

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Grunneierne sikrer arts mangfoldet i den kritisk trua og utvalgte naturtypen slåttemark

-Men hvordan sikre god inkludering og oppfølging av grunneierne?

NIBIO RAPPORT | VOL. 11 | NR. 77 | 2025

Ellen Svalheim, Bolette Bele, Bjørn Egil Flø, Elin Blütecher, Synnøve Nordal Grenne,
Marie Uhlen Maurset, Pål Thorvaldsen
Divisjon for matproduksjon og samfunn, NIBIO

TITTEL/TITLE

Grunneierne sikrer arts mangfoldet i den kritisk trua og utvalgte naturtypen slåttemark
-Men hvordan sikre god inkludering og oppfølging av grunneierne?

FORFATTER(E)/AUTHOR(S)

Svalheim, E. Bele, B., Flø, B.E., Blútecher, E., Grenne, S.N., Maurset, M.U., Thorvaldsen, P.

DATO/DATE:	RAPPORT NR./ REPORT NO.:	TILGJENGELIGHET/AVAILABILITY:	PROSJEKT NR./PROJECT NO.:	SAKSNR./ARCHIVE NO.:
21.05.2025	11/77/2025	Åpen	53248	22/01162
ISBN:	ISSN:	ANTALL SIDER/ NO. OF PAGES:	ANTALL VEDLEGG/ NO. OF APPENDICES:	
978-82-17-03766-8	2464-1162	82	1	

OPPDRA GSGIVER/EMPLOYER:

Landbruksdirektoratet

KONTAKTPERSON/CONTACT PERSON:

Rannveig Bø Fløystad

STIKKORD/KEYWORDS:

Slåttemark, utvalgt naturtype, skjøtsel, grunneir medvirkning

Hay meadows, management, landowner participation

FAGOMRÅDE/FIELD OF WORK:

Kulturlandskap og biomangfold

Landscape and biodiversity

SAMMENDRAG/SUMMARY:

Slåttemark er en kritisk trua og utvalgt naturtype med egen handlingsplan som er avhengig av skjøtsel. Oppfølgingen skjer etter «Arvesølvmetoden» der det i all hovedsak er grunneieren sjøl som gjennomfører skjøtselstiltakene og derigjennom tar vare på det biologiske mangfoldet. Tilskudd til skjøtelsarbeid gis gjennom ordninger hos Miljødirektoratet som bygger på skjøtelsplan og hos Landbruksdirektoratet som ikke vektlegger skjøtelsplan. Målsetningen i dette prosjektet har vært å undersøke hvordan grunneir medvirkningen fungerer i skjøtelsplanprosesser og hva som motiverer de grunneierne som driver med skjøtsel, uavhengig av om de har skjøtelsplan eller ikke. Datagrunnlaget er samla inn gjennom en spørreundersøkelse og intervjuer. Resultatene viser at grunneierne ofte er godt involvert i skjøtelsplanprosessen, med god informasjon og mulighet til å påvirke og bidra. De fleste opplever positive effekter av skjøtselstiltakene, noe som styrker motivasjonen til fortsatt arbeid. Negative erfaringer med manglende inkludering forekommer likevel, noe som bør tas til etterretning for å forbedre den videre oppfølgingen av slåttemarkene.

GODKJENT /APPROVED

Anders Nielsen

NAVN/NAME

PROSJEKTLEDER /PROJECT LEADER

Ellen Svalheim

NAVN/NAME

NIBIO

NORSK INSTITUTT FOR
BIOØKONOMI

Forord

Denne rapporten oppsummerer resultatene fra prosjektet «*Sterk grunneiermedvirkning sikrer arts mangfold i Utvalgt naturtype, men er sterk grunneiermedvirkning alltid sikra? (2023-2025)*».

I prosjektet er det undersøkt hvordan grunneiermedvirkningen i skjøtselsplanprosessene for slåttemark fungerer, hva som kjennetegner skjøtselen av slåttemarkene og hva som motiverer for videre skjøtsel både hos de som har skjøtselsplan og de som ikke har det.

Det er gjennomført en omfattende spørreundersøkelse som er besvart av et stort antall grunneiere og brukere som skjøtter og ivaretar slåttemarkene. Videre er det gjennomført intervjuer av både grunneiere av slåttemarkene og konsulenter som utformer skjøtselsplaner. Det rettes en stor takk til alle som har tatt seg tid til å svare på alle spørsmålene våre, og som på denne måten har bidratt med svært viktig og god informasjon.

Takk til dere som har deltatt i referansegruppa til prosjektet; Geir Arnesen fra Sállir Natur, Maud Grøtta fra Norsk landbruksrådgivning, Stig Horsberg fra Statsforvalteren Innlandet, Øyvind Vatshelle Statsforvalteren Vestland, Cathrine Amundsen Statsforvalteren Troms og Finnmark, Eleanor Mary Charnock Statsforvalteren Agder, Dordi Kjersti Møgstad i Miljødirektoratet og Rannveig Bø Fløystad i Landbruksdirektoratet.

En spesielt stor takk rettes til de to sistnevnte, Dordi og Rannveig, som har bistått med verdifull informasjon og gode råd underveis i hele prosjektperioden.

Sist, men ikke minst en stor takk til Landbruksdirektoratet som har finansiert prosjektet.

NIBIO Landvik, 20.05.2025

Ellen Svalheim (prosjektleder)

Innhold

Forord.....	3
Sammendrag	6
1 Bakgrunn	8
1.1 Naturtypen slåttemark	8
1.2 Arvesølvmodellen- forvaltningsmodell for oppfølging av handlingsplan slåttemark.....	9
1.3 Miljødirektoratets vektlegging av skjøttselsplan	10
1.4 Slåttemarker skjøtta med Landbruksdirektoratets RMP tilskudd.	11
1.5 Målsetninger og målgruppe	11
2 Materiale og metode	12
2.1 Spørreundersøkelsen.....	12
2.2 Intervju-undersøkelsen	12
2.3 Formidling av resultatene i prosjektet	13
3 Spørreundersøkelsen: Resultater og diskusjon	14
3.1 Hvem svarer på spørreundersøkelsen?	14
3.1.1 Hvor ligger slåttemarkene som fanges opp av undersøkelsen?	15
3.1.2 Bruk i aktiv drift: Hva produseres på eiendommene?.....	16
3.1.3 Bruk uten aktiv drift: Hva slags eiendom ligger slåttemarka på?.....	17
3.1.4 Hvor mange slåttemarker skjøtter de hver og hvem er eiere?	17
3.1.5 Hvem utfører de ulike arbeidsoperasjonene?	21
3.2 Respondenter som har skjøttselsplan.....	22
3.2.1 Første utgave av skjøttselsplan og eventuelt seinere revisjoner	22
3.2.2 Hvordan har grunneierne blitt informert om naturverdiene?	23
3.2.3 Hvordan inkluderes grunneierne i skjøttselsplanprosessen?	24
3.2.4 Hva interesserer og motiverer?	34
3.2.5 Har slåttemarka kontinuitet i skjøttselen?	39
3.2.6 Hvilke tiltak gjennomføres i slåttemarka?	41
3.2.7 Hvordan er respondent orientert om tilskuddsordningene?.....	45
3.2.8 Tilskuddsordninger og tilskuddssatser	46
3.3 Respondenter som <i>ikke</i> har skjøttselsplan	49
3.3.1 Tilskuddstyper og motivasjonsfaktorer	49
3.3.2 Kunnskap om driftshistoria og artsverdiene	51
3.3.3 Slåtteutstyr og beitereregimer	54
3.3.4 Moderniseringer i skjøttselsregimet	55
3.3.5 Grunneiernes observasjoner om hva som skjer med slåttemarkene	55
3.3.6 Anvendelsen av høyet.....	56
3.3.7 Framtidig skjøtsel av slåttemarkene	56
3.3.8 Behovet for rådgiving og skjøttselsplan	56
3.4 Forskjeller mellom de som har og ikke har skjøttselsplan	57
3.4.1 Kontinuitet og endringer	57
3.4.2 Gjennomføring av aktuelle tiltak i slåttemarka.....	57
3.4.3 Beiting og bruk av høyet til fôr.....	58
3.4.4 Motivasjon og framtidig skjøtsel.....	59

4	Intervjuene- Resultater og diskusjon	61
4.1	«Den aktive bonden» - med gården som levebrød	61
4.1.1	Økonomien har betydning for mange	61
4.1.2	Motivasjonsfaktorer	61
4.1.3	Idealskjøtsel er ikke alltid mulig	62
4.2	Hobbybrukeren.....	62
4.2.1	Økonomien har underordnet betydning.....	62
4.2.2	Motivasjonsfaktorer	62
4.3	De nye skjøttsplanmalene stiller krav til grunneiermedvirkning.....	62
4.4	Kontakten mot forvaltningen er viktig	63
4.5	Intervjuer av konsulenter/rådgivere	63
4.5.1	Førstekontakten er avgjørende.....	64
4.5.2	Prosedyrer, fremgangsmåter og tidsbruk (men mest om konsulentens interesse).....	64
4.5.3	Konsulentens (og skjøtterens) utvidede interesse (litt om å se og det å bli sett).....	66
4.5.4	Landbrukskompetanse	66
4.5.5	Samla oppsummering	67
5	Konklusjon	68
6	Råd til videre oppfølging.....	69
6.1	Grunneiermedvirkningen bør ytterligere styrkes.....	69
6.2	Kommunikasjonen mellom aktørene bør styrkes.....	69
6.3	Sektorovergripende samarbeid	70
6.4	Kunnskapsoverføring mellom generasjoner bør vektlegges	70
6.5	Konsulentens ansvar.....	70
6.6	Statsforvalterens ansvar	70
7	Behov for videre studier	72
	Litteraturreferanser.....	73
	Vedlegg 1 Skjøttsplanmal, del 2.....	75

Sammendrag

De gamle slåttemarkene er leveområder for et stort artsmangfold. Naturtypen er oppført som kritisk trua (CR) på Norsk rødliste for naturtyper (2018) og har en egen handlingsplan. Slåttemarkene er avhengige av tradisjonell skjøtsel, og det er i hovedsak grunneieren sjøl som gjennomfører skjøtselen og på det viset ivaretar biomangfoldet. Det kan gis tilskudd gjennom Miljødirektoratets ordning «Tilskudd til tiltak for å ivareta natur» og gjennom Landbruksdirektoratet sitt Regionale miljøprogram (RMP) for å skjøtte slike arealer. For å få tildeling fra Miljødirektoratet sin ordning prioriteres de som har skjøtselsplan, mens de som mottar tilskudd gjennom RMP ikke er pålagt dette.

Målsetningen til dette prosjektet har vært å undersøke hvordan grunneiermedvirkningen i skjøtselsplanprosessen for slåttemark fungerer. Hvilken betydning grunneiers medvirkning i planprosessen har å bety for skjøtselen av slåttemarkene, og hva som motiverer grunneiere/brukere til å drive med skjøtsel. Prosjektet har hatt følgende delmål:

- Undersøke i hvilken grad og hvordan grunneier/bruker involveres i skjøtselsplanleggingen, og hvordan dette oppleves for dem.
- Undersøke om eksisterende prosesser for utarbeiding av skjøtselsplaner bidrar til motivasjon hos grunneier/bruker.
- Undersøke om eksisterende prosesser for utarbeiding av skjøtselsplaner bidrar til at målene for å ivareta den kritiske trua (CR) naturtypen slåttemark nås.
- Sammenligne skjøtselen av slåttemark som mottar tilskudd over tilskuddsordningen «trua naturtyper» (nå: «tilskudd til tiltak for å ivareta natur») med de som mottar tilskudd over RMP.
- Sammenligne skjøtsel og motivasjon hos de som har skjøtselsplan med de som ikke har skjøtselsplan.

Datamaterialet i prosjektet har i all hovedsak blitt innhentet gjennom en digital spørreundersøkelse (rettet mot tilskuddsmottakere) og gjennom kvalitative intervjuer av grunneiere og konsulenter.

Spørreundersøkelsen viser at de aller fleste grunneierne opplevde å bli godt involvert i skjøtselsplanprosessen, at dette innebar kunnskapsutveksling og var lærerikt. De som opplevde dårlig involvering, opplevde derimot prosessen som demotiverende. Noen grunneiere beskriver at de savner en sterkere landbruksfaglig tilnærming fra konsulentene, og at tiltakene som beskrives i skjøtselsplanene ikke alltid er gjennomførbare i praksis. Det trekkes fram som positivt at det ikke foreslås vesentlige endringer i skjøtselen, som følge av skjøtselsplanarbeidet. For den aktive bonden er tilskuddssatsene og økonomien viktig, mens for hobbybrukeren er dette av mer underordnet betydning. Generelt ønsker begge grunneiergruppene å bidra til samfunnet med å ivareta kulturlandskapet, bygningsmiljøene, artsmangfoldet og tradisjonene, samt bidra med formidling av disse verdiene til allmennheten. Aktive bønder trekker fram høyet som en ressurs og at slåtten bidrar til gode beiter utover høsten.

Resultatene viser videre at det er grunneiere uten skjøtselsplan som har lengst kontinuitet i skjøtselen. Det er forholdsvis små forskjeller mellom grunneiere med og uten skjøtselsplan når det gjelder tiltak knyttet til sjølve slåttonna. Likevel er det en større tendens til modernisering og forenkling av skjøtselstiltakene (som manglende beiting), hos de som har fått utarbeidet skjøtselsplan. Bevisstheten knyttet til biologisk mangfold synes imidlertid å være like sterk hos begge grunneiergruppene, og det ser ut til at motivasjonen øker noe, som følge av skjøtselsplanprosessen. Begge gruppene er optimistiske med tanke på å fortsette med skjøtsel, men de grunneierne som ikke har skjøtselsplan synes å være mest positive med tanke på framtida. Sammenligninga mellom de to gruppene som har

og ikke har skjøtselsplan bød imidlertid på utfordringer da majoriteten av svarene vi fikk inn (218 respondenter) svarte at de har skjøtselsplan, mens kun 22 respondenter sier de ikke har skjøtselsplan.

Både grunneierne og konsulentene trekker fram at det bør være Statsforvalteren som tar den første kontakten mot grunneiere som tilbys å få skjøtselsplaner. Konsulentene uttrykker at de ofte møtes med skepsis når de tar direkte kontakt med grunneierne, mens grunneierne påpeker at konsulentfirmaene som tar kontakt ofte er ukjente for dem. Generelt ønsker grunneierne at Statsforvalteren er sterkere engasjert og enda tettere på skjøtselsplanprosessene. Konsulentene påpeker at det hadde vært til stor hjelp om Statsforvalteren deltok under befaringene og formidlet informasjon om tilskuddsordningene. Konsulentene uttrykker et ønske om å utarbeide gode skjøtselsplaner og å involvere grunneierne i dette, men påpeker at de av og til opplever at de sosiale prosessene er vanskelige. For å bøte på manglende landbruksfaglig kompetanse uttrykker de også ønske om kursing.

På bakgrunn av innsamla data i prosjektet gis oppsummerende råd til videre oppfølging av slåttemarkene i kapittel 6.

1 Bakgrunn

1.1 Naturtypen slåttemark

Naturtypen slåttemark defineres gjerne som ei åpen eller spredt tresatt eng med gras- og urterik vegetasjon som opprettholdes gjennom langvarig bruk i form av tradisjonell slått, og ofte i kombinasjon med beite vår og/eller høst. Naturtypen er leveområde for et stort arts mangfold (Miljødirektoratet 2023). Slåttemark, inklusive lauveng blei utvalgt naturtype (UN) i 2011, og fikk egen forskrift med hjemmel i naturmangfoldloven § 52 (Lovdata 2011). Naturtypen er oppført som kritisk trua (CR) på Norsk rødliste for naturtyper (Artsdatabanken 2018). Første utgave av handlingsplan for slåttemark blei utarbeidet allerede i 2009. Planen blei revidert i 2023 med gyldighet for perioden 2023 – 2037 (Miljødirektoratet 2023). Den viktigste negative påvirkningsfaktoren for slåttemark er at slått, og andre tradisjonelle bruksformer inklusive beite, opphører. For lauveng vil i tillegg mangel på skjøtsel av tresjiktet også være en trussel, og føre til at denne tresatte utformingen av slåttemark mister sitt særpreg (Hovstad et.al 2018). Slåttemarkene er altså avhengige av kontinuerlig skjøtsel (Norderhaug 1999; Bele, Svalheim, Grenne & Norderhaug 2024), og det er i hovedsak grunneieren sjøl, eller en annen bruker av arealene, som ivaretar de store naturverdiene i den kritisk trua (CR) og utvalgte naturtypen.

Kartlagte, verdifulle slåttemarker følges opp gjennom handlingsplanen og antallet har økt år for år siden 2009. I 2019 blei det gjennomført en detaljert gjennomgang av slåttemarker under oppfølging via handlingsplanen. Da mottok totalt 780 slåtteeenger midler til målretta skjøtselstiltak fra Miljødirektoratets ordning «Trua naturtyper». Slåttemarklokaliteter i verneområder kommer i tillegg. Gjennomsnittsstørrelsen på slåtteeengene som fikk dette tilskuddet var på 8,2 daa, og totalt var om lag 6500 dekar under oppfølging gjennom handlingsplanen dette året. Tallene fra 2023, viser at det gjennom tilskuddsordningen «Trua naturtyper» var om lag 9000 daa fordelt på ca. 1000 lokaliteter i skjøtsel (Miljødirektoratet 2023).

I tillegg til midlene fra Miljødirektoratet, blei artsrike slåttemarker skjøtta gjennom flere av landbrukets ordninger, samt fellesordninger som Utvalgte kulturlandskap (UKL). Ifølge tall fra Landbruksdirektoratet blei det i 2019 gitt skjøtselstilskudd til 406 slåtteeenger på til sammen vel 3200 dekar gjennom ordningen Regionalt miljøprogram (RMP). Dette gir et snittareal på 7,9 dekar for de slåtteeengene som skjøttes ved hjelp av RMP. Enkelte slåttemarker på aktive gårdsbruk får skjøtelsesmidler som er utregnet etter en kombinasjon av ordningene Trua naturtyper og RMP.

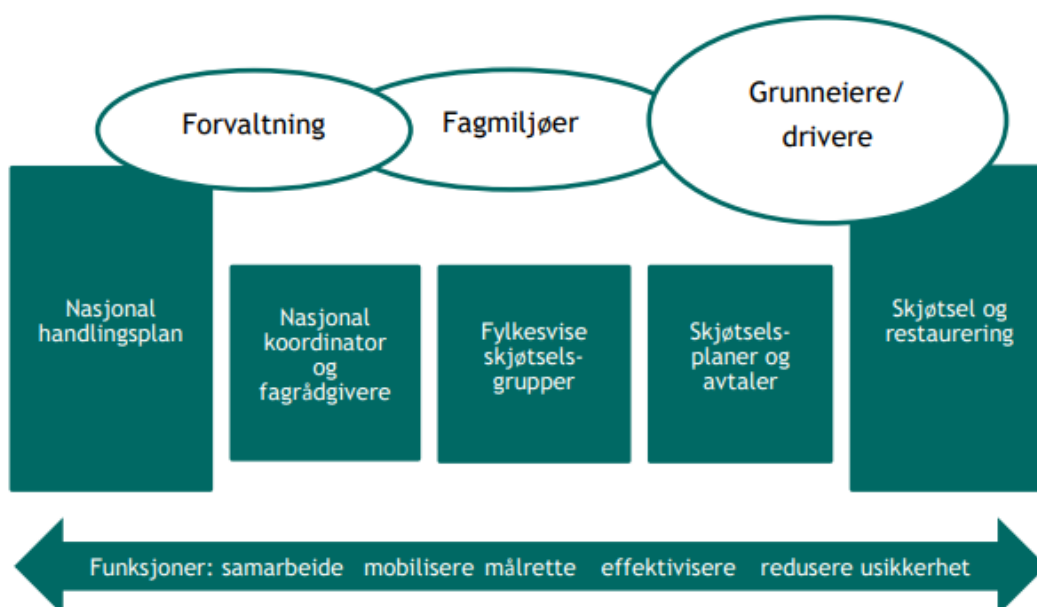
Siden 2009 har det vært et tett samarbeid mellom landbruks- og miljøforvaltningen i oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark. Miljødirektoratet har ansvar for oppfølgingen av handlingsplanen, og det er statsforvalterne som tildeler midler fra Miljødirektoratets tilskuddsordninger. Ei slik tildeling forutsetter at lokaliteten er kartlagt og registrert i Naturbase, og at den har, eller innen rimelig tid skal få skjøtelsesplan (DN 2009, Miljødirektoratet 2023). Skjøtelsesplanene skal beskrive verdiene i slåttemarkene og detaljer i foreslåtte tiltak, slik at de kan fungere som en praktisk veileder for grunneier/bruker (se mer om skjøtelsesplaner nedenfor). Skjøtelsesplanene utarbeides av et fagmiljø/konsulentfirma, og det stilles krav til at grunneieren/brukeren skal involveres i prosessen fram mot en ferdig skjøtelsesplan (Miljødirektoratet 2023).

Forvaltningsmodellen knytta til handlingsplan for slåttemark bygger på den såkalte Arvesølvmodellen, som er nærmere beskrevet i kapitlet nedenfor. I tillegg til Miljødirektoratet, bidrar Landbruksdirektoratet også med betydelige midler til skjøtsel av slåttemark gjennom Regionalt miljøprogram, RMP. For denne tilskuddsordningen vektlegges imidlertid ikke utarbeiding av skjøtelsesplan (Landbruksdirektoratet 2021 og 2022).

1.2 Arvesølvmodellen- forvaltningsmodell for oppfølging av handlingsplan slåttemark

Oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark har fra starten av bygd på en bevisst og etter hvert godt utprøvd forvaltningsmodell for skjøtselbetinga natur, den såkalte Arvesølvmodellen, se Figur 1. Modellen blei først utvikla gjennom det såkalte Arvesølv-prosjektet til Bioforsk, nå NIBIO, for å få i gang konkret og målbevisst restaurering og skjøtsel i lokaliteter med verdifulle naturkvaliteter i kulturlandskapet (Miljødirektoratet 2021 og 2023, Svalheim 2012, 2019, 2022). Modellen blei deretter videreutvikla i nasjonal forvaltning gjennom handlingsplan for slåttemark inkl. lauveng og seinere også gjennom handlingsplanene for de utvalgte naturtypene (UN) kystlynghei og slåttemyr.

Arvesølvprosjektet (2006-2012) hadde fokus på bevaring og opprettholdelse av kulturavhengig biomangfold. Prosjektet starta i Agderfylkene og blei seinere utvida med fylkene Telemark, Rogaland og Hordaland. Prosjektet hadde som premiss at for å gå inn med forvaltningsretta tiltak i et område med verdifullt biomangfold, måtte grunneieren sjøl være interessert i å være med. Det første prosjektet gjorde var derfor å ta kontakt med grunneier med følgende spørsmål: Er du interessert i at biomangfoldet innen dette kartlagte området på din eiendom skal ivaretas? Og har du sjøl anledning til å være med på å gjøre aktuelle tiltak? Arvesølvprosjektet erfarte at grunneiermedvirkningen ga en jevnbyrdighet som skapte et avslappa arbeidsrom. Alle parter var innstilt på å ivareta verdiene, og måtte i fellesskap finne ut hvordan dette kunne gjøres. I Arvesølvprosjektet blei det lagt opp til et bredt samarbeid med fokus på å bygge opp lokal og regional kompetanse på naturtypene. Både den lokale og den regionale forvaltningen og forsknings- og fagmiljøer som hadde konkret kunnskap om artsfunn og naturtyper bidro med viktig kunnskap. Med i bildet hørte også et virkemiddelsystem hvor det blei lagt til rette for at eksisterende støtteordninger faktisk kom i bruk der midlene trengtes som mest. Slik kom grunneierne i de utvalgte områdene med i et nært og gjensidig forpliktende skjøtelsplanarbeid. Bevisstheten om biomangfoldverdiene økte, både blant grunneiere og i forvaltningen. Denne oppfølgingsmodellen av verdifullt, kulturavhengig biomangfold blei etter hvert kjent som «Arvesølvmodellen» (Svalheim 2012, 2019, 2022).

Figur 1. Illustrasjon av forvaltningsmodellen som benyttes for de utvalgte naturtypene slåttemark, kystlynghei og slåttemyr ("arvesølvmodellen"). Illustrasjonen er henta fra Miljødirektoratet 2021.

I oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark har det fra starten av (2009) blitt lagt opp til et direkte samarbeid mellom forvaltning, fagmiljøer og grunneiere/brukere (DN 2009). Dette blei videreført og styrket i den reviderte versjonen av handlingsplanen som kom i 2023 (Miljødirektoratet 2023). Miljødirektoratet har et overordnet ansvar for handlingsplanen og samordner retning, profil og virkemidler på direktoratsnivå. Direktoratsnivået samordner også arbeidet mellom alle de ulike handlingsplanene for kulturavhengige naturtyper, slåttemark, kystlynghei og slåttemyr og står for et overordna samarbeid med landbruks- og kultursektoren.

1.3 Miljødirektoratets vektlegging av skjøtselsplan

En skjøtselsplan for ei slåttemark inneholder informasjon om det biologiske mangfoldet, lokal brukshistorie, og gir konkrete råd for restaurering og skjøtsel. Skjøtselsplanene utformes etter en oppsatt *skjøtselsplanmal* utforma av Miljødirektoratet (Miljødirektoratet 2023). For slåttemark er det utarbeida fem regionale maler der del 1. gir informasjon om typiske slåttemarks-utforminger innen regionen, mens del 2. er lik for alle regionene og viser oppsettet alle skjøtselsplaner skal utarbeides etter (se Vedlegg 1). Malene skal sikre at det gjennomføres en lik oppfølging og prosess for skjøtselsplanene, uavhengig av oppdragsgivers utlysning og oppdragstakers utførelse. Dette for å sikre en mest mulig *kunnskapsbasert forvaltning* av det biologiske mangfoldet i slåttemarkene, der planene utformes over samme lest i hele landet. Etter at grunneier har utført skjøtselen sender vedkommende inn rapport til Statsforvalteren som så godkjenner at skjøtselen er gjennomført i henhold til rådene i skjøtselsplanen.

I de fleste tilfeller er det grunneier, eventuelt en annen bruker, som skal gjennomføre de praktiske tiltakene i skjøtselsplanen, og da på sikt både sikre og utvikle arts- og naturverdiene på stedet. Alle typer grunneiere kan søke om tilskudd til skjøtsel fra Miljødirektoratets ordning «Trua naturtyper», også de som ikke har aktiv landbruksdrift og heller ikke er berettiga produksjonstilskudd. Fra 2025 har denne ordningen hos Miljødirektoratet gått inn i ordningen «Tilskudd til tiltak for å ivareta natur» (<https://soknadssenter.miljodirektoratet.no/>).

Skjøtselsplanmalen til slåttemark følger «Arvesølvmodellen» (Direktoratet for naturforvaltning 2009, Miljødirektoratet 2021 og 2023), der sterk grunneier-/brukermedvirkning i skjøtselsplanprosessen er en underliggende bærebjelke (Svalheim 2012, 2019, 2022). Et avgjørende moment i skjøtselsplanprosessen er derfor at det legges til rette for en jevnbyrdig dialog i planprosessen. Grunneier kjenner ofte driftshistorien til arealene, og vil ha viktig kunnskap om den tidligere bruken som har resultert i eksisterende biomangfold og naturverdiene. Fagpersonen/konsulenten på sin side har opplysninger om kartlagt vegetasjon, tilstanden til lokaliteten, forekomst av arter og eventuelle ulike arters behov for oppfølging og tiltak. Ved tett kunnskapsutveksling mellom grunneier/bruker og fagperson skal det sikres at restaurerings- og skjøtselstiltakene som er nedfelt i planen blir gjennomført i en omforent forståelse i forhold til; hvilke tiltak som er aktuelle, hva som er gjennomførbart gitt tilgjengelig ressurser og tid hos den enkelte grunneier/bruker, og ut fra kartlagte verdier, tidligere- og eksisterende drift.

Tilbakemeldinger som Nasjonal koordinator for oppfølging av handlingsplan for slåttemark Ellen Svalheim/NIBIO, samt flere regionale fagrådgivere har fått, tyder imidlertid på at skjøtselsplanmalen ikke alltid blir fulgt av konsulentene i tråd med det som er intensjonen. Dette til tross for at veiledninga til malen tydelig setter krav til sterk grunneiermedvirkning, der all kontakt med grunneier bl.a. skal oppgis med dato og type kontakt (se Vedlegg 1).

1.4 Slåttemarker skjøtta med Landbruksdirektoratets RMP tilskudd.

Også tilskudd fra landbrukets egne ordninger gis til tiltak i den utvalgte naturtypen slåttemark. I hovedsak benyttes midler fra ordningen Regionalt miljøprogram, RMP (Landbruksdirektoratet 2021 og 2023). I enkelte fylker gis RMP- tilskudd til skjøtsel ved en kombinasjon av midler fra den tidligere ordningen «Trua naturtyper» og RMP. Men det er også mulig for aktive bønder som er berettiga produksjonstilskudd, å kun søke RMP midler til restaurering og skjøtsel av Utvalgte naturtyper (slåttemark og andre naturtyper).

Siden 2019 har landbruket frafalt vektleggingen av skjøtelsesplan for å kunne tildele RMP midler til skjøtsel og restaurering av UN slåttemark. Nå er det Statsforvalteren som er ansvarlig for å gi generelle skjøtelsråd i veiledningsmateriellet for ordningen. I kommentarer til bestemmelsene til den nasjonale veiledningen til tiltaket §10 «Slått av slåttemark» heter det «*Slåtten skal være gjennomført på en slik måte at naturtypens egenart og artsmangfoldet ivaretas eller forbedres. Statsforvalteren er ansvarlig for at skjøtelsråd er tilgjengelig for søkeren*» (Landbruksdirektoratet 2023). For konkrete eksempler på skjøtelsråd som gis i forbindelse med tilskuddet, se for eksempel referansene Statsforvalteren i Innlandet 2024, eller Statsforvalteren i Trøndelag 2024.

Grunneier søker om rettighetsbasert tilskudd etter at tiltaket er gjennomført, og det er kun aktive bønder som er berettiga produksjonstilskudd som kan søke om RMP tilskudd til skjøtsel av artsrik slåttemark.

1.5 Målsetninger og målgruppe

Hovedmålsetningen for dette prosjektet har vært å undersøke hvordan grunneiermedvirkningen i skjøtelsesplanprosessene for slåttemark fungerer. Videre har målsetningen vært å undersøke hvilken betydning grunneiers medvirkning i planprosessen har å bety for skjøtelsen av slåttemarkene, og hva som motiverer grunneiere/brukere til å drive med skjøtsel.

De spesifikke delmålene for dette prosjektet har vært å:

- Undersøke i hvilken grad og hvordan grunneier/bruker involveres i skjøtelsesplanleggingen, og hvordan dette oppleves for dem.
- Undersøke om eksisterende prosesser for utarbeiding av skjøtelsesplaner bidrar til motivasjon hos grunneier/bruker.
- Undersøke om eksisterende prosesser for utarbeiding av skjøtelsesplaner bidrar til at målene for å ivareta den kritiske trua (CR) naturtypen slåttemark nås.
- Sammenligne skjøtelsen av slåttemark som mottar tilskudd over tilskuddsordningen «trua naturtyper» (nå: «tilskudd til tiltak for å ivareta natur») med de som mottar tilskudd over RMP.
- Sammenligne skjøtsel og motivasjon hos de som har skjøtelsesplan med de som ikke har skjøtelsesplan.

Målgruppene i prosjektet er grunneiere/brukere som utfører det praktiske skjøtelsarbeidet, fagmiljø/konsulentbransjen som utarbeider skjøtelsesplaner, samt miljø- og landbruksforvaltningen som administrerer handlingsplanarbeidet og som forvalter tilskuddsordningene.

2 Materiale og metode

Prosjektet har innhenta data ved hjelp av en digital og kvantitativ spørreundersøkelse. Videre er det innhenta data ved hjelp av kvalitative dybdeintervjuer. Prosjektet har fulgt etiske retningslinjer i henhold til NSDs retningslinjer for datahåndtering.

2.1 Spørreundersøkelsen

Spørreundersøkelse (Young 2016) er anvendt som metode i prosjektet for å nå et større antall informanter.

NIBIO sendte 7. februar 2024 ut spørreundersøkelsen via programmet SurveyXact. Undersøkelsen blei sendt ut til 575 personer som mottar tilskudd fra Miljødirektoratets ordning «Trua naturtyper» eller fra landbrukets ordning Regionalt miljøprogram (RMP) for å drive skjøtsel av slåttemark. Fra listene over potensielle respondenter som vi fikk tilsendt fra Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet, fjerna vi de som sto oppført med e-postadresser hos Statsforvalteren, kommunen eller andre institusjoner (29 personer ble tatt ut av adresselistene som følge av dette). Kun de med private e-postadresser fikk tilsendt spørreundersøkelsen, fordi vi ønsket å nå den enkelte grunneier direkte og fordi vi kun gjennomførte spørreundersøkelsen digitalt. Også grunneiere som har deltatt direkte i prosjektgjennomføringen eller i referansegruppen er holdt utenfor spørreundersøkelsen (totalt 4 personer). I de tilfellene respondenter stod oppført på begge listene (evt. flere ganger på en og samme liste) blei spørreundersøkelsen kun sendt ut en gang. For enkelte fylker står Statsforvalterens e-postadresse oppgitt som kontaktadresse for flere av grunneierne, og disse fikk vi altså ikke nådd med spørreundersøkelsen. Trolig kan det skjule seg flere fra den eldste aldersgruppen (som har fått hjelp med den digitale søknadsportalen) blant disse.

Det blei gitt en frist på 14 dager til å svare på spørreundersøkelsen. Da det kom tilbakemeldinger om at undersøkelsen kom i søppelpost hos de med hotmailadresse ble undersøkelsen gjenåpnet for ytterligere ei uke.

De som var villige til å stille til et seinere dybdeintervju kunne melde inn dette via spørreundersøkelsen.

Gjennom spørreundersøkelsen var vi interessert i å få vite hva som motiverer den som utfører skjøtselen, hvordan de ulike ordningene ivaretar brukerens kunnskap og erfaring, og hvordan brukeren eventuelt har opplevd det å få utarbeidet en skjøtelsesplan for slåttemarka si.

Spørreundersøkelsen var delt inn i to deler: del A for de som har skjøtelsesplan og del B for de som ikke har skjøtelsesplan.

2.2 Intervju-undersøkelsen

Det blei gjennomført semi-strukturerte intervjuer med seks grunneiere, rekruttert ved hjelp av kontaktopplysninger gitt i spørreundersøkelsen. Intervjuene blei gjennomført via Teams eller telefon i dagene 24.-25. mars 2025, med bakgrunn i en intervjuguide med relevante spørsmål. Intervjuene hadde som hensikt å supplere resultatene fra spørreundersøkelsen og gi en bedre innsikt i hva som helt konkret fungerte bra/ikke fungerte bra med tanke på grunneiermedvirkningen. Valget av informanter blei gjort slik at de dekte en bredde fra de som har hatt gode erfaringer med skjøtelsesplanprosessen, til de som ikke hadde så gode erfaringer. Grunneiere som både hadde fått utarbeidet skjøtelsesplan (fire grunneiere) og de som ikke har skjøtelsesplan (to grunneiere, skjøtsel kun med tilskudd fra RMP) ble intervjuet. To kvinner og fire menn deltok i intervjuene, som hadde en varighet på 1,5 – 2 timer.

Videre blei det gjennomført fire kvalitative intervjuer med konsulenter som utformer skjøtselsplanene. Formålet med denne delen av studien var å få innblikk i hvordan konsulentene opplever vilkårene for grunneierinvolveringen i utarbeidingen av skjøtselsplaner. Intervjuene var åpne i den forstand at de var lite styrt av intervjuer. Dette for å i minst mulig grad påvirke dataene, men heller la konsulentene sjøl få fortelle sine historier om hva de opplever som de viktigste utfordringene for å lykkes med god grunneierinvolvering.

2.3 Formidling av resultatene i prosjektet

Formidlingen av resultatene har vært en sentral del av prosjektet. Det blei opprettet en prosjektnettside på NIBIO sine hjemmesider ved oppstart. Videre blei resultatene og kunnskapen fra prosjektet formidlet gjennom et åpent og digitalt webinar, gjennomført 15 mai 2025. På webinaret deltok 96 personer. Seminaret var rettet mot landbruks- og miljøforvaltningen på alle nivå; NLR, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, for alle landets skjøtselsgrupper for kulturmark, forsknings og fagmiljøer, og ideelle organisasjoner som Sabima og Naturvernforbundet, og ikke minst for grunneiere av slåttemark.

Lenker til publisert NIBIO rapport og en oppsummerende brosjyre (NIBIO POP) vil sendes ut til rådgivere, konsulenter, gårdbrukere, forvaltninga mfl., gjennom Nasjonal koordinator sine «Info ut» e-poster. Disse sendes jevnlig ut til et stort nettverk av interessenter innen oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark.

Sluttrapport fra prosjektet, samt oppsummerende NIBIO POP, er tilgjengelig på NIBIOs hjemmesider.

3 Spørreundersøkelsen: Resultater og diskusjon

Av de totalt 575 personene som fikk tilsendt spørreundersøkelsen svarte 226 personer på hele undersøkelsen. Dette er en svarprosent på 38%. I tillegg har 36 personer, dvs. 6 %, svart på deler av den. Samla har da 262 personer eller 44 % svart på hele eller deler av spørreundersøkelsen.

I dette kapittelet presenterer og drøfter vi resultatene fra spørreundersøkelsen. Først blir vi kjent med respondentene som tok seg tid til å svare, hvor i landet de holder til og hva er typisk for drifta på eiendommene der slåttemarkene ligger.

3.1 Hvem svarer på spørreundersøkelsen?

De fleste som svarer på spørreundersøkelsen er menn, tett på 75 % mot nær 25 % kvinner. Sammenligner vi denne fordelinga med hvordan den norske jordbruksbefolkninga fordeler seg etter kjønn, ser vi at vi har en forholdsvis høy andel kvinnelige respondenter i vårt materiale. I jordbruket i dag utgjør mannlige bønder 83 % og kvinnene knappe 16 % (Zahl-Thanem & Melås 2022).

Aldersfordelinga i vårt materiale viser videre at 52 % av respondentene ligger innenfor aldersgruppa 50 – 69 år. Dette samsvarer godt med aldersfordelinga innen jordbruksbefolkninga i Norge mer generelt, der denne aldersgruppen utgjør 51 % (ibid.). De største forskjellene fra landsgjennomsnittet finner vi i den yngste og eldste aldersgruppa. I vårt materiale er bare 24 % av respondentene yngre enn 50 år, mens hele 41 % av jordbruksbefolkninga i landet ligger innenfor denne gruppa (ibid.). Samtidig ser vi at den eldste aldersgruppa, 70 år og eldre, utgjør 24 % i vårt materiale mens den for jordbruksbefolkninga generelt er på knappe 9 % (ibid.).

Denne skeivfordelinga kan trolig forklares på flere måter. For det første er det neppe direkte relevant å sammenlikne med jordbruksbefolkninga generelt da det bare er 55 % av respondentene som faktisk driver egen jordbruksvirksomhet. Samtidig skjøtter 45 % av respondentene slåttemarker som ligger på eiendommer uten drift og disse har derfor ikke rett til produksjonstilskudd. Denne gruppa inngår heller ikke under kategorien «jordbruksbefolkning» i statistikken (se også 3.1.3).

Hvorfor er så få av respondentene i vårt materiale under 50 år, og så mange pensjonister? Er det nettopp pensjonistene som er tradisjonsbærerne, som har kunnskap, kan handverket og har *tid* til å slå marginale areal? Mens dette er for tidkrevende arbeid som ikke passer inn i yngre menneskers hektiske hverdag, og ikke mestrer de det heller?

Nær 90 % av respondentene i spørreundersøkelsen er grunneiere. I tillegg oppgir en mindre andel (6 %) en form for grunneiertilknytning under alternativet «Annet». Her oppgis bl.a. familieforetak med delt ansvar, forpakter, rettighetshaver, og tidligere grunneier. Flere oppgir også at de har en kombinert rolle som grunneier, leietaker, og entreprenør. Dette kan være grunneiere som i tillegg til å skjøtte sin egen slåttemark også slår på andres eiendom (enten som innleid eller frivillig hjelp). Kun 3 % har svart at de representerer leietaker/ekstern driver, og 1 %, svarer at de representerer en ideell organisasjon.

Inn mot tallene presentert over kan det være fristende å bringe inn følgende skråblikk: De siste årenes fokus på å etablere blomsterenger for å hjelpe ville pollinatorer har utløst et stort engasjement blant folk flest. Dette meldes nå fra flere hold (Svalheim & Aamlid 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, Naturvernforbundet i Hordaland 2023, Norsk botanisk forening, Bent Nilsen pers medd.). Bent Nilsen har 30 års praksis med å arrangere tradisjonelle slåttekurs på Østlandet/Sørlandet. Han melder om et stort oppsving i interessen og deltagelsen de siste par årene. På hans kurs er majoriteten av deltakerne mellom 30-40 år, samt studenter. Men veldig få av disse eier egen slåttemark, forteller han. Kristina Bjureke forteller at på kursene til Norsk botanisk forening er det alltid flere kvinner enn menn. Ofte deltar mange studenter. Aldersspredningen ellers kan være fra 17 – 75 år på et kurs. Motivasjonen for å delta kan være at de har tatt over småbruk, at de vil holde slåtteeengene ved setra/i kulturlandskapet

rundt hytta i god stand, mens andre er sendt dit av arbeidsgiver (eks Bymiljøetaten) for å lære, forteller hun.

På slåttekursene får deltakerne lære om tradisjonell skjøtsel, som trengs for å ivareta ei slåttemark. Det er etter hvert mange ulike aktører som gjennomfører årlige slåttekurs/slåttedager, og dette skjer over hele landet (Mogstad pers med.). Arrangør kan være regionale museer, Statsforvalterne, lokallag av Naturvernforbundet eller Norsk botanisk forening, privatpersoner, grunneiere i setergrønder o.l.

I tillegg kommer de stadig mer populære skoleprosjektene, der skoleklasser lærer om slåttemark. Dette kan foregå gjennom å etablere blomstereng med ville, lokale markblomster. Et annet eksempel er Norsk Botanisk Forening sitt prosjekt «Barnas blomstereng»

(<https://botaniskforening.no/barnasblomstereng>).

Finnes det her noen muligheter for å få til en kobling mellom aktive grunneiere som eier slåttemarker (og som ofte representerer tradisjonsbærerene), og den yngre garde som er genuint interesserte, men som ikke eier slike arealer sjøl? Kan en slik tilnærming sikre kompetansebygging og kunnskapsoverføring mellom generasjonene og åpne opp for at også yngre interesserte (inklusive skoleklasser), kan få bidra til å skjøtte ei artsrik slåttemark? Se og kap.3.2.4.3.

Figur 2. Fra Norsk botanisk forening sitt slåttekurs i Nordmarka, med Mats Rosengren som instruktør. Her ved oppstart på Myrås. Foto: Kristina Bjureke.

3.1.1 Hvor ligger slåttemarkene som fanges opp av undersøkelsen?

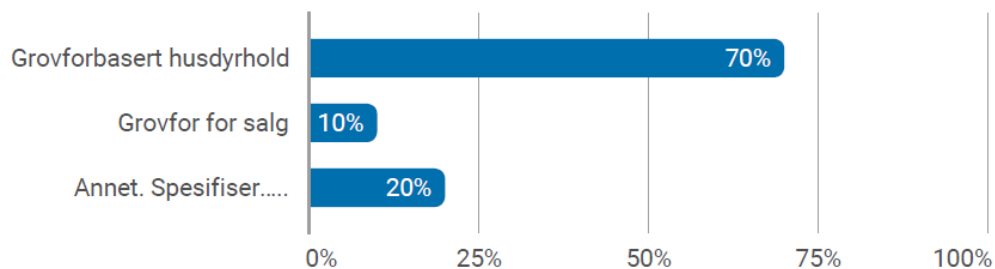
Vi har sett nærmere på den geografiske lokaliseringen av de slåttemarkene som fanges opp av spørreundersøkelsen. De fylka med flest slåttemarker representert gjennom spørreundersøkelsen er Vestland fylke (17%) sammen med Innlandet (15%), Agder og Viken (begge med 13%). Deretter følger Telemark (11%), Trøndelag og Møre og Romsdal (begge med 8%), Nordland (6%), Rogaland (3%), Finnmark (2%), Troms og Oslo (med 1% hver) og til sist Vestfold, der ingen av de som svarer har slåttemark som skjøttes. Resultatene viser for eksempel at svarprosenten er lav både for Møre og Romsdal, og for Trøndelag, som ligger på topp nasjonalt når det gjelder antall slåttemarker under oppfølging (Svalheim 2022). Generelt har det vist seg å være en noe lav deltakelse på slike undersøkelser i Møre og Romsdal, og muligens kom denne undersøkelsen omtrent samtidig med en undersøkelse som Statsforvalteren sendte ut til den samme målgruppen (Statsforvalteren pers. medd.).

Med unntak av Oslo så stemmer den geografiske fordelingen bra med hvilket fylke respondentene er folkeregisterregistrert i. For Oslo sitt tilfelle er det to slåttemarker som ligger i kommunen, mens det er åtte av våre respondenter som er folkeregisterregistrert i Oslo. Dette kan trolig forklares med at det er flere som skjøtter slåttemark utenfor Oslo. Det kan være på fritidseiendom, eller at de er med på å organisere slått og skjøtsel på en verdifull lokalitet de sjøl ikke eier, for eksempel gjennom lag, forening og ideell organisasjon.

3.1.2 Bruk i aktiv drift: Hva produseres på eiendommene?

Tidligere er det nevnt at litt over halvparten av respondentene driver egen jordbruksvirksomhet. Av disse er det helt klart grovfôrbasert husdyrproduksjon som dominerer. Sammen med ei lita gruppe som driver grovfôrproduksjon for salg, utgjør grovfôrproduksjonen godt og vel 80%. Under «annet» plasserte 20% av svarea seg. Også her var det flere som spesifiserte en eller annen form for drøvtyggerproduksjon (inngår i grovfôrbasert husdyrproduksjon), men noen få svarte også korn eller belgvekstproduksjon, planteproduksjon, frukt og egg eller kyllingproduksjon. Hovedtrekket er uansett at grovfôrproduksjon er den absolutt vanligste produksjonen på eiendommer i aktiv drift, der det også foregår skjøtsel av slåttemarker.

Jeg driver med følgende jordbruksdrift:

Figur 3. Av de 141 som svarte de driver med egen jordbruksdrift svarte 138 på spørsmålet om type drift slik oversikten viser.

Figur 4. Åraksbø i Bygland kommune. I forgrunnen ses ei artsrik slåttemark som ligger inntil grovfôreng der det høstes vinterfôr til sau. Foto Ellen Svalheim.

3.1.3 Bruk uten aktiv drift: Hva slags eiendom ligger slåttemarka på?

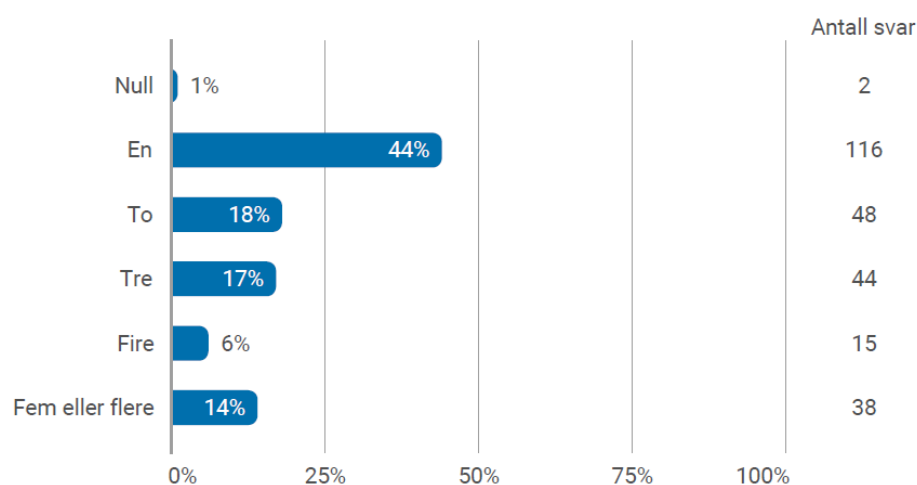
Det er altså 45% av våre respondenter som oppgir at de *ikke* har aktiv jordbruksdrift på eiendommen der slåttemarka ligger. Over halvparten svarer at slåttemarka ligger på en landbrukseiendom, enten helt uten drift (34%), eller der deler er i drift (21%). Under svarkategorien «annet» har imidlertid over en tredjedel svart og følt for å presisere. Kanskje har dette spørsmålet vært for uklart formulert, eller hadde for uklare svaralternativer? Under «annet» svarer majoriteten at slåttemarka deres ligger på en form for landbrukseiendom ute av drift (nedlagt småbruk, husmannsplass, skogeiendom, nedlagt fjellgard, setereiendom mm.).

Oppsummert betyr det at majoriteten (om lag 85% av slåttemarkene), befinner seg på gamle landbrukseiendommer av ulike slag. Kanskje ikke så overraskende når alt kommer til alt, da naturtypen jo er skapt av det tradisjonelle landbruket. Det viser samtidig at nedlagte bruk fortsatt ofte innehar store biomangfoldverdier, og samtidig er godt representert i oppfølginga av den utvalgte naturtypen. Resten (om lag 15%), svarer at slåttemarka ligger på bolig-/hyttetomt eller lignende, som blant annet inkluderer flyplass, kommunal eiendom og friområde. Hadde vi undersøkt nærmere historien til disse arealene hadde trolig disse også trukket i retning av tidligere landbrukseiendommer. Men disse eies nå av aktører helt frikobla landbruket.

3.1.4 Hvor mange slåttemarker skjøtter de hver og hvem er eiere?

Ikke overraskende oppgir de fleste respondentene at de skjøtter bare ei slåttemark. Dette gjelder i underkant av halvparten. Det som imidlertid er overraskende, er at den andre halvparten oppgir at de skjøtter flere adskilte områder. Det er godt over en tredjedel som oppgir at de skjøtter tre, fire, fem eller flere adskilte slåttemarker (Figur 5).

Hvor mange områder (adskilte arealer) med slåttemark skjøtter du?

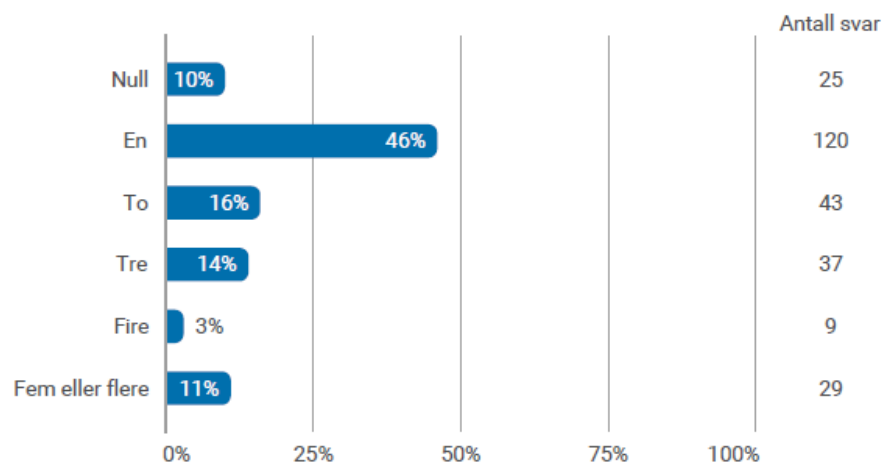

Figur 5. Av de 263 som svarte på spørsmålet om hvor mange adskilte slåttemarker de skjøtter svarte respondentene slik oversikten viser.

Med utgangspunkt i disse svarene betyr det at de 263 respondentene til sammen skjøtter minst 592 adskilte områder. Dette tilsvarer snitt på 2,25 slåtteeenger for hver av dem. Det er med andre ord ikke noe én-til-én-forhold mellom søker i tilskuddssystemet og antall slåttemarker. Ut fra et relativt stort tallmateriale i denne spørreundersøkelsen er dette forholdet altså minst 1:2,25.

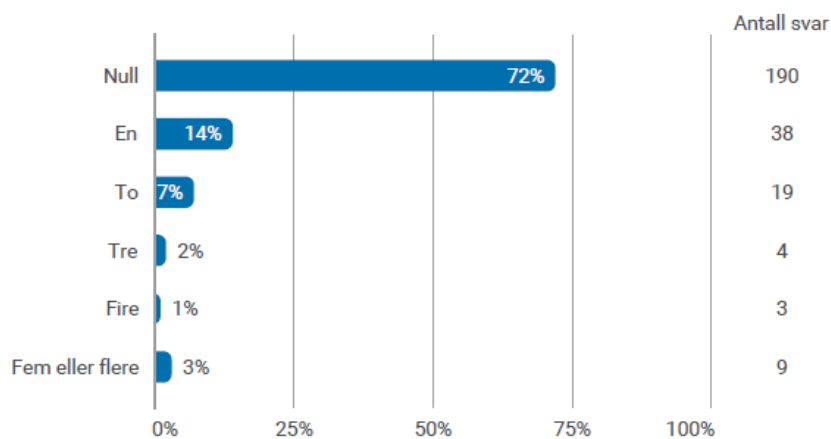
Kanskje avslører dette en form for rasjonalisering i søknadsarbeidet, der én ansvarlig tar på seg å søke for flere andre? Eller kan det være at respondenten har flere adskilte slåttemarksområder på eiendommen sin, dvs. som fysisk ikke henger sammen? Ser vi på spørsmålet om eierforhold, så ser vi at majoriteten også selv eier de slåtteeengene de skjøtter (Figur 6). Svarene her følger stort sett den samme fordelingen som svarene om hvor mange slåttemarker de skjøtter. Ti prosent oppgir dessuten at de ikke sjøl eier *noen* slåttemark. Dette kan være svar fra lag og foreninger, entreprenører, personer som leier areal hos nabo, museer o.a., og som tar på seg å skjøtte flere arealer. Dette samsvarer også relativt bra med svarene fra hvem respondentene i spørreundersøkelsen representerer (se 3.1.1).

Hvor mange av slåttemarkene er du eier av?

Figur 6. Av de 263 som svarte på spørsmålet om hvor mange slåttemarker de eier svarte respondentene slik oversikten viser.

1.5 Hvor mange av slåttemarkene ligger på andre sin eiendom (som du selv ikke er eier til)?

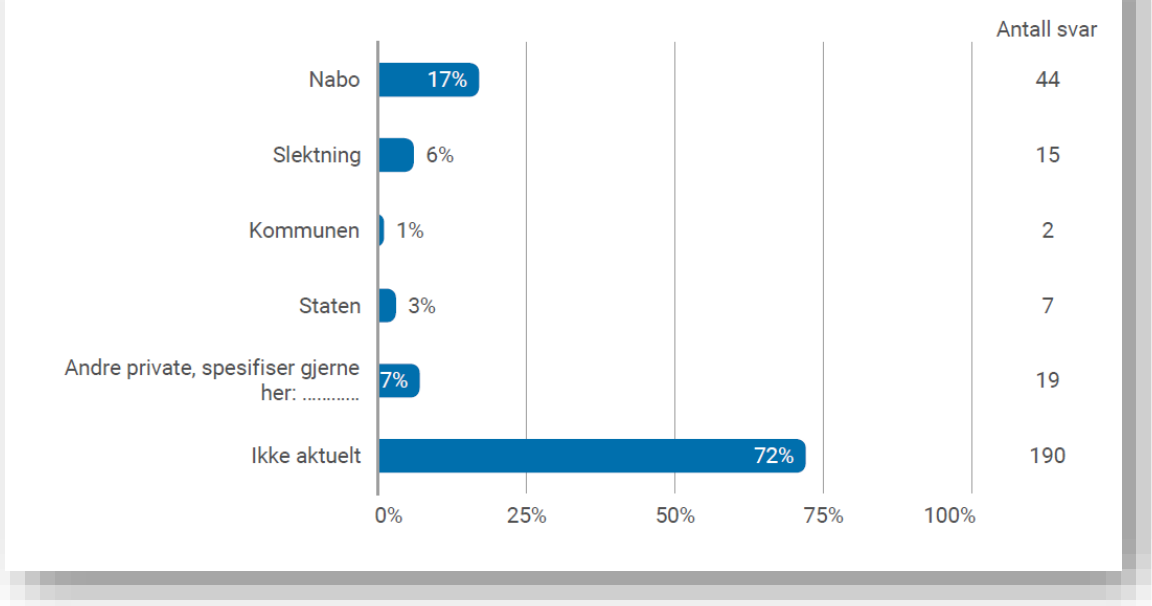

Figur 7. Av de 263 som svarte på spørsmålet om hvor mange av slåttemarkene ligger på andre sin eiendom svarte respondentene slik oversikten viser.

Det at de fleste respondentene sjøl eier slåttemarkene de skjøtter kommer også tydelig fram i oppfølgerspørsmålene om hvor mange av slåttemarkene som ligger på andre sin eiendom. Majoriteten (72%) svarer – ingen-, siden de sjøl er eier (Figur 7).

Slåttemarker som en sjøl ikke eier, eies i hovedsak av en nabo eller slektning. Naboforhold og nære relasjoner utgjør altså en viktig faktor. Kun rundt 10% eies av kommunen, staten, eller andre private, og i tillegg kommer svarkategorier som kunde, leid areal, stiftelse, hytteeier, tilhørende forskjellige gårder i kommunen.

1.6 Hvis du selv ikke eier slåttemarka, hvem er som eier den? (flere kryss mulig)

Figur 8. Av de totalt 277 svarene på spørsmålet hvis de sjøl ikke eier slåttemarka, hvem eier den? svarte respondentene slik oversikten viser. Her har det vært mulig å sette flere kryss, og dette spørsmålet har fått 14 flere avkryssinger enn svarene i Figur 5, 6, og 7.

Det at så stor andel av respondentene oppgir at de skjøtter flere slåttemarker er fristende å se i lys av det totale antallet slåttemarker man hittil har antatt er under oppfølging av handlingsplanen. Revidert handlingsplan oppgir at i løpet av første handlingsplanperiode (2009-2022) er minimum 1000 lokaliteter av slåttemark under oppfølging. Dette tilsvarer at 8000-9000 daa, er kommet i systematisk skjøtsel med støtte fra miljø- og landbruksmyndighetene (Miljødirektoratet 2023 og Svalheim 2022). Den gjennomsnittlige beregna størrelsen for slåttemarkene innen handlingsplanarbeidet i 2019, var på 8,2 dekar (Miljødirektoratet 2023 og Svalheim 2022).

Spørreundersøkelsen vår blei sendt ut til nær 600 personer som mottar tilskudd fra Miljødirektoratets ordning «Trua naturtyper» eller fra Landbruksdirektoratets ordning Regionalt miljøprogram, RMP. Gitt at svarene på hvor mange slåttemarker hver skjøtter er representative og at gjennomsnittsstørrelsen har holdt seg på samme nivå; vil tilsvarende 600 unike søkere til sammen skjøtte ca. 1350 slåtteeenger. Dette tilsvarer i overkant 11 000 dekar, noe som er betydelig høyere enn det som ble anslått i revidert handlingsplan (Miljødirektoratet 2023).

Det at hver respondent i snitt skjøtter 2,25 slåttemark (tilsvarende ca. 18 dekar) avslører også en meget stor innsats og engasjement der ute.

Figur 9. Illustrasjonsfoto: Niri Tveita slår årlig artsrike slåttemarker både på egen, og på tre naboeiendommer på Raje i Kongsberg kommune. I 2024 blei 5 slåttemarker på til sammen 35-40 daa slått, der to av dem ligger på egen eiendom. Dette arbeidet gjør han sammen med sin far Arnfinn Tveita og resten av familien. Restaureringsarbeidet startet på 1990 tallet og arealet øker på år for år, etter hvert som mer gjengrodd slåttemark ryddes fram og slått og etterbeiting gjenopptas. I 2007 blei den første slåtten, på 51 år gjennomført. Skjøtselsarbeidet på egen eiendom følger skjøtselsplan utarbeida i 2011. Foto Arnfinn Tveita.

3.1.5 Hvem utfører de ulike arbeidsoperasjonene?

Et stort flertall (83%) svarer at de sjøl utfører den praktiske skjøtselen på eiendommen sin. Videre svarer 20% at de utfører den praktiske skjøtselen på andre sin eiendom. Dette forholdet samsvarer med spørsmåla om grunneierforhold (se 3.1.4). En tredjedel av respondentene sier de bistår i søknadsprosessen og i rapporteringa til Statsforvalteren. Her er det med andre ord noe overlapp, dvs. at de både tar ansvar for administreringen og det praktiske arbeidet. Dette er også logisk da kontaktinformasjonen vi fikk fra Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet var knytta til søkere av tilskudd. En mindre andel (15%) svarer at de kun administrerer skjøtselsarbeidet, mens andre gjør det praktiske arbeidet. Andre involverte (5%), inkluderer blant annet de som arrangerer slåttekurs, og de som gjør slåttonna sammen med andre.

Ser vi nærmere på hvem som gjør skjøtselsarbeidet i de tilfellene der grunneieren sjøl ikke gjør det, ser vi at både den eldre (i 8 % av tilfellene) og den yngre generasjonen (11 % av tilfellene) deltar. I tillegg bidrar også annen familie, venner og naboer. Også slåttekurs, skoleklasser og dugnader nevnes. Noen leier inn hjelp (16%), mens eksterne entreprenører og ideelle organisasjoner utgjør kun et par prosent av de som svarer.

3.2 Respondenter som har skjøtselsplan

Et av hovedfokusene i prosjektet og i spørreundersøkelsen er å sammenligne svarene fra respondenter som har skjøtselsplan (mottar tilskudd over trua naturtyper) med de som ikke har det (kun mottar tilskudd over RMP). Denne sammenligninga kan by på utfordringer da majoriteten av svarene vi fikk inn (hele 86%, tilsvarende 218 respondentene), har svart at de har skjøtselsplan, mens kun 9% (22 respondenter) sier de ikke har skjøtselsplan. I tillegg er det 6% (14 respondenter) som svarer at de ikke veit om de har noen skjøtselsplan.

Denne skeivfordelinga kan delvis forklares med at Miljødirektoratet har prioritert utarbeiding av skjøtselsplan helt siden tilskuddsordningen “Trua naturtyper” blei innført i 2009 (Direktoratet for naturforvaltning 2009). Fram til og med 2018 var dette også tilfelle for Landbruksdirektoratets ordning Regionalt miljøprogram, RMP (Landbruksdirektoratet 2021). Grunneiere som har søkt RMP for å skjøtte slåttemark etter 2018, har derimot ikke blitt møtt med krav om skjøtselsplan, men det er usikkert om tidsaspektet knyttet til disse endringene påvirker skeivfordelingen av innkomne svar i spørreundersøkelsen. I denne bolken med svarene fra de som har skjøtselsplan har vi altså et stort datamateriale, som vi vil presentere og diskutere nærmere nedenfor.

3.2.1 Første utgave av skjøtselsplan og eventuelt seinere revisjoner

Nær alle respondenter oppgir årstall for når den første skjøtselsplanen for slåttemarka deres blei utarbeidd (se Tabell 1). De få som sier at de ikke husker, oppgir at det er lenge siden eller lignende. De fleste (83%) fikk sin første skjøtselsplan for mer enn fem år siden, og for over halvparten er det faktisk mer enn 10 år siden de fikk utarbeidet en slik plan. Dette resultatet viser at mange av respondentene har vært en del av handlingsplanarbeidet for slåttemark helt siden det blei implementert i fylkene i perioden 2009-2012 (Direktoratet for naturforvaltning 2009, Miljødirektoratet 2023, Svalheim 2012 b,c).

Tabell 1. I spørreundersøkelsen oppga 210 respondenter årstall for når de for første gang de fikk utarbeid skjøtselsplan. Årstallene er sammenstilt i 5 års intervaller i tabellen (n=210) og oppgis både i antall og %.

År	Antall skjøtselsplaner	Prosent %
2020-2024	35	17
2015- 2019	67	32
2010-2014	91	43
2005-2009	10	5
før 2005	7	3

Spesielt de første årene av handlingsplanperioden (2009-2012), blei det lagt ned et stort arbeid for å få utarbeidet skjøtselsplaner (Svalheim 2012 b,c). De første fylkene handlingsplanen for slåttemark blei iverksatt i, var de fylkene der Arvesølvprosjektet hadde pågått siden 2006. En del skjøtselsplaner blei da utforma for slåttemarker som var med i Arvesølvprosjektet. Det var også fokus på skjøtselsplaner i flere andre og tidligere kulturlandskapsprosjekter. Disse tidlige prosjektene kan være bakgrunnen for at flere respondenter oppgir at deres første skjøtselsplan faktisk blei laga før handlingsplanen kom i 2009.

Kan svarene fortelle noe ytterligere om hvor mange som forblir i oppfølgingsarbeidet, og som fortsetter med slått år etter år? I Tabell 1 ser vi at 108 respondenter (51%) hadde fått utarbeidd skjøtselsplan for slåttemarka si for mer enn ti år siden, dvs. forut for 2011. I årsrapporten som nasjonal koordinator sendte til Miljødirektoratet i 2014 opplyses det at totalt 583 slåttemarker (546 med midler

fra Trua naturtyper og 37 enger med RMP) var under oppfølging det året¹ (Svalheim 2014). Det vil si at så mye som 40% av slåttemarkene som var under oppfølging i 2014 *kan* være fanga opp gjennom denne spørreundersøkelsen. Her må vi og huske på at spørreundersøkelsen vår er besvart av kun 44% av de som fikk den tilsendt. Gitt at svarene til disse er representative for alle søkere tyder det på at de fleste av slåttemarkene som fikk skjøtselsplan for ti år siden eller mer fortsatt er med i oppfølgingsarbeidet. Noe som i vesentlig grad underbygger kontinuitet i oppfølgingsarbeidet.

På spørsmålet om *skjøtselsplanen for slåttemarka har blitt revidert*, svarer halvparten «nei» (51%), mens 40% svarer «ja», og 8% svarer «veit ikke». Det varierer mellom fylkene hvilke intervaller som oppgis for revideringen av skjøtselsplanene, men 5 eller 10 år er gjerne vanlig. I så fall *kan* det tyde på at en relativt stor andel av de eldre skjøtselsplanene nå har blitt revidert. I spørreundersøkelsen oppgis 15 ulike aktører innen konsulent- og rådgivingsbransjen, universitets- og instituttsektoren som har deltatt i revideringsarbeidet. Åtte prosent av respondentene veit ikke hvem som har revidert skjøtselsplanen.

For de som har fått revidert skjøtselsplanen oppgis det et stort antall firmaer som har foretatt revisjonene: NIBIO oppgis å ha revidert 14% av skjøtselsplanene, Norsk landbruksrådgivning (NLR) 10%, Kulturlandskapscenteret i Telemark 10%, Biofokus 9%, Miljøfaglig utredning 6%. Firmaer som Bioreg, Dokkadelta Nasjonale Våtmarkssenter AS, Ecofact AS, Norsk institutt for naturforskning (NINA), Sállir natur har hver revidert mellom 2% og 5% av skjøtselsplanene. Andre firmaer som nevnes er: Høgskulen på Vestlandet, Bioforsk (nå NIBIO), Naturhistorisk museum UiO, NTNU Vitenskapsmuseet. Også to enkeltmannsforetak har bidratt i revideringen av skjøtselsplaner.

På spørsmålet om «*hvem utførte den forrige revideringen*» oppgir de fleste (38%) at det er det samme firmaet som utarbeidde tidligere versjon av skjøtselsplanen, mens knapt en femtedel (18%) svarer at det er et annet firma. Hele 21% svarer at de ikke veit eller er usikker på hvem som utførte arbeidet.

3.2.2 Hvordan har grunneierne blitt informert om naturverdiene?

Fra spørreundersøkelsen ser vi at det varierer hvordan respondentene har blitt gjort kjent med at de faktisk har ei artsrik slåttemark på sin eiendom. I grove trekk ser vi at svarene kan deles i to hovedkategorier: 1) de som aktivt har søkt informasjon, og 2) de som passivt har mottatt informasjon.

De fleste (38%) av de som har vært aktive i sin søken etter kunnskap, sier at de sjøl tok kontakt med forvaltninga, enten Statsforvalteren eller kommunen og fikk slåttemarka si kartlagt. Denne aktive handlinga tyder på at de var observante på naturverdiene og derfor tok kontakt med forvaltningen for å få dette nærmere undersøkt. Aktivt oppsøkende var også en atskillig mindre andel (4%) som sjekka databaser på nett, for å se om det lå informasjon knyttet til det aktuelle arealet der. I tillegg til disse er det i underkant av en femtedel (18%) som oppgir at de sjøl har nødvendig artskunnskap, siden de sjøl er biologer/ botanikere eller lignende.

Totalt sett har altså 60% av respondentene i undersøkelsen aktivt skaffet seg informasjon eller allerede hatt nødvendig kunnskap om naturverdiene. For de som passivt har mottatt informasjon, har de fleste (34%) fått informasjonen fra forvaltningen (Statsforvalter, kommunen). I tillegg har nesten like mange (32%) blitt informert av biolog/kartlegger eller fått kunnskap internt i familien. Resultatene viser imidlertid at Norsk Landbruksrådgiving (NLR), ideelle organisasjoner, og media/nettsider i mindre grad har hatt betydning i formidlingen av denne typen informasjon.

¹ Årsrapporteringa omfatta enger under oppfølging gjennom Miljødirektoratets ordning «Trua naturtyper» og Landbruksdirektoratets RMP ordning. Rapporteringa de første åra fra nasjonal koordinator gikk ut på å få et så nøyaktig bilde av antall slåttemarker under oppfølging som mulig. Ofte blei hver enkelt Fylkesmann kontakta direkte for å høre om hvor mange slåttemarker den enkelte søker skjotta. Av og til blei også søker direkte kontakta (Svalheim pers medd.)

3.2.3 Hvordan inkluderes grunneierne i skjøtselsplanprosessen?

Som tidligere nevnt bygger handlingsplanarbeidet for slåttemark direkte på Arvesølvmodellen (Miljødirektoratet 2021 og 2023, Svalheim 2012, 2019, 2022), der sjølve grunntanken er dialog, kunnskapsutveksling og frivillighet. Svarene fra spørreundersøkelsen gir oss en innsikt i om dette faktisk følges opp av konsulenter, bedrifter og institusjoner som utarbeider skjøtselsplanene.

3.2.3.1 Initiativ og oppstart av planprosess

Innledningsvis er det interessant å få et inntrykk av hvem «*som tok initiativet til skjøtselsplanen?*» Her svarer en fjerdedel at de sjøl tok initiativet. Der initiativet har kommet utenfra, svarer de fleste at dette ble tatt av forvaltningen (Statsforvalteren 37%, kommunen 7%). Men vi ser også at biologer/konsulenter (17%) og NLR (8%) har vært sentrale for å sette i gang arbeidet i omtrent en fjerdedel av tilfellene. I tillegg er det noen som ikke husker hvem som tok initiativet, eller at flere kilder har informert dem om muligheten.

Vi ønsket å få en oversikt over hvordan grunneierne eventuelt ble kontaktet av de som hadde fått tildelt oppdraget med skjøtselsplanen. Her kunne flere alternativer krysses av. Nær to tredjedeler (61%) svarer at de hadde fått epost, mens over halvparten (56%) hadde blitt kontakta via telefon. Et mindre antall hadde fått brev i posten, eller har hatt et digitalt møte (nær 10%), mens litt flere (13%) oppgir at de fikk personlig oppmøte av konsulent/fagperson. Ei gruppe på omtrent ti prosent oppgir dessuten at de har deltatt på markvandring, eller hatt besøk av forvaltningen, ikke har blitt kontaktet eller ikke husker.

Videre ønska vi å undersøke om konsulenten eller firmaet som hadde fått oppdraget med skjøtselsplanen, gjorde en avtale med grunneier/bruker for å finne et tidspunkt for befaringen som passa for dem begge. Her svarer en klar majoritet (nær 80%) at de ble kontaktet. En liten andel (5%) ble ikke kontaktet, mens et mindre antall ikke husker om de ble det. For de som oppgir «*annet*» (9%) og kommer med presiseringer om hva dette gjelder, kommer det også fram at noen grunneiere har hatt negative opplevelser:

«Ved nyoppstartet planarbeid er 2 befaringer avholdt uten vi blei orientert eller gitt anledning til deltakelser, det er helt uakseptabelt og så respektløst at det er usikkert om vi vil prioritere lokalitetene i fremtiden».

«Ja for de første planer ble det avtalt, men dessverre ikke nylig startet revisjon og nye planer hvor jeg ikke en gang ble orientert om avholdt befarings - hvilket oppleves meget negativt».

Et annet sted svares det: *«Hva angår planarbeid startet år 2023 fikk vi dessverre ingen informasjon og ikke tilbud om deltakelse. I samtlige andre planer fra år 2012 har det vært god informasjon/dialog, det er i så måte veldig skuffende (også mht. helhet med lokale naturverdier/kulturlandskap) at ikke nåværende konsulent/firma tok kontakt før i ettertid».*

For det oppfølgende spørsmålet om grunneier/bruker sjøl «*deltok på befaringen(e) i slåttemarka si*», svarer de fleste (73%) at de gjorde det, mens de resterende svarer at de ikke deltok. Ser vi nærmere på hva dette innebar, svarer nær halvparten (48%) at de deltok sammen med kartlegger på deler av befaringen(e), og nær like mange (44%) svarer at de deltok sammen med kartlegger så lenge befaringen(e) pågikk. Kun et mindre antall (8%) svarer at de møtte konsulenten, men deltok ikke under befaringen, og om lag tilsvarende antall svarte at de kun hadde samtale med konsulenten om tidligere og nåværende drift av slåttemarka. For de som spesifiserer under annet svarer en «*Vi gikk en runde der jeg viste arealene*», en annen med den hyggelige kommentaren «*tre generasjoner på gården var deltakere på hele befaringen*».

3.2.3.2 Informasjon som formidles fra konsulent til grunneier/bruker

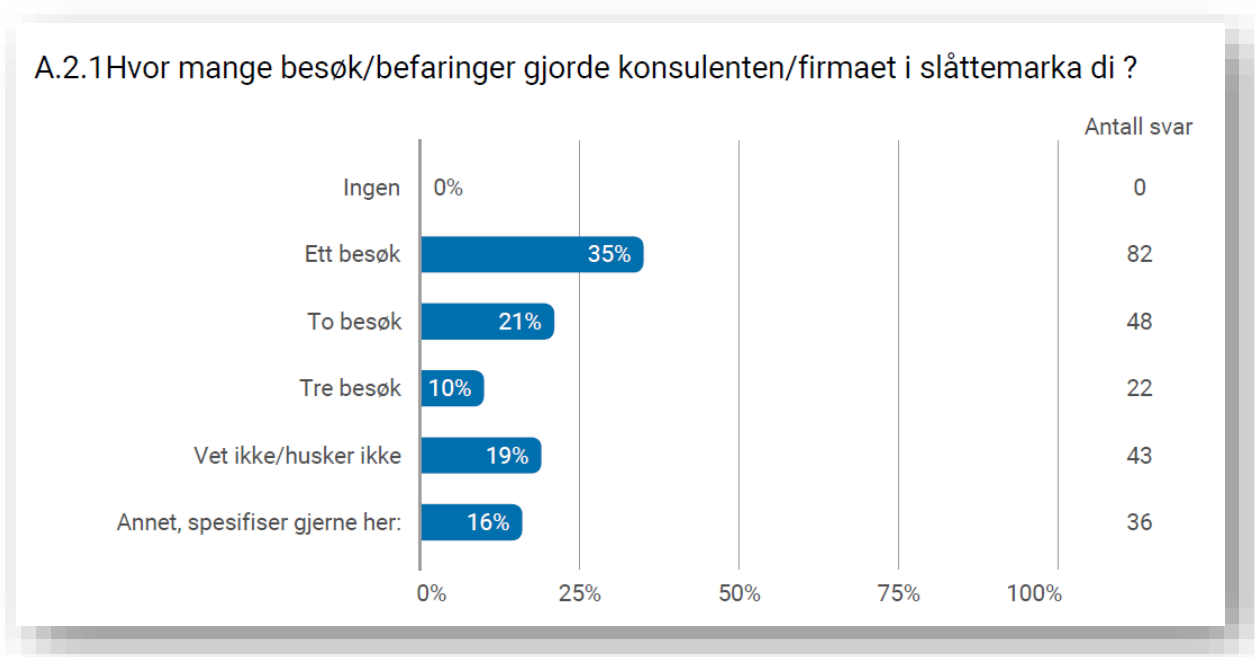
Som endel av spørreundersøkelsen, ønsket vi også å få svar på «*hvilken type informasjon som overføres fra konsulent til grunneier/bruker i løpet av befaringen*». Litt over halvparten svarer at de fikk god informasjon om hva hensikten med skjøtselsplan er, og en tredjedel svarer at de fikk informasjon om hvilke planter, insekter mm. som er registrert i slåttemarka. Omtrent en tredjedel svarer at de fikk informasjon om hvilken rolle grunneier/bruker har i skjøtselsarbeidet. En fjerdedel svarer at de har fått informasjon om hvilke tilskuddsordninger som finnes for slåttemark. En mindre andel (14-19%) svarer at de har fått informasjon om:

- Miljødirektoratets handlingsplan for slåttemark
- Hva en rødlistet naturtype er
- Hva en utvalgt naturtype jf. Naturmangfoldloven er
- Hvor viktig lokal, historisk informasjon om tidligere bruk av slåttemarka er

En fjerdedel svarer de ikke husker hva slags informasjon de fikk under befaringen, og for de som spesifiserer under annet svarers bl.a. «*Fikk informasjonen på telefon*», og en annen svarer «*Fikk ikke informasjon*».

3.2.3.3 Befaring i slåttemarka

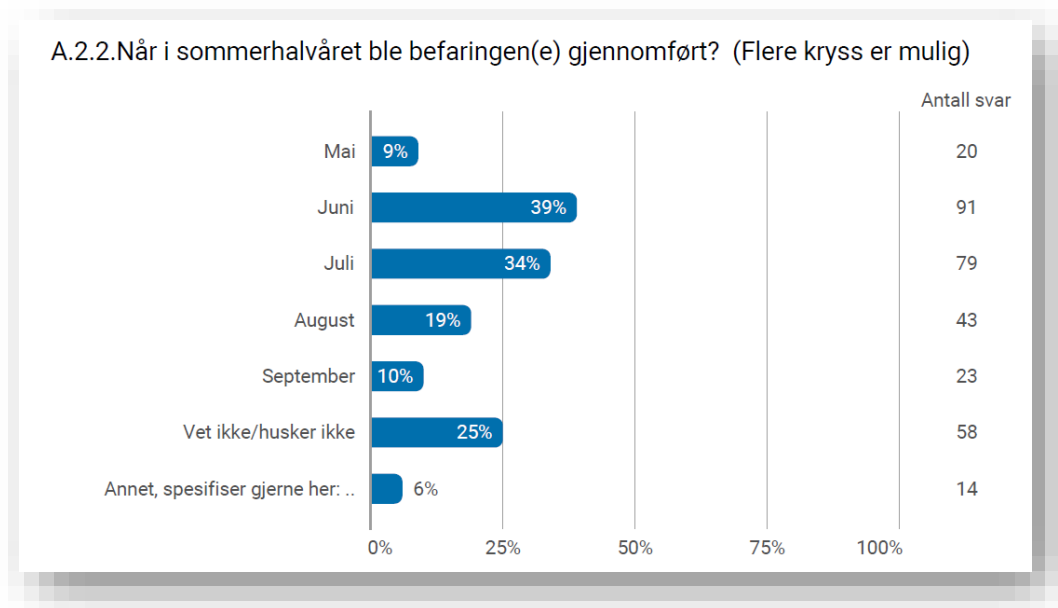
Et annet spørsmål som inngikk i undersøkelsen, var «*Hvor mange befaringer gjorde konsulenten i slåttemarka di?*». Her svarer alle de 226 respondentene at de har fått besøk som en del av arbeidet med skjøtselsplanen! Litt over en tredjedel (35%) svarer at det blei gjort ett besøk, mens en femtedel (21%) svarer at de fikk to besøk. Nær det samme antallet svarer at de ikke husker og nær ti prosent svarer tre besøk. Enkelte respondenter kommenterer også at de fikk «*mange*» besøk.

Figur 10. Totalt svarte 226 respondenter på hvor mange ganger det var gjennomført befaring i slåttemarka deres. Antall besøk fordeler seg slik som figuren viser.

Vi stilte også spørsmål om «*Når i sommerhalvåret blei befaringen(e) gjennomført?*». En klar majoritet, faktisk over 90%, oppgir at befaringene i slåttemarka har blitt gjennomført i løpet av sommermånedene juni (39%), juli (34%) og august (19%). En mindre andel har erfart befaring litt utenom normal kartleggingstid for slåttemark. slik som i mai (9%) og i september (10%). For det siste

kommer det bl.a. en forklarende kommentar; «*skjøtselsplan gjeld blomst som er tidleg på året, mai/juni*» Andre skriver *husker ikke*.

Figur 11. Figuren viser når respondentene oppgir at befaringen i slåttemarka deres blei gjennomført.

Figur 12. Illustrasjonsfoto: Befaring med skjøtselsplanskrivere og grunneier i slåtteeeng på Sør-Åkerøya i Alstadhaug kommune. I forkant går Marit Dyrhaug fra NLR, i midten grunneier Irene Pettersen, og sittende Sigrun Aune på det tidspunktet fra NIBIO. Foto: Thomas Holm Carlsen/NIBIO.

Vi ønsket også innsikt i «*Hvor lang tid totalt brukte konsulent/firmaet på befaringen i slåttemarka (totalt for alle gangene)*». Her svarer nær en tredjedel at de ikke husker (30%). Blant de som husker dette, så svarer om lag en femtedel at det totalt er brukt 2-4 timer, 4-7 timer og mer enn 1 dagsverk.

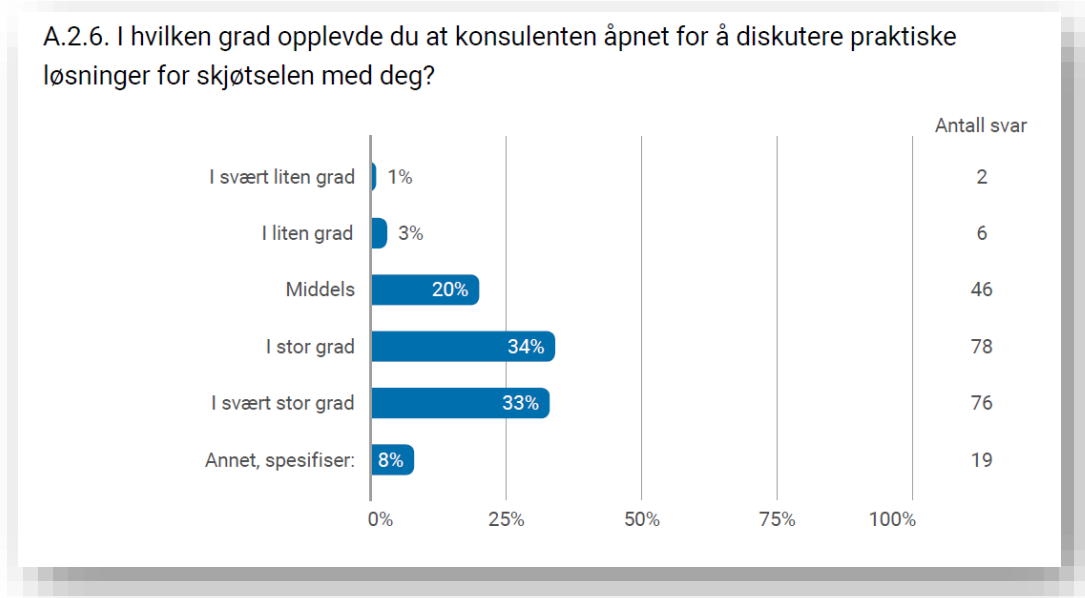
Kun 7% oppgir at det totalt er brukt 1-2 timer, og ingen har svart mindre enn en time. I enkelte tilfeller oppgis kommentarer på at det ble brukt mer enn ett dagsverk.

Oppsummert har altså alle grunneiere/brukere fått besøk av kartlegger i slåttemarka si. Majoriteten av besøkene foregår i løpet av de tre sommermånedene, der over halvparten oppgir at besøkene har vart i mer enn to timer. Siden det er lenge siden for mange av respondentene at skjøtselsplanen ble utarbeida (se Tabell 1) så er det forholdsvis stor andel som oppgir at de ikke husker detaljer rundt befaringen. Dette er forståelig.

3.2.3.4 Gjensidig kunnskapsdeling og oppfølging etter befarings

Videre ønsket vi å undersøke «I hvilken grad opplevde du at konsulenten åpnet for å diskutere praktiske løsninger for skjøtselen med deg?» Her opplevde nær 90% at konsulenten gjorde det, men dette skjedde i noe varierende grad: En tredjedel (33%) svarer i svært stor grad, om lag like mange (34%) sier i stor grad, mens 20% svarer middels. Et mindre antall svarer «i liten grad» (3%), og «i svært liten grad» (kun 1%).

Under svaralternativet «*annet*», svarer 8%. Her utdyper om lag halvparten at de ble inkludert i en eller annen form og at de opplevde det positivt, mens andre var ikke til stede. I noen tilfeller ble skjøtselsplanen utforma sammen med forrige eier, mens andre igjen ikke husker omstendighetene omkring dette. Noen svarer også negativt på spørsmålet om muligheten for å diskutere praktiske løsninger med konsulenten, og uttrykker dette slik: «*I ingen som helst grad!*», eller «*Det var opp til meg*». Det er altså tydelig at det å ikke bli inkludert oppfattes negativt for grunneier/bruker.

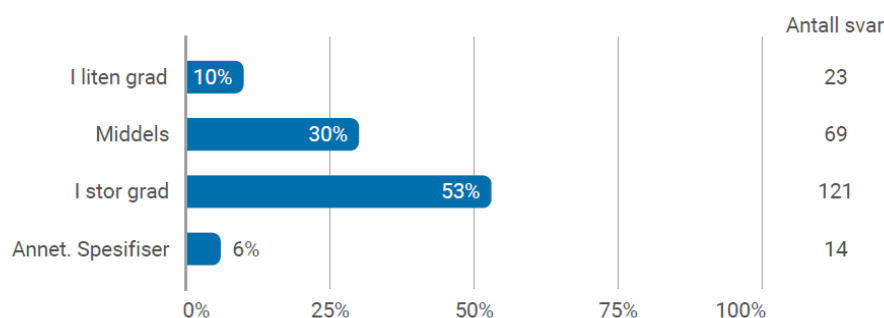

Figur 13. Figuren over viser hvordan respondentene opplevde at konsulenten åpna opp for å diskutere praktiske løsninger for skjøtselen.

Verdt å merke seg er imidlertid følgende kommentar, der det gis inntrykk av at grunneier i større grad ble involvert i den første skjøtselsplanen til sammenligning med den reviderte: «*[Navn på konsulent] var praktisk og det var god dialog. I «år» var de mest opptatt av å fortelle hvor de hadde vært og at skulle tilbake til «Stedsnavn» og så var det ferie.*»

Til spørsmålet «*I hvor stor grad opplevde du å bli informert og inkludert underveis i arbeidet med skjøtselsplanen?*», så svarer majoriteten også her positivt på dette. Over halvparten (53%) svarer at de i stor grad opplevde å bli informert og inkludert, og nær en tredjedel (30%) svarer middels. Det er kun 10% som svarer at de «*i liten grad*» ble informert og inkludert.

A.3.1 I hvor stor grad opplevde du å bli informert og inkludert underveis i arbeidet med skjøtselsplanen ?

Figur 14. Figuren viser hvordan respondentene opplevde å bli informert og inkludert underveis i skjøtselsplanarbeidet.

Under svaralternativet «*annet*», velger en liten andel (6%) å gi utfyllende kommentarer. Noen forklarer at arbeidet med skjøtselsplanen blei gjennomført i samråd med forrige eier, at de ikke var til stede eller at de ikke husker. Andre beskriver prosessen som positiv og svarer «*det var møte underveis i arbeidet og gjennomgang av utkast før ferdigstilling*», eller «*... god informasjon og inkludering i arbeidet. Både Statsforvalteren og kommunen var involvert i prosessen i ulik grad*», «*fikk tips og råd, de fleste samsvarte med vår praksis*». Mens noen få har hatt en negativ opplevelse: «*i ingen grad*», «*i 2021, da opptrådte de lite tillitsvekkende og de har heller ikke prioritert å gjøre arbeidet ferdig*».

På spørsmålet «*Hvilken type informasjon bidro du mest med inn til skjøtselsplanen?*» blir vi kjent med hva respondentene sjøl bringer inn av kunnskap i skjøtselsplanprosessen (se Figur 16). Dette spørsmålet er stort sett godt besvart på alle de konkrete alternativene. Dette underbygger at medvirkningen gjennomgående er god, og at respondentene bidrar med variert og aktuell informasjon.

Nær tre fjerdedeler sier at de både bidro med opplysninger om den historiske bruken av området, og om nåværende bruk. Om lag halvparten av respondentene svarer at de bidro med informasjon om hva de synes er viktig å ta vare på i slåttemarka si, om hvilke utfordringer de ser med skjøtselen, samt hvilke typer utstyr de har til rådighet for å gjennomføre skjøtselsarbeidet. Videre svarte om lag en tredjedel på hvilke typer tiltak som er mest nødvendig, om tida de har til rådighet for å utføre arbeidet og om aktuelle tidspunkt for gjennomføringen av de ulike tiltakene.

Kun et mindre antall av grunneierne opplyste at de ikke bidro med noen informasjon (4%) inn i skjøtselsplanarbeidet, se Figur 16. Under kategorien annet/spesifiser, går det igjen svar som også er nevnt tidligere, slik som: «*at de ikke var til stede/prosessen*», at det «*gjaldt tidligere eier*», og lignende kommentarer. Andre har gitt mer utdypende kommentarer som «*jeg har bidratt med det jeg kan og har forsøkt å sette meg inn i faget*», «*hvilke plantearter vi hadde registrert på eiendommen*», «*alle grunneiere bidro også med historisk bruk av innmarka*». Også her uttrykker noen å ha hatt en negativ opplevelse; «*ble ikke gitt anledning til deltagelse*».

Nær tre fjerdedeler (71%), svarer «*ja*» på spørsmålet om de «*ble kontaktet av konsulenten etter befaring*», mens kun et fåtall (8%), svarer «*nei*» til dette. En mindre andel er usikre (16%), og noen få (5%) har følt behov for å utdype dette litt nærmere. Vi finner blant annet positive kommentarer som; «*tett dialog hele veien for å sikre at det lå så tett som mulig opp til tradisjonen knyttet til mat- og virkeproduksjon på stedegne ressurser*». Noen har skrevet inn negative kommentar som; «*[navn på konsulent] kontaktet meg, men når det gjelder xxutredningen i 20xx så opplevde jeg at denne ble*

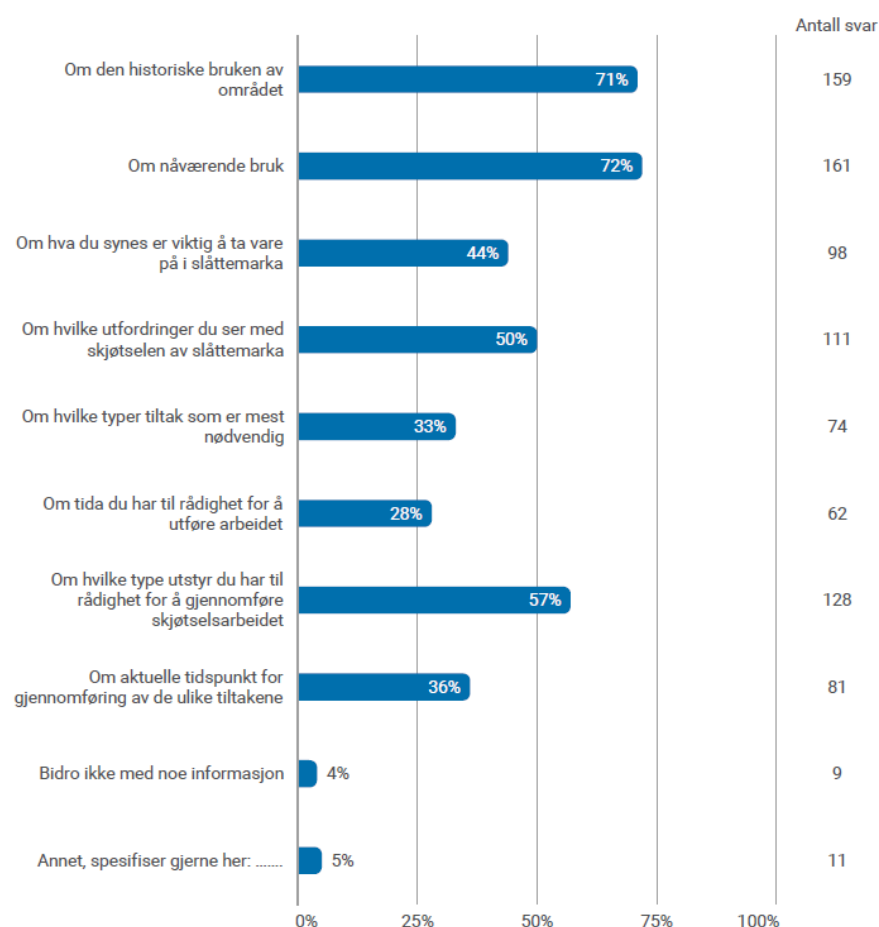
faglig mangelfull.». «ble kontaktet i forbindelse med søknadsfrist der påbegynt plan ble oversendt for bruk i søknad, er ikke blitt kontaktet før eller etter det.»

Skjøtselsplanprosessen er lagt opp til å være en gjensidig deling av kunnskap, så har respondentene sjøl lært noe i skjøtselsplanprosessen? Over tre fjerdedeler svarer positivt på «at de opplevde å få mer kunnskap om formålet med skjøtselsplanen» (59% er «helt enige», mens 17% er «delvis enig» i denne påstanden). Det er 18% som stiller seg «nøytrale» til påstanden, og kun 5% er «helt uenig» i dette. Om lag samme fordeling gjentar seg for de to påstandene om at de; «i løpet av prosessen fikk ny kunnskap om plantemangfoldet/det biologiske mangfoldet i slåttemarka si», og videre at de «opplevde å bli inspirert og motivert til å drive med skjøtselsarbeid gjennom kontakten med skjøtselsplanskriver», se Figur 16. Her svarer henholdsvis 55 og 53 % at de er helt enige, og 21 og 22 % at de er delvis enig. Mens hhv 11 og 16 % stiller seg nøytrale til påstanden, og kun 4 og 3 % er delvis uenig og 9 og 6 % sier de er helt uenig i dette.

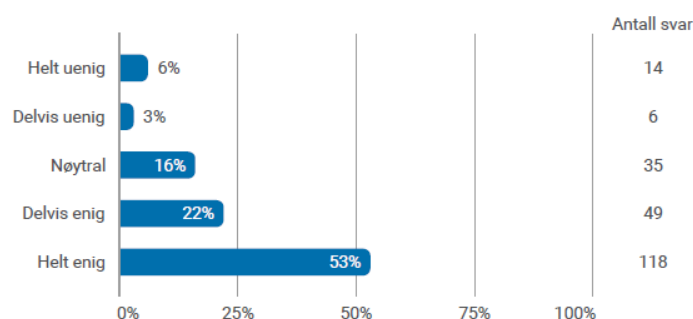

Figur 15. Illustrasjonsfoto: Grunneier Kirsten Myhr (t.h.) og biolog Victoria Stornes Moen (t.v.) i slåttemark på Raje i Kongsberg. Kirsten Myhr stiller her opp som feltassistent og sekretær under opptelling og kartfesting av den rødlista planta solblom (VU) som vokser i den gjenåpna slåttemarka. Foto: Ellen Svalheim/NIBIO.

A.3.2. Hvilken type informasjon bidro du mest med inn til skjøtelsplanen? (flere kryss mulig)

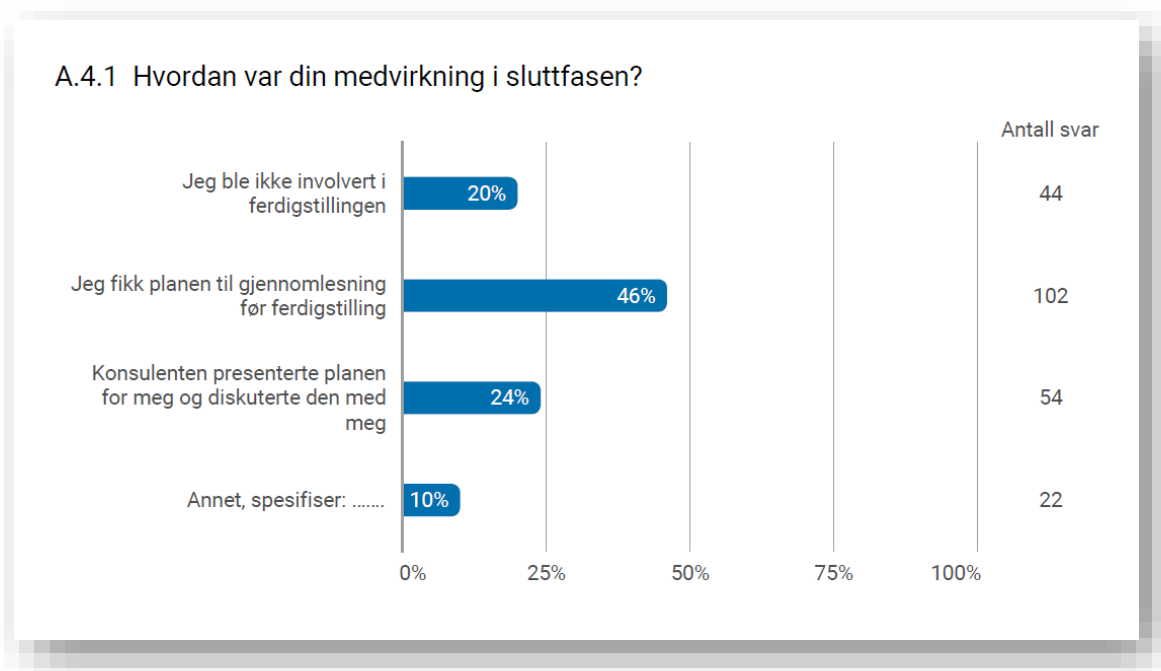
A.5.3 Jeg opplevde å bli inspirert og motivert til å drive med skjøtelsarbeid gjennom kontakten med skjøtelsplanskriver.

Figur 16. Den øverste figuren viser hvilken type informasjon som respondentene bidro med inn i skjøtelsplanprosessen. Den nederste om hvordan de stiller seg til utsagnet om de blei motivert og inspirert til å drive med skjøtels i møte med konsulenten.

3.2.3.5 Deltakelse i sluttfasen av skjøtselsplanprosessen

På spørsmålet *hvordan var din medvirkning i sluttfasen* svarer majoriteten at de blei involvert. Det blei gitt to svaralternativer som begge involverer grunneieren i sluttfasen (se Figur 17). Totalt sa nær to tredjedeler seg enig i ett av disse alternativene, ved at nær halvparten svarte de fikk planen til gjennomlesning før ferdigstilling, og en fjerdedel kryssa av for at konsulenten presenterte planen for dem og diskuterte den med dem.

Figur 17. Figuren viser respondentene sine svar på hvordan de medvirka i sluttfasen av skjøtselsplanutformingen.

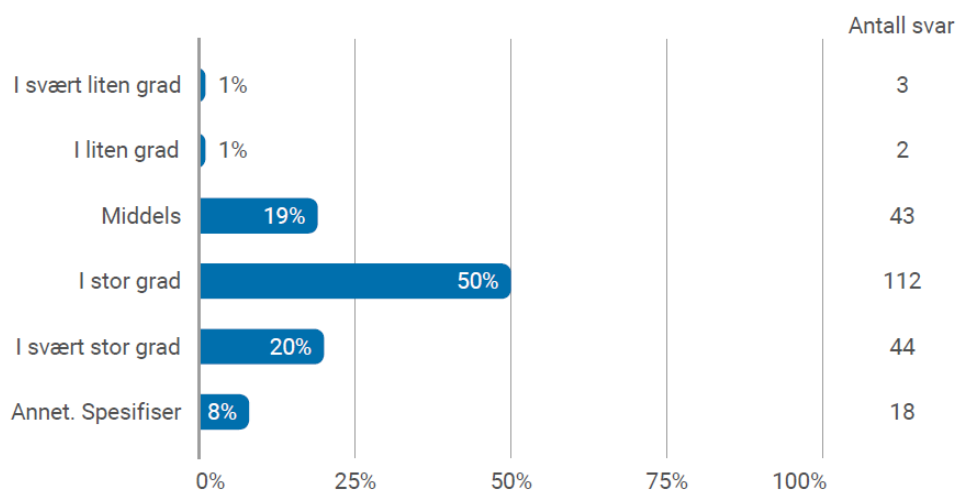
Under svaralternativet «*andre/spesifiser*», gir 10% mer utfyllende kommentarer. Helt konkret spesifiseres det at grunneierne bidro med kart, stedsnavn, og opplysninger om spesifikke skjøtselstiltak. Og videre at de leste gjennom planen, spilte inn, rettet feil, og aksepterte skjøtselsplanen. Det varierer imidlertid om de bidro i hele prosessen, og når ulike problemstillinger eventuelt ble avklart.

En femtedel (20%), svarer derimot at de ikke blei involverte i ferdigstillingen av planen. Dette gjelder helt konkret 44 respondenter, noe som er relativt mange. Det er imidlertid vanskelig å si noe mer generelt om disse som ikke blei inkludert i sluttfasen, faktisk opplever dette som negativt eller ikke. Det kan jo også være at de anser den kontakten de hadde med konsulenten under befaringen og innspillene de ga da var tilstrekkelig? Men det kan også hende at grunneier ikke helt vet hva han kan forvente seg av en slik prosess.

Når vi ser nærmere på svarene på spørsmålet «*Opplever du at dine innspill blei tatt hensyn til i skjøtselsplanen*» svarer noen få respondenter at innspillene de ga blei «*i svært liten grad*» eller «*i liten grad*» tatt hensyn til. Hele 90%, svarer at de har opplevd å bli lytta til, fordelt på kategoriene i «*svært stor grad*», «*i stor grad*», eller i «*middels grad*» (se Figur 18).

Et mindre antall har lagt til en kommentar noe som gir litt bedre innsikt i hva som ligger bak svarene. (se Figur 18). Noen beskriver en endring fra den første utarbeidingen av skjøtselsplanen og til den nyeste og reviderte: «*vet ikke om det blir gjort i nye planer, alle innspill ble tatt hensyn til i eldre planer som ble laget av annen konsulent/firma*», en annen skriver «*[Navn på konsulent og på kontaktperson hos Statsforvalteren] har bidratt svært positivt*.

A.4.2 Opplever du at dine innspill ble tatt hensyn til i skjøtselsplanen?

Figur 18. Figuren viser i hvilken grad respondentene opplevde at deres innspill til skjøtselsplanen ble tatt hensyn til.

3.2.3.6 Bruken av skjøtselsplanen etter at den er ferdig

Og hva med skjøtselsplanen når den er ferdig? Tas den i bruk? Nær to tredjedeler (59%) sier seg helt enig i utsagnet at de *leste igjennom skjøtselsplanen etter at den var ferdig og bruker den aktivt*. En fjerdedel, 23 %, er delvis enig i dette, mens 12 % er nøytrale. Kun et mindre antall er delvis uenig eller helt uenige i dette, 3 % for begge.

Til påstanden *jeg følger tiltakene slik de er beskrevet i skjøtselsplanen*, er det også her nær to tredjedeler, 64 %, av informantene som er helt enige i dette. Nær en tredjedel, 30 %, er delvis enig mens kun 4 % stiller seg nøytrale. Også her er det få som er helt uenig i påstanden.

De fleste er også enige i påstanden om at *tiltakene som står i skjøtselsplanen er gjennomførbare og tilpassa forholdene på gården, min arbeidssituasjon og tilgang på eget utstyr*. Totalt er hele 85 % helt eller delvis enige (fordelt likt på begge grupper). Kun et mindre antall, 8 %, er nøytrale, og også her er et fåtall delvis eller helt uenige.

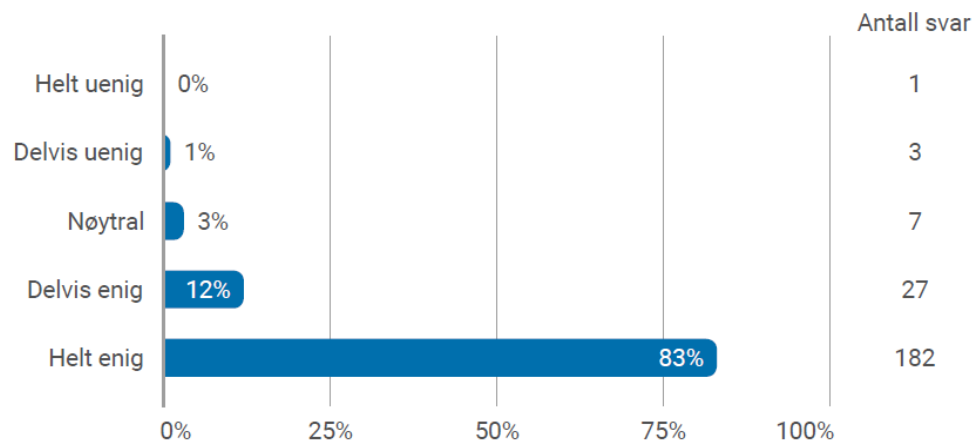
Når det gjelder påstanden om at *«jeg burde skaffet meg bedre utstyr»* er det noe delte svar. En femtedel, 20 %, er helt enig, over en tredjedel 35 % er delvis enig, 21 % stiller seg nøytrale til påstanden mens 11 % er i begge tilfeller delvis uenig og helt uenig.

Oppsummert er det en tydelig majoritet blant respondentene som både leser gjennom og bruker skjøtselsplanen aktivt, og som finner tiltakene fornuftige i forhold til kapasitet og forhold på gården.

3.2.3.7 Opplever grunneier/bruker at tiltakene virker?

Og hvordan er respondentene sine opplevelser av tiltakene de gjennomfører? En klar majoritet, 83 %, svarer at de er helt enig i at tiltakene de gjennomfører er bra for landskapet, mens et fåtall 12 % er delvis enig, og enda færre er nøytrale eller uenig i ulik grad i påstanden. Dette er entydige og gledelige tilbakemeldinger. Det å se at det en gjør virker etter hensikten skaper ytterligere motivasjon og glede. Noe som er vesentlige motorer i det videre arbeidet.

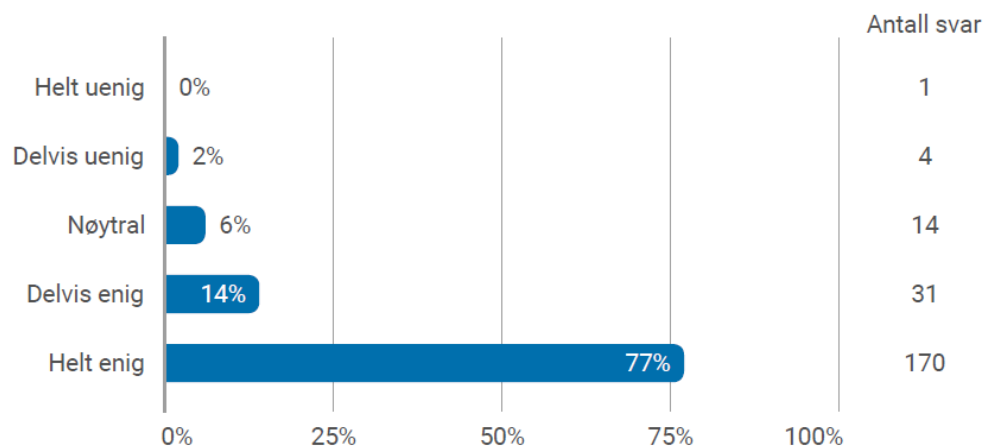
Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for landskapet

Figur 19. Av de 220 med skjøtselsplan som ga tilbakemelding på utsagnet «Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for landskapet» fordelte svarene seg slik oversikten viser.

Også når det gjelder påstanden om at «jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga» er det en stor overvekt av de som er helt enige med 77 %, mens kun 14 % er delvis enig, og et fåtall er nøytrale eller uenig i noen grad. Dette avslører også samtidig at de som skjøtter slåttemarkene i utstrakt grad følger med på artene i enga. Det tyder også på at skjøtselen reelt medfører åpenbare endringer som både legges merke til og oppleves positivt hva gjelder artsmangfoldet. Kanskje har skjøtselen medvirka til økt bevissthet? Den som slår og rydder ser at det dukker opp nye planter, nye farger. For noen oppleves kanskje endringene som et mer fargerikt og summende skue enn tidligere, mens andre konkret følger med på endringer og fordelinger til artene i enga?

Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga

Figur 20. Av de 220 som ga tilbakemelding på utsagnet «Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga» fordelte svarene fra respondentene med skjøtselsplan seg slik oversikten viser.

Figur 21. Illustrasjonsfoto: Grunneierne Arne Smøttebråten og Trine Nordli leiter etter marinøkler i slåttemarka si i Hydalen i Hemsedal. Foto ES 2012.

3.2.4 Hva interesserer og motiverer?

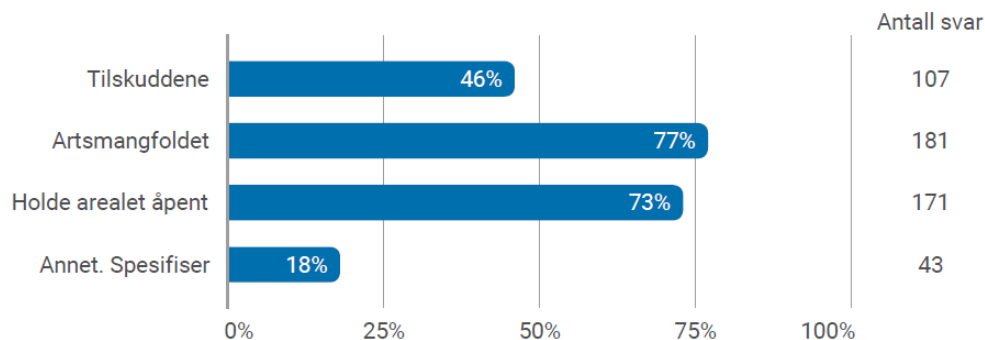
Kunnskapsdeling mellom grunneier og konsulent om tidligere bruk og tradisjonell drift, samt og økt bevissthet rundt artsmangfold er en av grunnpilarene i Arvesølvmodellen. På tidligere nevnt tema om respondent opplever å ha lært noe i skjøtelsesplanprosessen svarer majoriteten at de har det, (kap. 3.2.3.4), og om de opplever at tiltakene de gjør styrker biomangfoldet svarer også majoriteten at det er de enige i (kap. 3.2.3.7.). Både det at majoriteten opplever læring i planprosessen og at tiltakene som utføres etter skjøtelsesplanen virker positivt etter hensikten er viktige faktorer for videre oppfølging av naturtypen. La oss se litt mer på hva som motiverer og interesserer de som svarer på spørreundersøkelsen:

3.2.4.1 Hva er det som interesserer?

På spørsmålet *hva fanget interessen din med tanke på skjøtsel av slåttemark? (flere kryss mulig)* oppgir tre fjerdedeler at *artsmangfoldet (77%)* og det å *holde arealet åpent (73%)* er det viktigste. Nær halvparten oppgir også tilskuddene. Atten prosent oppgir *annet* og forteller at det å videreføre en tradisjon er viktig, at slåttemarka gir verdifullt fôr til dyra, at de ønsker å ta vare på kulturarven fra forfedre mm. Siden dette i utgangspunktet er kartlagte artsrike arealer, så er det naturlig at biomangfoldet er i fokus. Men det forteller også samtidig at den som skjøtter *sjøl* opplever det som interessant. Så interessant at de aktivt og frivillig har gått inn i restaurerings- og skjøtelsesarbeidet. Dette underbygges også ved svarene på utsagnet; *det var informasjon om artsrikdommen og ikke tilskuddene som fanget interessen min*. Her svarer to tredjedeler seg helt enig eller delvis enig i dette, mens bare 12% sier de er helt, eller delvis uenig i det. For majoriteten er altså ivaretagelse av biomangfoldet blitt en tydelig drivkraft. Videre er det viktig for mange å ha det åpent rundt seg, å holde gjengroing og forfall på avstand. Dette kommer tydelig fram seinere i spørreundersøkelsen der hele 93% sier seg helt enige i at det er viktig at landskapet ikke gror igjen.

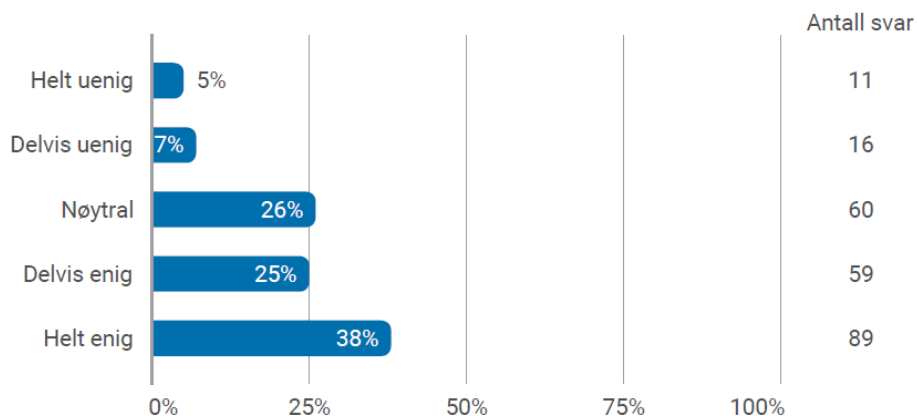
Spørsmålet *hva fanget interessen din med tanke på skjøtsel av slåttemark* kunne nok med fordel hatt flere alternativer, slik som å ivareta tradisjon, og behovet for høy. Hadde disse vært nevnt spesifikt ville muligens svarene fordelt seg annerledes, se og kap. 3.2.4.2 og kap 3.2.6.5.

3.3 Hva var det som fanget interessen din med tanke på skjøtsel av slåttemark? (flere kryss mulig)

Figur 22. Figuren viser respondentene som har skjøtelsesplan sine svar på hva som fanget interessen for skjøtsel av slåttemark.

3.4 Det var informasjon om artsriksommen og ikke tilskuddene som fanget interessen min først.

Figur 23. Figuren viser respondentene som har skjøtelsesplan sine tilbakemeldinger på utsagnet om det var artsriksommen eller tilskuddet som fanget interessen deres.

Figur 24. Spørreundersøkelsen avdekker at det å skjøtte ei artsrik slåttemark øker interessen for biomangfoldet, og at det er motiverende å se at skjøtselen virker. Foto Ellen Svalheim 2024.

3.2.4.2 Har skjøtselsplanprosessen ført til en endring i motivasjon?

Kan skjøtselsplanprosessen ha medført en endring i motivasjon hos respondenten? For å gå mer i dybden på dette stilte vi to spørsmål der vi spør om hva som var respondentenes motivasjon for å utføre slåttearbeidet *før* og *etter* at skjøtselsplanen ble utarbeida. I disse spørsmåla gis det flere avkryssingsalternativer, og vi ber om at de tre viktigste utsagnene krysses av. Spørsmålene var: «*hva var motivasjonen til at du holdt slåttemarka i hevd **før** alternativt **etter** du fikk skjøtselsplan?*»

Majoriteten av respondentene svarer at motivasjonen både før og etter var å holde arealet åpent/hindre gjengroing, 85 % for begge, og å ta vare på det biologiske mangfoldet, 77 % før og 86 % etter. Altså en økning på nær 10 % som kan tolkes som at skjøtselsplanprosessen for noen har gitt en økt bevisstgjøring rundt ivaretagelse av biomangfoldet.

Vil opprettholde tradisjonen var en viktig motivasjonsfaktor for over halvparten 55 % før de fikk skjøtselsplan, mens 44 % svarer at dette er blant de tre viktigste motivasjonsfaktorene etter. Likevel svarer to tredjedeler litt seinere i spørreundersøkelsen at de er helt (22%) eller delvis (46%) enig i påstanden «*jeg viderefører skjøtselen slik den «alltid» har blitt gjennomført*».

Mens tradisjonsfokuset har hatt en nedgang på 11 % fra før og etter skjøtselsplanen ble utreda, er det flere som synes at tilskuddet motiverer for skjøtsel. Her svarer 28 %, at dette var motiverende før, mens hele 47 % synes det er viktig etter at de har fått skjøtselsplan, en økning på nær 20%. Dette henger nok vesentlig sammen med Miljødirektoratet sitt vektlegging av skjøtselsplan for å utbetale skjøtselstilskudd. Svarene som gis her er gitt av de med plan, og trolig søkte få av dem om midler tidligere. Det å få en plan muliggjorde at de kunne søke tilskudd.

Tendensene nevnt over med at biomangfold- og tilskuddsfokuset er blitt større, mens tradisjonsfokuset er blitt mindre etter at de har fått skjøtselsplan gjentas ved avkrysning på de tre viktigste motivasjonsfaktorene. Det er med andre ord tydelig at skjøtselsplanprosessen har ført til en

økt bevisstgjøring rundt biomangfoldverdiene og aktuell finansiering av slåttearbeidet. Men hva ligger bak at tradisjonsfokuset har rykket ned på lista? Er det biomangfoldfokuset som tar større plass? Kan prosessen ha ført til endra skjøtsel som avviker fra den tradisjonelle drifta?

Figur 25. Skjøtselsplanprosessen synes å ha gitt større fokus på det biologiske mangfoldet og tilskudds-ordningene i slåttemarkene. Illustrasjonsbilde. To tiriltungeblåvinger som parrer seg på engkvein. Foto: Ellen Svalheim.

For flere av utsagnene er det mindre endringer for før og etter skjøtselsplan. Om lag en fjerdedel var motivasjonen at de trengte høyet til vinterfôr (25 % før og 22 % etter). Et mindre antall har også ved begge spørsmålene oppgitt at de trengte eller solgte/ga bort høyet som vinterfôr/spesialfôr/medisinfôr (7 % før, 6 % etter). Her har enkelte presisert under «annet» at nabo har brukt høyet; «nabo høstet graset til sine sauer», «det ble slått til vinterfôr av nabo før 2018» (for før skjøtselsplan), mens «Fôret går til naboene som betaling for hjelpen jeg får», «levere gratis som godkjent økologisk høy til villsaudrift», «brukes til kompost i dyrking av potet og grønnsaker», «jeg har sluttet å følge planen da det var vanskelig og tungt å bli kvitt høyet», (etter skjøtselsplan). Der det siste utsagnet tilkjennegir et problem; hva gjør en med høyet hvis ingen trenger det? Mens andre ser det som en ressurs til bl.a. kompost.

Under avkrysning på de tre viktigste motivasjonsfaktorene før og etter skjøtselsplan får vi under alternativet «annet» innblikk i spesielle forhold som igjen viser variasjon og gir utfyllende informasjon. Det er dobbelt så mange som gir supplerende info under «annet» for før skjøtselsplan som etter, hhv 12 % og 6 %. Dette kan henge sammen med spørsmålsstillinga, da det er flere som her presiserer at området før skjøtselsplanen enten var i gjengroing, blei beita eller beitepusa. Skjøtselsplanprosessen motiverte m.a.o. til restaurering og gjenopptatt slått:

«området var ikkje holdt i hevd, det var nesten attgrodd. Men via Fylkesmannen fekk eg kontakt med ein biolog som kom og fant nokre sjeldne arter i utkantene av enga. Vi rydda enga og starta skjøtsel i nokre år før biologen kom tilbake og fant ei stor forbedring i verdi!»

«begynte ikke med slått før jeg fikk skjøtselsplan», «arealet ble beitet før»,

«OBS, Feil premiss: Lokaliteten var bare sporadisk beita før vi overtok og fikk på plass skjøtselsplan. Men måtte krysse av to til for å komme videre i skjemaet»

Det siste utsagnet viser altså til en klar svakhet ved spørsmålet, da det legger som premiss at lokaliteten også ble slått før området fikk skjøtselsplan. For å komme videre måtte spørsmålet besvares med tre avkryssninger.

Under «annet» blir også undervisning og formidling trukket fram: «*motivasjonen har bl.a. vært å bruke stedet i undervisningssammenheng*», «*det er jobben vår som museum, og vi er sterkt motiverte innenfor å ta vare på og videreføre praktisk og teoretisk kunnskap om hvordan produsere mat på stedegne ressurser*» (nevnt under før skjøtselsplan), «*jeg lærer bort til andre om skjøtsel*» (nevnt under både før og etter skjøtselsplan).

Mens andre utdyper; «*bruker eiegen som feriestad, og ynskjer å ha orden*», «*må prøve å ta vare på denne gamle og flotte fjellgården, naturen*», «*jeg ville holde nede geitramsen som var på vei til å ta over*», «*det koster mye å skjøtte en slik gårdseiendom som jeg har så tilskuddet har vært en inspirasjon*» (alle fra spørsmålet som gjaldt før skjøtselsplan).

Fra tilleggs kommentarer under «annet» for hva som motiverer skjøtselen etter at de har fått skjøtselsplan kan nevnes; «*for meg tel mange faktorar likt så det var dumt å kun velje 3 faktorar*», «*tilskuddene er helt avgjørende for at vi klarer å få slått engene*», «*registrerer planter, sommerfugler, nattsvermere og andre insekter*», «*ta vare på naturen*», «*holde arealet i bruk*», «*en del av identitet og sosial samhörighet med andre interesserte*», «*egeninteresse*».

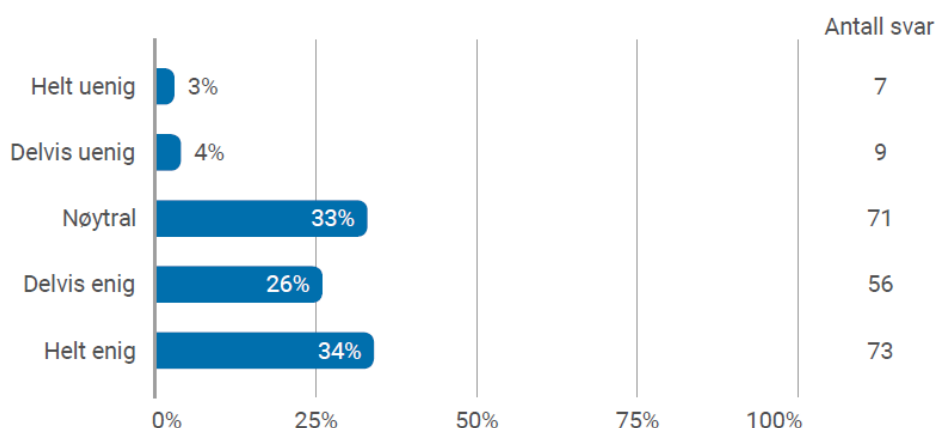
3.2.4.3 Å møte andre i sosiale sammenhenger

Mange steder arrangeres det jevnlig slåttetreff, enten i form av slåttedager, kurs eller regionale sammenkomster for de som skjøtter artsrik slåttemark. Dette kan være arrangementer initiert av Statsforvalteren, ulike organisasjoner, museer eller også privatpersoner. Vi ba om respons på utsagnet «*Jeg blir motivert av å treffe andre som driver med skjøtsel av slåttemark (møter, markdager, slåttedager, kurs m.m)*». Her svarte i underkant av to tredjedeler at de var helt eller delvis enige i det, hhv 34% og 26%. En tredjedel 33% er nøytrale, mens kun noen få er delvis eller helt uenig.

Figur 26. Illustrasjonsfoto. Statsforvalteren i Oslo og Viken har ved flere anledninger invitert til fagdag om slåttemark. Her fra fagdag på Skarsgard i Vats i Ål i Hallingdal. Til denne slåttedagen er andre grunneiere med artsrik slåttemark spesielt invitert for å dele erfaringer. I rød genser forteller grunneier Odd Skarsgard, om drifta på gården og om skjøtselen av de artsrike kulturmarkene. Foto: ES/NIBIO.

A.6.24. Jeg blir motivert av å treffe andre som driver med skjøtsel av slåttemark (møter, markdager, slåttedager, kurs m.m)

Figur 27. Figuren viser respondentene som har skjøtelsesplan sine svar på om de motiveres av å treffe andre som også driver med slåtteskjøtsel.

3.2.5 Har slåttemarkene kontinuitet i skjøtselen?

Vi stilte spørsmålet «Har slåttemarkene som du slår hatt sammenhengende /kontinuerlig drift, i tilfelle hvor lenge?» Her svarer nær to tredjedeler (62 %) at slåttemarkene har hatt sammenhengende/kontinuerlig drift, mens en femtedel, 22 %, har svart nei, og 16 % veit ikke.

Når det gjelder spørsmålet om hvor lenge slåttemarkene har vært i sammenhengende drift oppgis virkelig et stort spenn helt fra steinalderen og til noen få år siden. Det er mange som oppgir at slåttemarkene har hatt drift i flere hundre år. Alle som har kryssa av for lang kontinuitet har også gitt et svar på hvor lenge, gjelder 132 svar. I tabellen nedenfor har vi forsøkt å oppsummere svarene på *hvor lenge*, ved å plassere de i ulike tidsintervaller. Hele 103 svar var så konkrete at de lot seg kategorisere.

Tabell 2. I spørreundersøkelsen svarte respondentene på hvor lenge slåttemarka deres hadde vært i sammenhengende drift. Svarene er fra 103 respondenter er oppsummert i tabellen.

Periode med kontinuitet	Svar fra antall respondenter	prosent
< 10 år	9 ²	9
10-20 år	10 ³	10
20-30 år	8 ⁴	8
30-50 år	4 ⁵	4
50- 100 år	11 ⁶	10
100 – 200 år	27 ⁷	26
Mer enn 200 år	34 ⁸	33
	103	100

De svarene som ikke lot seg kategorisere var slike som; «flere generasjoner», «mange-mange år», «fra den blei opprettet», «Er en gammel gård», «..så lenge jeg kan huske». Mens noen få svarer at de ikke veit.

Ut fra kommentarene ser vi og at flere av de som oppgir kortere kontinuitet skildrer at lokaliteten er ei gammel slåttemark, men at slått nå er gjenopptatt etter perioder med opphør i drift eller at området bare er blitt beita i en periode. Disse har trolig vurdert at slåttemarka likevel har lang kontinuitet da de kjenner historien for området.

Det er flere overraskelser med responsen på dette spørsmålet. For det første at så mange slåttemarker oppgis å ha kontinuitet med slått. Hovedinntrykket fra oppfølgingsarbeidet, og de mange skjøtselsplanene som utarbeides, er ofte at området har vært ute av drift en periode og at det først må settes i gang gjenåpning og restaurering. Kan spørsmålet være stilt uklart? «*Har slåttemarka som du slår hatt sammenhengende /kontinuerlig drift, i tilfelle hvor lenge?*» Der drift ikke nødvendigvis trenger å være slått, men og inkluderer eks perioder med bare beiting eller sporadisk rydding, holdt åpent mm? Enkelte utdyper også dette i kommentarfeltet; «*Den har vært beitet i den perioden den ikke ble slått*», «*De fleste av dem har vært beita før jeg starta opp med slåtteskjøtsel*».

For enkelte kan og muligens kontinuitetsbegrepet i større grad være knytta til drifta mer generelt på gården og ikke til den konkrete slåttemarka? Disse nyansene til tross, godt over halvparten av de som svarer på «*hvor lenge*» har svart at det har vært kontinuitet i over hundre år.

Det andre som overrasker er at så mange tilkjenner detaljert kjennskap til historien i området og de lange linjene. Dette ser vi bl.a. ved alle årstallene som oppgis; «siden 1734», «siden 1850», «siden

² Her gis bl.a. følgende tilleggsopplysninger som; «lå brakk fra ca 1990 til 2015 brukt i flere hundre år», «Ja, etter at vi fikk skjøtselsplan, var gjengrodd i mange år før det», «småbruk fra 1700-tallet, men uten aktiv drift fra 1990-tallet til 2020.»

³ Tilleggskommentarer; «Fra 1800 til 1979, etter det nedlagt til 2010», «Lang tid, men beiting i en lengre periode inntil 2010»,

⁴ Tilleggskommentarer; «fra ca 1890 åra til 1990 åra og 2002 og utover»

⁵ Eksempel på tilleggskommentarer; «slått i 300 år, med lite opphold på 70-80 tallet»

⁶ Eksempel på tilleggskommentarer; «Siden 1945 da småbruket blei bygd og som beitemark før dette»

⁷ Eksempel på tilleggskommentarer; «Siden tidlig 1900, men vet ikke årstall», «Siden 1850», «Siden 1859», «Lenge, sannsynligvis mer enn 100 år», «Iallfall siden 1900», «Er ikke sikker men over 100 år».

⁸ Eksempler: «sikkert 1000 år», siden 1734», «flere hundre år», «Tilbake til 1600 tallet så vidt jeg vet»,

1760», «siden 1970», «siden 1859», «siden 1750-tallet, noen fra 1800-tallet (husmannsplass i naturbeitet)», «ca 55 år». Mens noen virkelig utdyper deres kunnskap; «For å utvide området litt vart det lagt igjen ein driftsveg for nokre år sidan, og vi oppdaga da ei branngrav som no er datert til ca 400-300 fvt. Arkeologene var overraska over at området aldri hadde vore pløyd, det har vore grasmark der i 2300 år! Kor lenge det har vore slått kontra beiting er jo umogleg å seie».

Figur 28. Illustrasjonsfoto: Slåttemarka i Utfjøsbakken på Nedre Lehovd i Flesberg. På Nedre Lehovd er det dokumentert bruk av arealene 800 år tilbake i tid (Svalheim 2019). Foto Jan Fekjan.

3.2.6 Hvilke tiltak gjennomføres i slåttemarka?

Vi var interessert i å få innblikk i hvilke skjøtselstiltak som gjennomføres i slåttemarkene som har skjøtelsplan. Totalt var det mulig å krysse av 17 ulike tiltak, og her kunne respondenten krysse av for alt som måtte være aktuelt.

3.2.6.1 Slått med tilhørende aktiviteter

Betryggende svarer nær alle (96%) bekreftende på at det gjennomføres «En årlig slått (etter at de fleste plantene har blomstret og satt frø)». De som ikke har sett det riktig å krysse av her svarer under annet at de gjennomfører for eksempel en spesifikk slått på arter de ønsker å redusere i tillegg til hovedslåtten, mens en annen svarer: ..«med så tungvinn slått må eg starte å slå dei mest produktive områda før alle vekstar er i frø, elles rekk me ikkje på det gjennom sommaren og dyra ville ikkje ha ete fôret. Slik sett har eg ulik strategi på dei ulike stykka».

Majoriteten, i underkant av 90%, både raker og kjører bort høyet. Mens en kommenterer «Siste året har vi ikke fjernet høy, dette blir strategi framover» avslører med det at et viktig tiltak for å ivareta biomangfoldet på sikt ikke lenger gjennomføres.

Tre fjerdedeler tørker høyet før de fjerner det. Det at ikke alle får god høytørk kommer bl.a. fram under kommentarer slik som «Jeg klarer dessverre ikke oppnå skikkelig tørke før det blir raket bort hvert år», og en svarer «Bakketørker høyet, blir da liggende slik som det ble slått. Da det ikke blir

brukt som fôr blir det ikke raket og vendt i såter før kveld og regnbyger som før, men blir liggende omlag 14 dager før det blir rakt opp og vekk kjørt».

Figur 29. Illustrasjonsbilde. En femtedel av de som svarer på spørreundersøkelsen hesjer graset. Foto: Bolette Bele.

Det at høyet ikke brukes, gjør at det naturlig nok gjennomføres færre arbeidsoperasjoner med vending og raking. Noe som betyr mindre mekanisk slitasje på bakken og mindre frøspredning fra tørka frøkapsler sammenligna med der en vender og jobber med høyet for å bevare fôrkvaliteten. De fleste gjennomfører bakketørking av høyet, men en femtedel oppgir at de hesjer. Dessuten oppgir en mindre andel at de gjennomfører håslått. Et mer negativt slåttere regime med beitepussing og slått flere ganger i sesongen gjennomføres av et mindre antall (8%). Vi får imidlertid liten forklaring til dette, muligens kan det være knytta til at enga er i en restaureringsfase, der gjentatt slått må til for å slå tilbake nitrofil, høyvokst vegetasjon, og eventuelt beitepussing brukes til å fjerne tuer og ujamnheter i enga. Mens beitepussing som årlig gjentakende skjøtselstiltak vil være uheldig for artsmangfoldet i lengden.

3.2.6.2 Spesifikke arbeidsoppgaver utenom slåtten

Av mer spesifikke arbeidsoperasjoner i slåttemarka utenom slåtten oppgir hele en tredjedel at de raker vekk lauv og kvist om våren, tre fjerdedeler foretar dessuten jevnlig rydding og hogst i kantene. Dette er meget bra med tanke på å holde slåttemarka solrik og lysåpen. Videre 16% lauver styvingstrær, og 11% brenner daugras. Der en respondent svarer at de gjerne skulle brent daugras, men at kommunen har forbud mot bråtebrenning. Videre gjennomfører en mindre andel tiltak mot mose, og under annet nevnes bl.a. bekjemping av fremmede arter.

Det er veldig få (2%) som gjødsler slåttemarka. Der dette opplyses bl.a. «*me gjødsler sparsamt delar av arealet, for sauemøka må jo nyttast, den kan ikkje berre ligge i haug*». Viktigheten av tradisjonell spredning av tørr husdyrmøkk på enga har de seinere åra fått økt fokus som et viktig tiltak bl.a. for spredning av frø, for å hindre utarming av enga og mosedominans. Dette kommer bl.a. fram i denne kommentaren og «*Forsøk med husdyrgjødsel og tang/tare i definerte parseller, i samsvar med oppdatert skjøtelsesplan*».

Figur 30. Illustrasjonsbilde. Det er svært få som tilfører slåttemarka gjødsel. De som gjør det, gjødsler gjerne forsiktig med sauegjødsel slik det tradisjonelt ofte ble gjort. Foto: Bolette Bele.

3.2.6.3 Vår- og høstbeite

Over det meste av landet var vår- og høstbeiting av slåttemarkene svært vanlig. Slik fikk en utnytta fôrressursene maksimalt. Beiting er også positivt for biomangfoldet, da tråkkslitasje fra beitedyra blottlegger bar jord som gir gode spiringsmuligheter for karplanter, samtidig som beiting og er med på å regulere innslaget av mose (Bele mfl. 2019a og b). Tradisjonen med vårbeiting avtok med intensiveringa av jordbruket. Den gjødsla enga skulle spares for beiting til etter slått. En del steder er det nå mangel på beitedyr slik at slåttemarka bare blir skjøtta ved en årlig og sein slått. På sikt kan en slik ensretting av skjøtselen få negative konsekvenser for det biologiske mangfoldet. (Bele & Svalheim 2017, Wehn mfl. 2018, Svalheim 2022). Det var derfor interessant å spørre om hvor mange som fortsatt gjennomfører beiting i slåttemarkene de skjøtter.

Over halvparten (55%) i spørreundersøkelsen vår svarer bekræftende på at slåttemarka deres beites, der 42 % sier at den beites årlig, mens 13% at den beites en gang iblant. En tredjedel svarer at det er lenge siden den har blitt beita, mens en liten andel ikke kjenner til, eller ikke veit.

Dette stemmer relativt bra med tall sammenstilt fra Møre og Romsdal og Telemark i 2016, der 60 % av slåttemarkene under oppfølging blei beita. De resterende 40 % av slåttemarkene i disse fylkene blei da kun skjøtta ved en årlig og sein slått (Bele & Svalheim 2017).

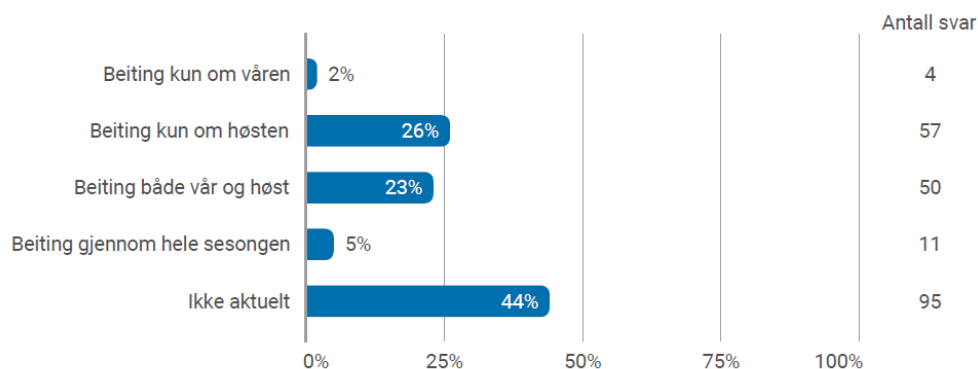
Figur 31. Illustrasjonsfoto: På Haugplassen i Kongsberg gjennomføres seinsommerbeite med ungdyr etter slåtten. Beiting i slåttemark er positivt for biomangfoldet, da tråkkslitasje fra beitedyra blottlegger bar jord som gir gode spiringsmuligheter for karplanter, samtidig som beiting og er med på å regulere innslaget av mose. God nedbeiting utover høsten hindrer også tilvekst etter slåtten å bli grønn gjødsling neste vår. Foto Arnfinn Tveita.

Om lag noe av den samme beitedyr-tendensen kom fram i en gjennomgang av 446 slåttemarkers oppfølging i 2018. Her blei disse lokalitetene kobla mot produksjonstilskuddsdata fra 2018 for å se hvor langt unna slåttemarkene det lå et driftssenter som har mottatt tilskudd for dyr på beite (hest, melkekuer/ammedyr/øvrige storfe, sau/lam og geit). Her lå 38% av slåttemarkene i mindre enn 500 meters avstand fra en husdyrbesetning, dvs. med stor sannsynlighet for at det kan være beitende husdyr på eiendommen. Om lag like mange slåttemarkers, 41% lå innen en radius fra 0,5 til 2,5 km unna slåttemarka, dvs. at det fortsatt burde være relativt gjennomførbart å få transportert beitedyr inn til etterbeite på enga hvis det finnes ledige dyr til det. For de resterende 21 % var det imidlertid mer enn 2,5 km til nærmeste driftssenter med beitende husdyr (Svalheim 2022).

Vi spurte også om hvilke beitedyr som beiter i slåttemarka. Her svarte flest, nær halvparten, at de har sau som beitedyr, mens 10% beiter med storfe, og et mindre antall har geit, hest, 3 % eller reinsdyr. Det er videre et mindre antall som svarer at det beites med en kombinasjon av flere dyreslag. Nær 40 % svarer at de ikke har tilgang på beitedyr.

Vi lurte også på når beitingen foregår i slåttemarkene. Her svarer om lag en fjerdedel, at de har høstbeite, og like mange svarer både vår og høst. Mens en liten andel beiter bare om våren. Fem prosent oppgir dessuten at de har beite gjennom hele sesongen, noe som ikke er så bra hvis det betyr at det beites i slåttemarka fram til slåtten. Litt under halvparten svarer at spørsmålet ikke er aktuelt, og består nok av de som ikke har beiting/beitedyr.

A.6.15 Hvis slåttemarka beites, hvordan foregår dette?

Figur 32. Figuren viser respondentene som har skjøttsplan sine svar på hvordan eventuell beiting foregår i slåttemarka.

3.2.6.4 Bruken av høyet fra slåttemarka

Synes de som svarer at det er viktig at høyet brukes til fôr? Majoriteten er enig i dette, mens en femtedel er nøytrale, og en liten andel er uenige.

Blir høyet så brukt til husdyrfôr? Hele 70 % svarer ja. Der om lag halvparten bruker det til egne dyr, mens resten svarer at det benyttes av andres dyr eller at det selges. En tredjedel svarer at det kastes. For de som legger igjen en kommentar svares bl.a. at det varierer fra år til år, noe høy gis til hjortedyr, brennes i halmfyringsanlegg til oppvarming eller brukes i kompostering/grønnsakshage.

Hvilket dyreslag benytter fôret? Her svarer halvparten sau, mens om lag like mange (en femtedel) svarer som fôr til hest eller storfe. Mens et mindre antall svarer geit (15%), hjortedyr, høner eller at det brennes.

3.2.6.5 Følges tradisjonen eller er skjøttselen modernisert, og hva med framtida?

For flertallet av respondentene har skjøttselen av slåttemarka fjerna seg fra det tradisjonelle og blitt mer modernisert. Til utsagnet skjøttselen har blitt modernisert og forenklet opp gjennom årene, svarer over halvparten at de er helt eller delvis enige i dette. Mens en fjerdedel stiller seg nøytrale, og kun en mindre andel er uenige.

På utsagnet at det er viktig å opprettholde tradisjonen med slåttønn og høynn, svarer majoriteten, over 80%, at de er helt eller delvis enige, mens et mindretall er nøytrale eller uenige.

Til utsagnet det er mest sannsynlig at jeg skjøtter slåttemarka på samme måten om 5 år, svarer gledelig hele tre fjerdedeler at de er helt eller delvis enige i dette: Mens rundt 10% svarer at de ikke veit og like mange stiller seg nøytrale. Kun noen få svarer helt eller delvis uenig.

3.2.7 Hvordan er respondent orientert om tilskuddsordningene?

På spørsmålet *Hvordan ble du først kjent med tilskuddene som gis til trua naturtyper/slåttemark*, svarer over halvparten at de er blitt informert av forvaltningen, en femtedel oppgir via biolog/kartlegger, og om lag samme antall oppgir *annet*, og utdyper at de har funnet det ut sjøl, fått vite om det via andre bønder, familie mm.

NLR, ideelle organisasjoner oppgis kun i få tilfeller som kilder til informasjon om tilskuddsordningene.

Figur 33. Lisbeth Svendsen Kismul fra Statsforvalteren i Agder står på trappa på Rygnestadtunet og orienterer om tilskuddsordningene knytta til artsrik slåttemark. Årlig arrangerer Setesdalsmuseet sammen med Statsforvalteren åpen slåttedag i slåttemarkene på museets eiendom. Foto Ellen Svalheim, 2018.

3.2.8 Tilskuddsordninger og tilskuddssatser

Siden 2009 har det vært et tett samarbeid mellom landbruk og miljø i oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark. Både Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet har støtteordninger for skjøtsel av slåttemark. Miljødirektoratet hadde fram til og med 2024 tilskuddsordningen «Trua naturtyper», som er den ordningen som i størst grad var rigga for å støtte restaurerings- og skjøttelstiltak i verdifulle slåttemarker. Men også tilskuddsordningene «Trua arter», «Tiltak mot fremmede arter», «Ville pollinerende insekter» og «Verdifulle kulturlandskapsområder» var i spesielle tilfeller aktuelle å søke på i tillegg hvis det for eksempel er trua eller fremmede arter i lokaliteten. De gjeldene ordningene fra 2025 hos Miljødirektoratet heter nå «Tilskudd til tiltak for å ivareta natur», «Tilskudd til trua arter» og «Tilskudd til tiltak mot fremmede arter», (<https://soknadssenter.miljodirektoratet.no/>).

Landbruket bidrar også med betydelige midler til skjøtsel av slåttemark gjennom i hovedsak «Regionalt miljøprogram, RMP», men har også ordningene «Spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL)» og fellesordningen «Utvalgte kulturlandskap, UKL» som administreres fra landbruket (<https://www.landbruksdirektoratet.no/nb>).

Som nevnt tidligere driver 55 % av respondentene i denne spørreundersøkelsen aktiv jordbruksvirksomhet og har rett til å søke på både landbrukets og miljøsidas støtteordninger. Mens 45% av slåttemarkene ligger på eiendommer uten aktiv drift og som da kun har mulighet til å søke på Miljødirektoratets ordninger, se 3.1 og 3.1.2.

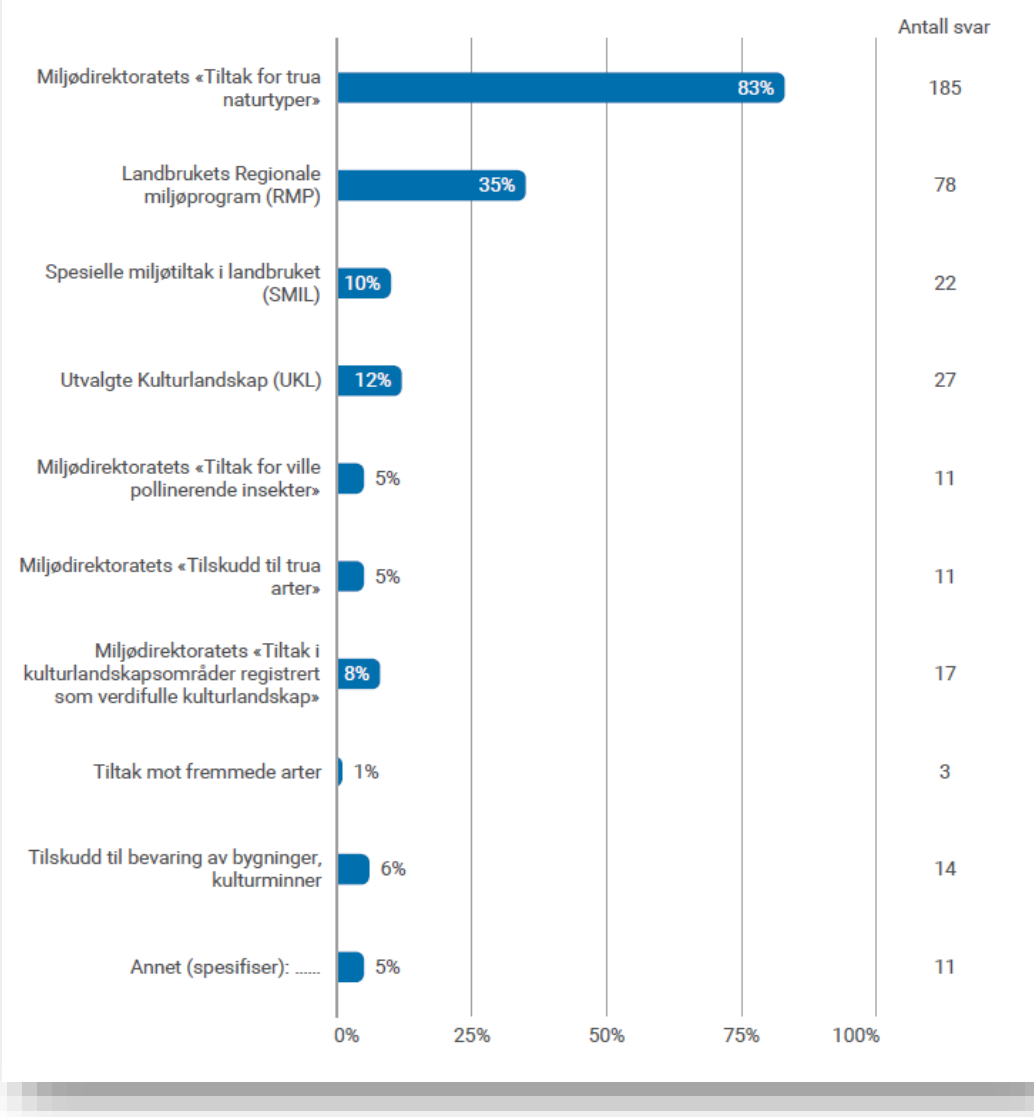

Figur 34. Illustrasjonsbilde. Det er over halvparten (55%) av respondentene i denne spørreundersøkelsen som driver aktiv jordbruksvirksomhet. Foto: Bolette Bele.

Det er interessant å se nærmere på hvilke ordninger som i størst grad er med på å finansiere skjøtselstiltakene i slåttemarkene som i dette tilfelle *har* skjøtelsplan. Fram til 2018 var det et ønske om skjøtelsplan også for søkere av RMP midler, så i dette materialet er det altså både aktive brukere og ikke.

Til påstanden *jeg søker og får midler fra følgende ordninger for slåttemarka (flere kryss mulig)* opplyser en klar majoritet, 83 %, at de søker og får midler gjennom Miljødirektoratet sin «Trua naturtyper». Dette er helt klart den mest søkte tilskuddsordningen. Dernest kommer landbrukets RMP ordning som rundt en tredjedel, 35 %, oppgir at de får midler fra. Her kreves altså aktiv drift, dvs. at søker er berettiget produksjonstilskudd. Det samme gjelder SMIL ordningen, som 10 % oppgir at de får midler fra. SMIL- midlene gis først og fremst til engangstiltak, som ulike restaureringstiltak, og ikke til årlig skjøtsel. Videre oppgir 12% at de søker og får midler fra fellesordningen UKL. Disse slåttemarkene ligger dermed innen et av de 51 (per 2024) Utvalgt kulturlandskapene som er omfatta av støtteordningen. For å søke UKL midler kreves ikke aktiv drift. Kun et mindretall oppgir at de søker andre ordninger. For Miljødirektoratet sine ordninger gjelder dette «ville pollinerende insekter» 5 %, «trua arter» 5 %, «verdifulle kulturlandskap» 8 %, «fremmede arter» 1 %. Landbrukets «tilskudd til bevaring av bygninger, kulturminner» er søkt av 6 %, mens 5 % har svart «annet» og nevner for eksempel at de ikke har søkt de seinere åra, har fått midler til slåttearrangementer o.l.

A.6.1 Jeg søker og får midler fra følgende ordninger for slåttemarka (Flere kryss er mulig)

Figur 35. Figuren viser hvilke tilskuddsordninger som respondentene som har skjætselsplan har søkt og fått skjætsdelsmidler fra.

Tallene over viser at miljøsidia i størst grad finansierer tiltakene som ivaretar slåttemarkene, også på aktive bruk. Sett opp mot at over halvparten av slåttemarkene i undersøkelsen ligger på aktive bruk, mens kun 35 % oppgir at de søker RMP, tyder på at flere av respondentene burde være berettiga til å søke RMP.

Den store forskjellen mellom de to mest søkte ordningene kan skyldes at de som søker RMP ofte og søker «Trua naturtyper» da de lavere satsene på RMP «toppes» med midler fra «Trua naturtyper».

Er så respondentene fornøyd med tilskuddssatsene? Her svarer litt over halvparten at de er helt (25 %) eller delvis enig (31 %) i påstanden *jeg er godt fornøyd med tilskuddene jeg får tildelt*. Mens 23 % stiller seg nøytrale, 17 % er delvis uenig og 4 % er helt uenig i påstanden.

Figur 36. Illustrasjonsbilde. SMIL-midlene som administreres av kommunene går først og fremst til engangstiltak slik som restaurering og gjenåpning av gjengrodde slåttemark. Disse midlene anvendes ikke til den årlige skjøtselen. Foto Bolette Bele.

3.3 Respondenter som *ikke* har skjøtselsplan

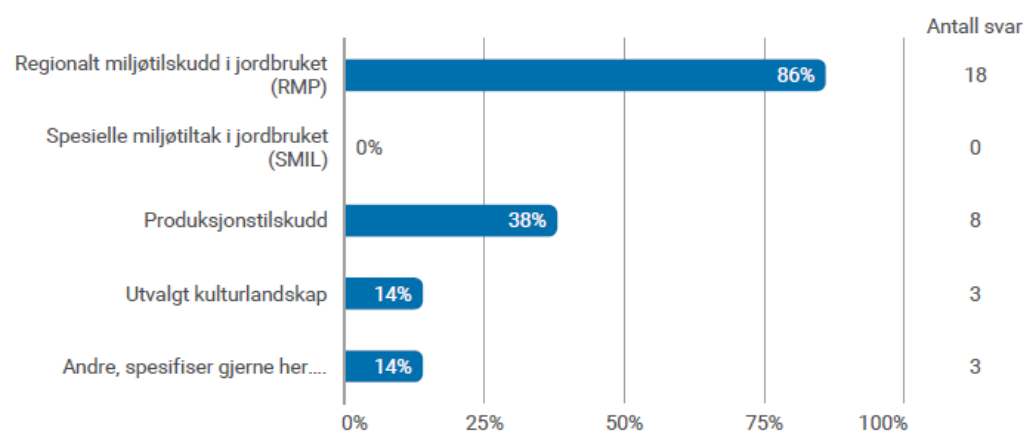
Resultatene i denne delen av spørreundersøkelsen bygger på svar fra kun 21 informanter. Dette er grunneiere/brukere som i hovedsak mottar tilskudd gjennom RMP for å drive skjøtsel, og som ikke har skjøtselsplan. Informantene som omtales her, har derfor ikke forholdt seg til eksterne konsulenter eller fagpersoner i det skjøtselsarbeidet de utfører.

Her oppsummeres resultater knyttet til tilskuddstyper, motivasjonsfaktorer, brukshistorien, dagens skjøtsel og endringer/modernisering. Resultater knyttet til framtida og eventuelle behov for rådgivning og skjøtselsplan oppsummeres også.

3.3.1 Tilskuddstyper og motivasjonsfaktorer

Nær halvparten av informantene (48 %) svarer at de har mottatt tilskudd til skjøtsel over en kortere periode (1-3 år), mens nærmere 20 % av dem har mottatt tilskudd i 4-6 år. En tredjedel (33 %) har dessuten mottatt tilskudd over en lenger periode (7-10 år). De aller fleste av grunneierne/brukerne svarer at de har mottatt tilskudd over RMP. I tillegg var det vel en tredjedel (35 %) som har mottatt produksjonstilskudd, og en lavere andel (15 %) har mottatt tilskudd fra ordningen Utvalgte kulturlandskap (UKL). I tillegg er det også en mindre andel (15 %) som svarer at de har mottatt tilskudd over andre tilskuddsordninger (slik som Miljødirektoratets tilskuddsordninger “ville pollinerende insekter” og “trua naturtyper”). Det er verdt å merke seg at tilskuddsordningen «trua naturtyper» (nå endret til «tilskudd til tiltak for å ivareta natur») vanligvis prioriterer å gi tilskudd til de som har skjøtselsplan.

B 1.2. Hvilke typer tilskudd har du mottatt for tiltakene i til slåttemarka? (Flere kryss er mulig)

Figur 37. Figuren viser hvilke tilskudd som de uten skjøtselsplan oppgir at de har fått skjøtselsmidler fra.

På spørsmålet om de har vurdert å søke tilskudd fra Miljødirektoratets ordning «Tilskudd for trua naturtyper» svarer om lag like mange ja (41%) som nei (35%), mens resterende fjerdedel svarer at de ikke veit.

Vi ønsket også å undersøke hva som er de viktigste motivasjonsfaktorene for å skjøtte slåttemarkene hos de som ikke har skjøtselsplan. Her oppgir hele 76 % av informantene at driver skjøtsel for å ta vare på biologisk mangfold. I tillegg svarer nær halvparten (48%) at de vil holde arealet åpent, de vil ta vare på tradisjonen (38 %), at de trenger høyet (38 %), og at de anser høyet som godt spesialfôr (10%). Nærmere en tredjedel (27%) sier at de motiveres av tilskuddene.

Når det gjelder betydningen av å tilhøre i et større felleskap sammen med andre som driver med lignende skjøtsel av slåttemark, så er det nær 40 % som sier de er delvis/helt enige i at dette gir dem motivasjon. Vel en tredjedel (33%) forholder seg nøytrale til utsagnet «*jeg blir motivert av å treffe andre som driver med skjøtsel av slåttemark*», mens 12% er helt/delvis uenige i utsagnet.

Figur 38. Illustrasjonsbilde. En tredjedel av respondentene i spørreundersøkelsen har mottatt tilskudd til skjøtsel over en lenger periode (7-10 år). Foto: Bolette Bele.

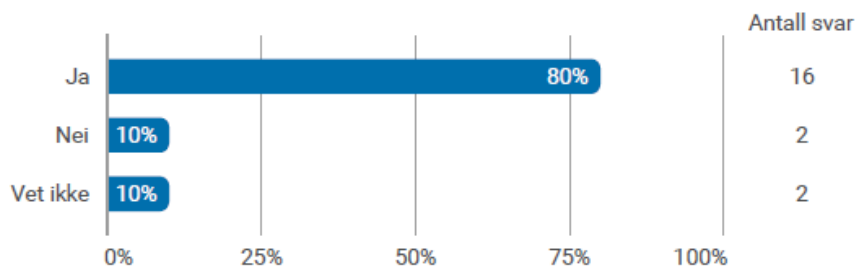
3.3.2 Kunnskap om driftshistoria og artsverdiene

Hele 80 % svarer at de har hatt kontinuerlig drift i slåttemarka si. Mindre andeler svarer at det ikke har vært kontinuerlig drift eller at de ikke veit noe mer om dette (10% for hver). De aller fleste (70 %) svarer at de har *“god kunnskap om brukshistorien til slåttemarka”*. Vel 20 % svarer at de er delvis enige i dette utsagnet, mens en liten andel er helt uenig eller nøytral (begge utgjør hver 5%). Men totalt sett har altså de aller fleste god kunnskap om den tidligere drifta av arealet. En tredjedel av informantene svarer at de er helt enige i at de *«viderefører skjøtselen slik den alltid har blitt gjennomført»*. Om lag like mange svarer at de er delvis enige i dette utsagnet, mens 20% svarer at de er delvis uenig/helt uenig i dette, se Figur 39.

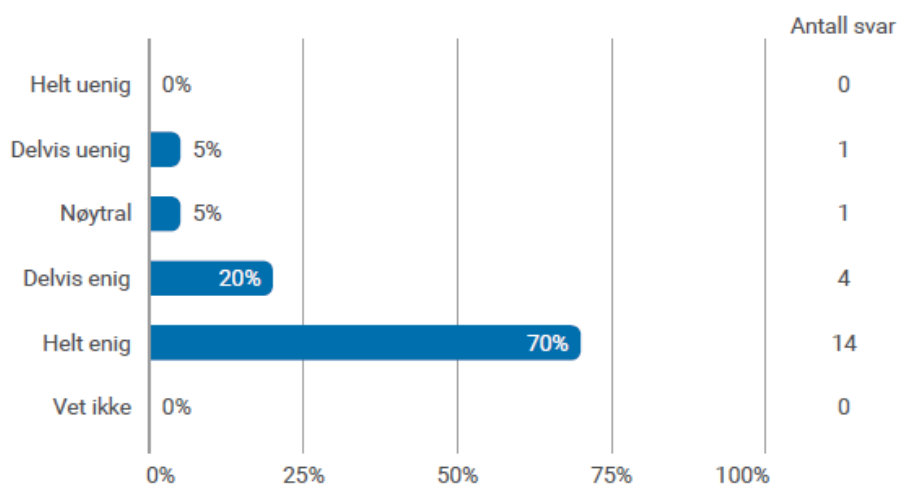
Vi ønsket videre å få mer detaljert informasjon om hvilke tiltak som har blitt gjennomført i slåttemarka de siste ti årene. Nærmere 80 % svarer at de gjennomfører en årlig slått. I tillegg er det nær tre-fjerdedeler (74 %) som tørker graset til høy, som raker (68 %), kjører høyet bort (63%) og som driver med jevnlig rydding i kantene (58 %). Vel en tredjedel av informantene driver med hesjing (32 %) og med kantslått (37 %). En liten andel (5%) driver dessuten med lauving av styvingstrær og skjøtter dermed også tresjiktet i slåttemarka. En mindre andel (11 %) svarer at de gjennomfører ulike skjøtselstiltak i ulike deler av enga.

Når det gjelder spesialtiltak for å fjerne mose, er det en mindre andel grunneiere/brukere (11 %) som gjennomfører dette, mens noen flere (16%) brenner daugras. Vel en tredjedel (32 %) raker bort lauv og kvist om våren. Fjerning av problemarter/fremmede arter nevnes også som et av tiltakene under den åpne kategorien *“annet”*.

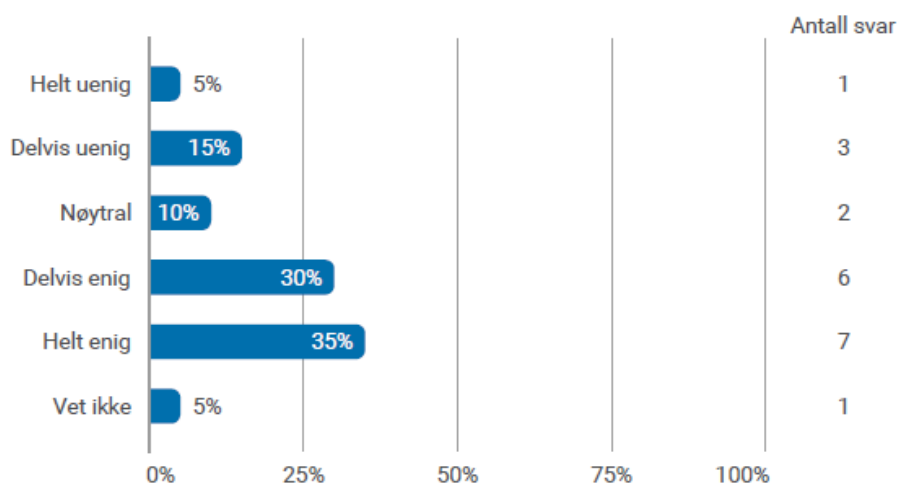
B 2.2 Har slåttemarka som du slår hatt sammenhengende/kontinuerlig drift?

B 2.3 Jeg har god kunnskap om brukshistorien til slåttemarka

B 2.4 Jeg viderefører skjøtselen slik den «alltid» har blitt gjennomført

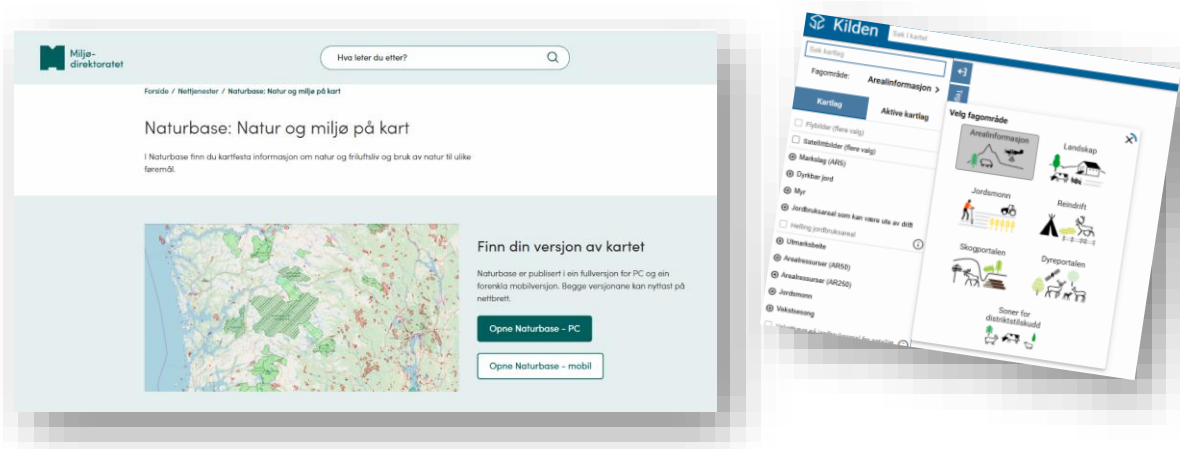
Figur 39. Figuren viser svarene til respondenter uten skjøtselsplan på ulike spørsmål i spørreundersøkelsen.

Figur 40. Illustrasjonsbilde. En liten andel grunneiere/brukere gjennomfører tradisjonelle spesialtiltak, for eksempel mot tett mosedekke i slåttemarka. Foto: Bolette Bele.

Videre ser vi at tiltak som vanligvis har en negativ effekt for det biologiske mangfoldet kun gjennomføres av et fåtall informanter. Vi ser likevel at det anvendes beitepusser (16 %), at det praktiseres slått flere ganger i løpet av sesongen (5%) og at det gjødsles (11%). I ett av svarene presiseres det at det kalkes i tillegg til at det anvendes husdyrgjødsel, og i et annet svar gjennomføres det sein slått om høsten, i tillegg til den ordinære slåtten. Flere slåtter, som håslått, der det ikke er mulighet for beiting, er derimot positivt for mangfoldet og hindrer bl.a. at overliggende daugras blir grønngjødsling neste sesong.

Vi spurte også de uten skjøtselsplan om slåttemarka deres var kartlagt, og i tilfelle om de kjente til at informasjonen fra kartlegginga lå ute på nett, for eksempel i naturbase, på Kilden eller gårdskart. Her svarte tre fjerdedeler (72%) ja, mens resterende ikke visste (17%) eller svarte nei (11%). Disse svarene understreker behovet for at det kommer informasjon ut til grunneierne, når det skjer tilfeldige eller systematiske kartlegginger, som siden legges ut på offentlige nettsider

Figur 41. Det er fremdeles mange grunneiere som ikke kjenner til at deres slåttemark er registrert i offentlige databaser. Illustrasjon: miljødirektoratet.no, kilden.no

3.3.3 Slåtteutstyr og beitereregimer

Resultatene viser at de fleste (61 %) anvender tohjuls slåmaskin til den årlige slått. Vi ser også at så mange som en femtedel (22%) bruker ljà i slåtttonna, mens en mindre andel bruker ryddesag (11%) eller kantklipper med tråd (6 %). I tillegg anvender en mindre andel grunneiere utstyr som vanligvis ansees å ha negativ innvirkning på det biologiske mangfoldet, slik som beitepusser/plenklipper (17%). Noen anvender også traktormontert slåmaskin i dette arbeidet.

Figur 42. Illustrasjonsbilde. De aller fleste anvender tohjuls- slåmaskin i de artsrike slåttemarkene. Foto: Bolette Bele.

Ser vi nærmere på hvor vanlig det er med beiting som skjøtselstiltak i disse slåttemarkene som i all hovedsak skjøttes ved hjelp av RMP og befinner seg på aktive bruk, så ser vi at 58 % av slåttemarkene beites årlig. I omtrent en fjerdedel av slåttemarkene er det lenge siden de har blitt beita, eller de har blitt beita en gang iblant. For de øvrige slåttemarkene har ikke grunneier/bruker informasjon om beitebruken.

Vel en fjerdedel (26 %) av informantene svarer at beiting ikke er aktuelt i deres slåttemark, siden de ikke har tilgang på beitedyr. Ser vi nærmere på beitereregimet for de slåttemarkene som har beiting, ser vi at nærmere 37 % av dem beites både vår og høst. I underkant av en tredjedel av slåttemarkene beites kun om høsten. En liten andel beites kun om våren, og en liten andel beites hele sesongen (5 % for begge disse) Her må vi også merke oss at den enda som beites hele sesongen trolig ikke vil produsere nok gras til at den også kan slås på tradisjonelt vis.

I en tidligere undersøkelse fant man i 2016 at ingen av slåttemarkene i Telemark hadde vårbeiting, mens det i Møre- og Romsdal var 37% av slåttemarkene som hadde det (se Bele, Svalheim, Grenne & Norderhaug 2024), noe som tyder på at det er store forskjeller mellom fylkene.

Ser vi nærmere på hvilke beitedyr som beiter i de slåttemarkene som inngår i spørreundersøkelsen, så ser vi at de aller fleste arealene beites av sau (63 %), mens en mindre andel (16 %) beites av hest. Kun en liten andel (5 %) beites av geit, storfe eller rein. En kombinasjon av beitedyr forekommer i vel 10 % av arealene, og da er det kombinasjonen hest og sau som nevnes spesifikt. Også i studien som blei gjennomført i Telemark og i Møre- og Romsdal i 2016, ser man en lignende trend i forhold til hvilken type beitedyr som anvendes i slåttemarkene (Bele, Svalheim, Grenne & Norderhaug 2024). I denne

studien beita det sau i 68% av slåttemarkene i Telemark, og i hele 78 % av slåttemarkene i Møre- og Romsdal (op.cit).

3.3.4 Moderniseringer i skjøtselsregimet

Ved hjelp av spørreundersøkelsen, ønsket vi også å få bedre innsikt i hvilke endringer og eventuelle moderniseringer slåttemarkene har gått gjennom.

Til påstanden om at *“skjøtselen har blitt modernisert og forenklet opp gjennom årene”*, er det en tredjedel (32 %) av informantene som svarer at de er nøytrale til denne påstanden. Vi ser også at litt færre (26%) er helt uenige i påstanden. Ut av dette må vi kunne tolke at skjøtselstiltakene i stor grad har holdt seg slik de tradisjonelt blei gjennomført, eller at informantene ikke tar stilling til/eller ikke har kunnskap om det har skjedd en endring i tiltakene. Det er likevel vel i overkant av en fjerdedel (26 %) som sier at de er delvis enige i påstanden, og to stykker (11 %) som er helt enige i at det har foregått ei eller anna form for modernisering.

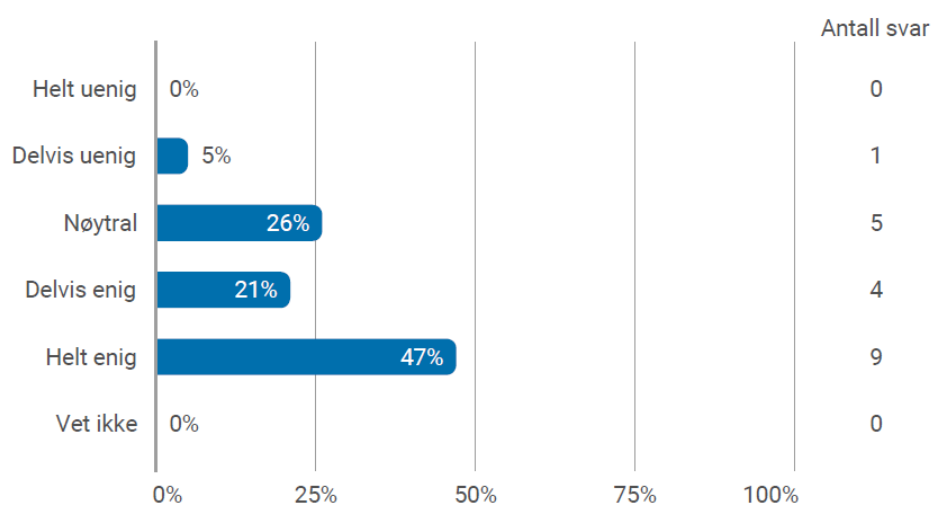
3.3.5 Grunneiernes observasjoner om hva som skjer med slåttemarkene

Under påstanden om at *“slåttemarka jeg slår har et stort artsmangfold med blomstring og vekslende farger gjennom sommeren”* er det vel halvparten (53%) som svarer at de er helt enige i dette. I tillegg er det 26% som er delvis enige, mens en er helt uenig, og en er nøytral. To informanter (11%) svarer også *“vet ikke”* til denne påstanden.

Til spørsmålet *“har du lagt merke til endring i slåttemarka de siste 10 årene”*, er det flesteparten (72%) som svarer *“nei”*, mens fem stykker (28 %) svarer *“ja”*. De som svarte *“ja”* ble bedt om å utdype dette nærmere, og de beskriver: at de har observert sesongvariasjoner/ års variasjoner, et økende innslag av tistel, samt at et lavere beitetrykk gir økende innslag av rødkløver.

Til påstanden om at *“tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga”* er det totalt over to tredjedeler som sier de er helt enige, eller er delvis enige i dette. Over en fjerdedel (26%) er nøytrale til påstanden. En informant (5 %) er delvis uenig.

B.2.15. Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga

Figur 43. Illustrasjonsbilde. To tredjedeler av respondentene uten skjøttselsplan er enige i at skjøttselen er bra for biomangfoldet i slåttemarka. Foto: Bolette Bele.

3.3.6 Anvendelsen av høyet

To av spørsmålene/påstandene satte søkelyset på bruken av høyet som høstes fra slåttemarkene. De aller fleste (63%) anvender høyet til egne dyr, mens en (11%) lar det gå til andres dyr, og like mange selger det. Det er også noen av informantene (16 %) som kaster høyet. Under spesifiseringen om hva “*annet*” (11% av svarene) betyr, er det spesifisert at det gis bort til kaninfôr. Noen kommenterer også at slikt fôr ikke egner seg som hestefôr (av uviss grunn). Totalt sett går det meste av fôret til sau (74 %), mens 32 % går til hest. Videre anvendes høyet til storfe (16 %), geit (11 %) og rein (5 %). Noe av fôret går som tidligere nevnt også til kaniner.

3.3.7 Framtidig skjøtsel av slåttemarkene

De aller fleste (74 %) svarer at de er helt enige i påstanden “*det er sannsynlig at jeg også skjøtter slåttemarka på samme måte om 5 år*”. Tre (16 %) er delvis enige i dette, mens en (5 %) svarer at vedkommende er “*nøytrale*” til påstanden, og en “*vet ikke*”.

3.3.8 Behovet for rådgiving og skjøttselsplan

Det er litt over halvparten (56 %) av informantene som svarer at de har fått råd fra konsulenter eller andre når det gjelder skjøttselen av slåttemarka, mens resterende 44 % svarer at de ikke har det. En tredjedel (33%) svarer at de tror det kan være nyttig med skjøttselsplan, og like mange (28 %) svarer at de ikke tror det er nyttig med skjøttselsplan. Hele 39 % svarer “*vet ikke*”.

3.4 Forskjeller mellom de som har og ikke har skjøtselsplan

Etter å ha gått gjennom svarene fra de to gruppene, med og uten skjøtselsplan. Hva er så forskjellen mellom dem, hva gjelder motivasjon, gjennomføring av slåttetiltak, beiting, og kontinuitet i arbeidet over tid? Denne sammenligninga kan by på utfordringer da majoriteten av svarene vi fikk inn har svart at de har skjøtselsplan (218 respondenter), mens kun 22 respondenter sier de ikke har skjøtselsplan.

Med dette som bakteppe forsøker vi nedenfor likevel å se på mulige forskjeller og likheter mellom disse to gruppene.

3.4.1 Kontinuitet og endringer

Majoriteten (ca. 80%) av slåttemarkene *uten* skjøtselsplan, og der det er aktiv drift, oppgir at slåttemarka deres har hatt sammenhengende /kontinuerlig drift, mot tilsvarende 60% hos de med skjøtselsplan. For begge gruppene er dette overraskende høye tall, da hovedinntrykket fra oppfølgingsarbeidet til handlingsplanen har lenge vært at mange av slåttemarkene først går gjennom en restaureringsfase etter perioder med forfall. Svarene i denne spørreundersøkelsen bidrar til at dette inntrykket muligens må justeres.

På spørsmålet om skjøtselen videreføres slik den «alltid» har blitt gjennomført, svares det nær likt fra begge gruppene. Om lag to tredjedeler i begge gruppene er enige i at de viderefører skjøtselen. Og blant de uten skjøtselsplan svarer nær alle (90%) på tilleggsspørsmålet at de har god kunnskap om brukshistorien til slåttemarka.

På spørsmålet om skjøtselen har blitt modernisert og forenklet opp gjennom årene er det flere, to tredjedeler, blant de med skjøtselsplan som er helt eller delvis enige i dette, mens tilsvarende er kun i overkant en tredjedel hos de uten skjøtselsplan.

3.4.2 Gjennomføring av aktuelle tiltak i slåttemarka

Hva gjelder konkrete tiltak som gjennomføres i slåttene med årlig og sein slått, raking, tørking av høy og bortkjøring av høyet, er det kun små forskjeller mellom de med skjøtselsplan og de uten. Begge gruppene svarer med høye prosentandeler at de gjennomfører disse sentrale tiltakene. Det er imidlertid litt lavere prosentandeler hos de *uten* skjøtselsplan som svarer bekreftende på disse sentrale tiltakene som må til for å ivareta slåttemarkene. Videre er det en litt større andel i denne gruppa som svarer at de gjennomfører negative tiltak som gjødsling og beitepussing, noe som og bekreftes av at like mange i denne gruppa svarer de bruker beitepusser som slåtteredskap.

Brenning av daugras, tiltak mot mose og håslått utføres med om lag like stor andel i begge gruppene, og gjennomføres av få. Raking av slåttemarka om våren, og slått av kanter er derimot mer vanlig og gjennomføres av ca 1/3 i begge gruppene. Mens jevnlig rydding og hogst i kantene er et vanlig tiltak i begge gruppene og gjennomføres av ca. tre fjerdedeler med skjøtselsplan og i underkant av to tredjedeler hos de uten plan.

Det er en større andel som hesjer i gruppa uten skjøtselsplan, trolig fordi de trenger høyet til fôr og er avhengig av god kvalitet. Mens det er flere som lauver blant de som har skjøtselsplan.

Siden få oppgir negative tiltak i gruppa bland de med skjøtselsplan, kan det tyde på at skjøtselsplanprosesser virker bevisstgjørende på hva som er positive tiltak for slåttemarka, så vel som på negative tiltak som ikke bør gjøres. Kanskje rettes det også mer fokus på lauving i skjøtselsplanprosessene, som inspirerer respondentene til å gjennomføre dette?

3.4.3 Beiting og bruk av høyet til fôr.

Det gjennomføres beiting i langt større grad (nær 70%) i slåttemarkene på bruk uten skjøtselsplan sammenligna med de som har skjøtselsplan (ca. halvparten). Videre oppgir nær en tredjedel av de med skjøtselsplan at det er lenge siden det blei beita i slåttemarka, mot 21 % hos de uten plan.

Når beiting foregår gjennomføres dette oftest både vår og høst (37%), dernest kun på høsten (26%), og kun våren (5%) på bruk *uten* skjøtselsplan. Mens for de som har skjøtselsplan er det om lag likt mellom de som beiter både vår og høst og bare høst, ca. ¼ i begge tilfellene.

For begge gruppene er sau det vanligste beitedyret. Dette benyttes i to tredjedeler av tilfellene for de *uten* skjøtselsplan, mens tilsvarende er om lag i halvparten av tilfellene for de med skjøtselsplan. Hest er vanligere på de aktive gårdene, dvs. hos de uten skjøtselsplan. Storfe brukes i liten grad i begge tilfellene. Om lag samme tendens gjentas for hvilke dyreslag som benytter høyet som fôr.

Høyet fra slåttemarka brukes til egne dyr i over to tredjedeler av tilfellene hos de *uten* skjøtselsplan, mot i nær 40% av tilfellene hos de med skjøtselsplan. Hos de med plan er det flere som gir høyet bort til nabo, eller kaster det.

Figur 44. Illustrasjonsbilde. Høyet fra slåttemarka anvendes oftere som fôr til egne dyr hos grunneiere uten skjøtselsplan enn hos de som har skjøtselsplan. Grunneiere som kun mottar RMP er berettiget produksjonstilskudd og har en eller annen form for aktiv gårdsdrift. Inkludert i den gruppen som mottar tilskudd via «trua naturtyper» er flere hobbybrukere som ofte ikke har dyr sjøl eller som ikke har tilgang til å låne beitedyr. Foto: Bolette Bele.

3.4.4 Motivasjon og framtidig skjøtsel

Like mange, om lag tre fjerdedeler, i begge gruppene svarer at det å ta vare på det biologiske mangfoldet er en viktig motivasjon for å slå slåttemarka. Bevisstheten rundt verdiene knytta til biomangfoldet er m.a.o. like sterk hos de aktive brukerne som får RMP tilskudd til skjøtsel og ikke har skjøtelsplan, som for de med skjøtelsplan. Svarene fra de med skjøtelsplan viser imidlertid at biomangfold-motivasjonen økte ytterligere gjennom skjøtelsplanprosessen (se kap. 3.2.4.2.).

Forskjellen i motivasjon for å slå hos de to gruppene kommer tydeligst fram ved utsagnet «å holde landskapet åpent/hindre gjengroing». Majoriteten av de med plan svarer at dette motiverer, mens halvparten av de som *ikke* har skjøtelsplan svarer tilsvarende. Gjengroingsproblematikk er muligens mindre presserende på eiendommer i aktiv drift sammenligna med gruppa som har skjøtelsplan og der mange av slåttemarkene ligger på bruk uten aktiv drift?

Andre forskjeller i motivasjon hos de to gruppene er for eksempel; at blant de uten skjøtelsplan er det flere som sier de trenger høyet til fôr.

Motivasjon til å fortsette å slå slåttemarka er gjerne knytta til at tiltakene en gjør gir resultater. På spørsmålet «Jeg ser at tiltakene jeg gjennomfører er bra for artene i enga» svarer majoriteten i begge gruppene at de er helt eller delvis enige i dette. Hos de med skjøtelsplan svarer over 90% bekreftende på dette utsagnet, tilsvarende svarer 68% hos de uten skjøtelsplan. Igjen kan en muligens trekke den konklusjonen at skjøtelsplanprosessen fører til økt bevisstgjøring om biomangfoldverdiene hos respondenten.

Avslutningsvis skulle begge gruppene svare på utsagnet «Det er sannsynlig at jeg også skjøtter slåttemarka på samme måten om 5 år». I begge gruppene svarte en klar majoritet bekreftende på dette. I gruppa med skjøtelsplan svarte tre fjerdedeler (76%) at de var helt eller delvis enige i dette, mens tilsvarende svarte 90% bekreftende på dette hos de uten skjøtelsplan. Sannsynligheten for å fortsette slåttarbeidet er altså sterkest hos de med aktiv drift og uten skjøtelsplan, mange av disse har jo også sagt at de trenger høyet som fôr. Det at så mange i begge gruppene ser for seg at de også slår slåttemarka om fem år er svært gledelig og nyanserer og til dels tilbakeviser tidligere studier av handlingsplanoppfølginga (Wehn m. fl. 2017, Wehn & Rønning 2017, Wehn m. fl. 2018). I Wehn m. fl. 2017 står bl.a. «*Vi fant imidlertid at handlingsplanens suksess kan ha kort holdbarhetsdato til tross for stor innsats fra eierne/brukerne: Høy gjennomsnittsalder på eierne/brukerne, og for mange er det usikkert om skjøtselen vil opprettholdes om 3-5 år pga lav rekruttering til landbruket og eiendommene.*»

Figur 45. Illustrasjonsbilde. Bevisstheten omkring de biologiske verdiene som er knyttet til slåttemarka er like høye hos de som har skjøtselsplan som hos de som ikke har det (og mottar tilskudd kun gjennom RMP). Foto: Bolette Bele.

4 Intervjuene- Resultater og diskusjon

Erfaringene som grunneierne formidlet i løpet av intervjuene er summert opp og eksemplifisert nedenfor, under de to hovedkategoriene «Den aktive bonden- med gården som levebrød» og «Hobbybrukeren». Skillet mellom de som driver aktivt gårdsbruk og de som driver skjøtsel på fritida (og som har inntekta si fra anna arbeid) var tydeligere i intervjudataene enn skillet mellom de som mottok tilskudd via «trua naturtyper» (og har skjøtelsplan) og de som kun mottar RMP (ingen skjøtelsplan).

4.1 «Den aktive bonden» - med gården som levebrød

4.1.1 Økonomien har betydning for mange

«Den aktive bonden» har gården som sitt levebrød, og påpeker at økonomien og tilskuddet som gis til skjøtsel av slåttemarkene er av helt avgjørende betydning for å kunne holde til dels store arealer av den trua naturtypen i god hevd. For slike bønder er slåttemarkene en del av det ordinære driftsopplegget på gården, og det kreves lønnsomhet både i jordbruksproduksjonen og i forhold til de spesialtiltakene som artsrike slåttemarker krever. Derfor påpekes det også at skjøtelsplanene bør inneholde en egen bolk som tar for seg økonomien knyttet til de anbefalte skjøtselstiltakene. En av informantene, som kun mottar RMP for skjøtsel av store arealer slåttemark påpeker likevel at økonomi ikke er drivkraften.

Enkelte bønder har nå erfart at tilskuddene avkortes til dels mye, for eksempel når tilskuddene flyttes fra tilskuddsordningen «trua naturtyper» til «verneområdemidler». I tillegg påpekes det at tilskuddene ikke er store nok til at man kan leie inn arbeidshjelp for å gjennomføre skjøtels-tiltakene, i de tilfellene bøndene sjøl ikke rekker å gjennomføre arbeidet. Mangelen på egnet utstyr for å kunne gjøre skjøtelsen mer effektiv er noe annet som påpekes. Slikt egnet utstyr er i bruk i alpene. Tilskuddene bør økes for å motivere til fortsatt skjøtsel av større arealer.

4.1.2 Motivasjonsfaktorer

«Den aktive bonden» ønsker å bidra til å ivareta samfunnets fellesverdier, slik som å ivareta det biologiske mangfoldet og bygningsmiljøene, og samtidig opprettholde tradisjonene knytta til slåttonna. Det å ivareta kulturlandskapet ved hjelp av tradisjonelt og manuelt arbeid blir framhevet som en verdi i seg sjøl. Det framgår ikke tydelig av intervjuene at det er noen vesentlige forskjeller i forekomsten av biologiske verdier, mellom de slåttemarkene der grunneier mottar tilskudd via «trua naturtyper» og der grunneier mottar tilskudd gjennom RMP.

For flere av informantene handler det også om barndomsminner, om opplevelser knyttet til arbeidsfellesskapet i storfamilien, om lukta av nyslått høy, og om fuglene i kulturlandskapet. Og det handler for mange om å videreføre tradisjonene de sjøl tok del i, til neste generasjon. I tillegg gir de artsrike slåtteengene høy som dyra liker, og slåtten bidrar til gode innmarksbeiter utover høsten.

Også den aktive bonden ønsker å stille sitt areal til rådighet for formidlingsaktiviteter og bidra til at kunnskapen om den trua naturtypen og betydningen av å drive skjøtsel kommer ut til en større bredde av folket. Ved å bidra med slik kunnskapsformidling vil man kunne oppnå økt forståelse for de verdiene som ivaretas og dermed også sikre politisk støtte for å opprettholde tilskuddsordningene framover. Samtidig uttrykker de også ønske om å øke kompetansen sin i forhold til verdiene i og skjøtelsen av slåttemarka.

Noen ønsker å delta på kurs, samlinger og i nettverk, mens andre ønsker ikke det. En travel sommersesong og lokaliseringen for samlinger gjør det umulig for noen å delta. Andre ønsker ikke å delta i slike fellesskap.

4.1.3 Idealskjøtsel er ikke alltid mulig

I intervju-undersøkelsen kommer det også fram at det som konsulenten beskriver som aktuelle tiltak i skjøtselsplanen ikke alltid lar seg gjennomføre i praksis. I enkelte tilfeller oppleves det å være et forholdsvis stort sprik mellom det som kan kalles en «ideell skjøtsel» og den arbeidssituasjonen aktive bønder faktisk lever med. Skjøtselstiltak som beskrives kan av og til gripe direkte inn i gårdens driftssystem og beiteopplegg og vil kunne medføre mye ekstra arbeid og høyere kostnader. En sterkere landbruksfaglig forankring og kompetanse hos de som skriver skjøtselsplanene (konsulenten) etterlyses med bakgrunn i denne typen erfaringer, slik at tiltakene kan gjennomføres i praksis.

Også Statsforvalterens veileder for hvordan skjøtsel i slåttemarkene skal foregå (gjelder for de som kun mottar RMP) har vist seg å ikke fungere optimalt for alle. Noen har for eksempel sluttet med lett gjødsling (tørr husdyrgjødsel) som følge av de veiledende rådene, men synes ikke at tilstanden i slåttemarkene går i riktig retning etter at de gjorde endringen. Grunneiere uten skjøtselsplan har kunnskapen om den tradisjonelle driftsmåten i hodet, og gjennomfører tiltakene i henhold til tidligere erfaringer. Trolig er dette også den aller beste måten å sikre kontinuiteten i tiltakene på og samtidig ta vare på artsmangfoldet. Det varierer om de som kun mottar RMP ønsker skjøtselsplan eller ikke. Noen ønsker å drive arealene slik de har gjort det før, uten noen form for innblanding.

«Den aktive bonden» påpeker dessuten at kompetansen til fagfolkene av og til er helt nødvendig, for eksempel i områder der det kan oppstå interessekonflikter mellom dyrehold/skjøtsel og friluftsliv/sterk ferdsel. Fagfolk kan da bidra med forslag som gjør at den tradisjonelle bruken fremdeles kan bestå, for eksempel ved å foreslå tiltak som styrer ferdselsmønstret. Vanligvis er det sammenfallende interesser mellom bønder som driver aktiv gårdsdrift med beitedyr og forvaltningsmålene for større verneområder.

4.2 Hobbybrukeren

4.2.1 Økonomien har underordnet betydning

Hobbybrukeren i intervjumaterialet har slåttemark ved fritidsbolig eller helårsbolig, men de har det til felles at de har inntekten sin fra jobber utenfor bruket. Informantene påpeker at tilskuddet ikke har noen stor betydning for dem, til det er tilskuddssatsene for lave. Flere påpeker at de uansett, tilskudd eller ikke, vil fortsette med skjøtsel på sin eiendom.

4.2.2 Motivasjonsfaktorer

Motivasjonsfaktorene for å ta vare på slåttemarkene for denne gruppen, sammenfaller i stor grad med hva som motiverer den aktive gårdbrukeren. Også for hobbybrukeren handler det om barndomsminner, opplevelser og det å ivareta tradisjonene. Noen av dem har også en helhetlig tilnærming mht. det å ivareta både artsmangfoldet, kulturlandskapet og bygningsmiljøet, og rydder for eksempel systematisk for å holde steinmurer og steingjerder synlige i landskapet. Noen har dessuten fokus på det å anvende tradisjonelle redskaper (på små areal) i skjøtselsarbeidet, men høyproduksjonen er ofte for liten til at aktive gårdbrukere tar seg bryet med å hente det. Hobbybrukeren uttrykker ønske om å øke kompetansen sin ytterligere.

4.3 De nye skjøtselsplanmalene stiller krav til grunneiermedvirkning

I 2018 utarbeidet Miljødirektoratet nye regionale maler for utarbeiding av skjøtselsplaner for slåttemark. Disse skulle sørge for at grunneiermedvirkningen ble dokumentert og faktisk gjennomført.

I tilknytning til intervjuene og de erfaringene grunneierne sitter med, så vi nærmere på hva de aktuelle skjøtselsplanene inneholder.

På spørsmål om hva som har vært bra i skjøtselsplanprosessen, trekker noen fram at skjøtselsregimet deres ikke ble vesentlig endret som følge av skjøtselsplanen. De kunne fortsette skjøtselen som før og i henhold til tradisjonen. Videre forteller de at det var tett og god dialog med konsulenten underveis. Konsulenten tok kontakt flere ganger og grunneier fikk bidra med sin kunnskap om historia og drifta. Grunneierne opplevde at det var en åpen dialog og diskusjon om hva som er praktisk gjennomførbart og hvordan dette påvirker verdiene i slåttemarka. I slike tilfeller opplever grunneier skjøtselsplanarbeidet som en læringsprosess. De fikk kunnskap om artene i enga og de fikk gode tips til skjøtselen.

Alle grunneierne vi intervjuet hadde likevel ikke gode erfaringer med skjøtselsplanprosessen. Vi så også at det ikke alltid var samsvar mellom grunneierens erfaringer angående måten skjøtselsplanprosessen ble gjennomført på, og hvordan dette framstilles i skjøtselsplanene. Til tross for at de nye malene ble lanserte i 2018, er de heller ikke alltid anvendt.

Under intervjuene uttrykker enkelte grunneiere at de opplevde svært manglende involvering. Noen hadde heller ikke oppfattet at de var del av en prosess, og kun hatt direkte kontakt med konsulent under befaringen. Den ferdige skjøtselsplanen ble tilsendt i posten, men informant var for så vidt fornøyd med det. Her må vi også påpeke at grunneiere trolig ikke helt veit hva de kan forvente seg i skjøtselsplanprosessen.

Videre påpeker noen at de hadde direkte dårlige erfaringer med prosessen. De opplevde konsulent(e) som svært travle og at de anvendte kort tid (maks 15-20 min.) sammen med grunneier ute på lokaliteten. Grunneier opplevde ikke seg sjøl som en ressurs i arbeidet, til tross god kunnskap om driftshistorien, skjøtselstiltakene og stor interesse for de biologiske verdiene. Konsulent anvendte mye mer tid alene på de biologiske verdiene, og ga tydelig uttrykk for sine egne spesialinteresser knyttet til dette. I slike tilfeller uttrykker grunneier at det ofte blir et ensidig fokus på biodiversiteten og manglende vektlegging på den landbruksfaglige tilnærmingen. I noen tilfeller framstilles både verdiene og skjøtselen som en idyll eller en «fordreid virkelighet» av konsulent, noe som grunneier slett ikke kjenner seg igjen i. En slik tilnærming gir ikke rom for kunnskapsoverføring, hverken fra grunneier eller fra konsulent sin side.

Enkelte grunneiere har opplevd at arbeidsomme tiltak som ikke lar seg gjennomførbare i praksis likevel blir stående i skjøtselsplanen, og påpeker at det var få muligheter for innspill i sluttfasen av arbeidet. Slike anbefalinger er av og til direkte i strid med den tradisjonelle drifta.

4.4 Kontakten mot forvaltningen er viktig

Første kontakt mot grunneieren er det ofte konsulentfirmaene som tar. I intervju-undersøkelsen påpekes det at denne første kontakten er det Statsforvalteren som bør ta seg av, siden konsulentfirma ofte kan være ukjent.

Videre påpeker flere av informantene at de savner at «noen bryr seg», og sier at manglende interesse fra forvaltningen kan tolkes som at naturtypen kanskje ikke er så trua likevel. Videre lurer grunneierne på om den skjøtselen de utfører faktisk gagnar verdiene, og at de gjerne skulle hatt vurderinger mht. dette underveis.

4.5 Intervjuer av konsulenter/rådgivere

Som nemt i kapittel 2 har vi også gjennomført kvalitative intervju med fire konsulenter fra fire forskjellige firma for å få et innblikk i hvordan de jobber med grunneiermedvirkning, hva de opplever som mest utfordrende med å involvere grunneier i skjøtselsplanarbeidet og hva som eventuelt kan gjøres for å bedre involveringen av grunneierne i skjøtselsplanarbeidet.

Felles for alle de fire konsulentene, som hadde fra sju til godt over tjue års erfaring med å lage skjøtselsplaner, var at de mente god grunneierinvolvering var avgjørende for å lykkes med å lage skjøtselsplaner som «*tente formålet*», for å låne en formulering fra en av dem.

4.5.1 Førstekontakten er avgjørende

Alle informantene trakk fram at førstetekontakten var veldig viktig for å lykkes med god involvering av grunneier. En mente endatil det var «*helt avgjørende*» og fortalte at hennes «*... erfaring er at det første møtet ofte handler om å etablere tillit*». Med det presiserte ho at det å lage skjøtselsplaner også er en sosial prosess, en sosial prosess mellom mennesker som trenger å bli kjent med hverandre og tilpasse seg de forventningene den enkelte grunneier har, til hverdagen, kunnskapen og ferdighetene den enkelt har.

Flere mente det ofte var vanskelig å få tak i grunneier, de måtte ringe mange ganger og e-post kan det være lenge mellom hver gang de leser. En av konsulentene mente også det kan ha «*utviklet seg en kultur der folk ikke tar telefonen når de ser et ukjent nummer. Og om de slår opp på nummeropplysningen, så ser de bare navnet på et konsulentselskap. Da ringer de sjelden tilbake*».

Nettopp det at det er et konsulentselskap som ofte tar førstetekontakten var noe flere tenkte kunne være uheldig. «*Konsulentselskap har da nesten utviklet seg til å bli et skjellsord i dag*», sa ei av de vi snakka med. Rett nok med en tvist av humor, men likevel også med litt alvor. For flere hadde opplevd at de blir møtt med en viss skepsis. «*De er skeptiske til om vi faktisk kan det vi er satt til å gjøre, om vi har peiling på jordbruk. Noe av den skepsisen er jeg redd handler om at vi kommer fra et konsulentselskap, i tillegg – om jeg får være litt feminist – så er også flere av oss kvinner*».

De snakket om at i noen fylker er ofte grunneier bedre informert fra statsforvalter enn i andre fylker. Da kan de ha fått informasjon om at det er noen fra et konsulentselskap som skal komme og lage skjøtselsplanen, «*..det gjør dem mindre skeptisk når vi ringer*».

Vi fikk også en fortelling fra en av de vi intervjuet om at han for noen år siden hadde laget flere planer i ett fylke der kontaktpersonen fra statsforvalteren hadde gjort førstetekontakten med grunneier og blitt med – sammen med konsulenten og grunneieren – på første besøk. Det var en framgangsmåte som «*...i de absolutt fleste tilfellene resulterte i godt samarbeid og god involvering av grunneier*», mente vedkommende.

Oppsummert: Det første møtet er altså viktig. Det handler om å etablere en relasjon og er med på å legge grunnlaget for et tillitsbasert samarbeid. Erfaringene fra de som har laget mange skjøtselsplaner er at grunneierne kanskje bærer på en skepsis til aktører som de ikke kjenner fra før, en skepsis som kanskje til og med blir forsterket av at de representerer et konsulentselskap. Lærdom fra sosiologien og teorifelt som blant annet Makt og autoritet samt teori om Byråkratiske strukturer forteller oss at mennesker gjerne vil ha direkte tilgang til de som besitter myndighet når tiltak av ulike slag blir foreslått. Fra psykologien er det også kjent at vi opplever å bli tatt mer på alvor og kjenner større anerkjennelse når henvendelser kommer fra den autoriteten som har beslutningsmakt. Men her har altså autoriteten sendt en stedfortreder.

Dette kan være med på å forklare at flere av konsulentene har erfart at der statsforvalteren har vært i kontakt med grunneier i forkant, eller kanskje til og med har blitt med på befaringen, så har også samarbeidet og grunneiermedvirkningen fungert bedre.

4.5.2 Prosedyrer, fremgangsmåter og tidsbruk (men mest om konsulentens interesse)

Konsulentene forteller at de følger «*en slags mal*», som de formulerte det, der de sammen med grunneier går igjennom driftshistorien til området og de biomangfoldverdiene til arealet. I de tilfeller der grunneierinvolveringen «*er best*», som de sier, altså der grunneier er med på befaringen og de har

tid til å gjennomgå malen sammen med konsulentene, så mener alle de fire konsulentene vi har snakket med at malen fungerer fint og at det også er et viktig verktøy for det videre planarbeidet.

Utfordringen er «...*alle de tilfellene der grunneier ikke har tid eller interesse*», som en formulerte det, «*Da sitter vi med mangelfull informasjon og det blir egentlig vanskeligere og av og til også mer tidkrevende å lage en god plan.*» Og nettopp det med tidsbruk var noe vi ville se spesielt på. Vi ville høre hvordan konsulentene opplevde tidsbruken knytt til det å involvere grunneier mye i planarbeidet.

Alle de vi snakket med så det som verdifullt å bruke endel tid på involveringen. «*Du får igjen den tida til vinteren, når planene skal skrives*», mente ei. Ho utdypet det med at «*..om du lykkes med å involvere grunneier og får gått igjennom alt i planen, så vil også planen bli bedre*». De andre var også ivrige å snakke om *planer som ble bedre*. Vi tolker vårt materiale dit hen at for den enkelte konsulent, så var det å lage gode planer en motivasjon for deres arbeid. Alle de fire konsulentene vi snakket med var genuint opptatt av det biologiske mangfoldet og det var også denne interessen som motiverte dem i det daglige arbeidet. Og da var det verdt å ta den tiden som trengtes for å gjøre den jobben godt. De innrømte at de av og til risikerte å ikke tjene penger på et oppdrag, mens på andre oppdrag kunne de gå mer i pluss. Men de opplevde ikke det som noe stress i forhold til arbeidsgiver om de tapte litt på enkelte jobber. «*Men en bør da gå litt i pluss, på totalen altså*», som en av dem sa.

Vi spurte dem konkret om det hendte at grunneier av og til kunne oppleves som *hår i suppa*, et uttrykk som vi lånte fra intervjumaterialet med grunneierne. Men her var alle enig i at de grunneierne som var interessert i skjøtsel var aldri å regne som hår i suppa, men noen kunne være det. Det var i så tilfelle de som var; «*...mest opptatt av å få ut tilskudd og som ikke hadde interesse for selve skjøtselen*». Da vi presset dem mer på dette innrømmet de at de vanskelig kunne si med sikkerhet at disse grunneierne ikke hadde interesse for skjøtselen. Mest handlet det om at «*hår i suppa grunneierne*» egentlig bare var de grunneierne de ikke hadde klart å opprette en god relasjon til.

Alle de fire konsulentene fortalte om tilfeller der de ble møtt med kaffe og kaker av grunneiere som tydelig gledde seg til å snakke med dem. «*I slike tilfeller er det alltid hyggelig å være på jobb*», sa ei av de vi intervjuet. «*Om det tar en time lenger så har ikke det så mye å si, for.... så lenge det er hyggelig, mener jeg*».

Men det de omtaler som hyggelig hadde mer i seg enn bare hygge. Alle konsulentene ble bedt om å snakke om et tilfelle der samarbeidet med grunneier hadde fungert veldig fint og likedan et tilfelle der samarbeidet hadde fungert dårlig. I disse fortellingene fikk vi ganske konkrete skildringer av møter der de hadde sittet sammen med, gjerne eldre, bønder og snakket i detalj om hvordan en art hadde spredt seg eller noe lignende og om sammenhenger mellom driftsform og de artene som var der. Dette var samtaler som flere refererte til som svært lærerike. En uttrykte det slik: «*Det finnes bare så mye kunnskap der ute, så jeg skulle gjerne sittet mye lenger sammen med dem.. bare for å lære... det er så inspirerende*».

Flere av konsulentene var tydelig opptatt av faget sitt, de var opptatt av biomangfold og skjøtselen på de arealene de var satt til å lage skjøtelsesplaner for og ønsket å lage gode planer som ble fulgt av de som skulle gjøre det praktiske arbeidet.

Oppsummert: Vi vil oppsummere med et sitat fra en av de vi intervjuet; «*Jeg vil aller helst lage gode planer som blir fulgt og som samtidig bevarer de verdiene som er der, men av og til så finner vi [konsulent og grunneier] ikke tonen*». Dette forteller oss at konsulentene ønsker å lage gode planer, de ser på det å involvere grunneier som viktig i den sammenheng. Men samtidig er grunneierinvolvering sosiale prosesser, og vi veit at sosiale prosesser er vanskelig og det er ikke hver gang en blir møtt med kaffe og kaker og timelange samtaler, for av og til blir en i stedet møtt med skepsis.

Det er også verdt å merke seg at ingen av de vi snakket med opplevde tid som en faktor som medvirket til mindre grunneiermedvirkning, tvert imot mente de god medvirkning var tidsbesparende. I tillegg forteller de at i de tilfellene der samarbeidet har fungert meget bra har de opplevd læring og inspirasjon.

4.5.3 Konsulentens (og skjøtterens) utvidede interesse (litt om å se og det å bli sett)

Siden vi i forrige delkapittel var inne på konsulentens interesser vil vi nå gå inn i det vi har valt å kalle konsulentens utvidede interesse. Vi har sett at konsulenten er driven av sin interesse for det biologiske mangfoldet i de arealene som de jobber med. Men i tillegg til det har de også en interesse for det en av dem kalte «selvevaluering». Med det begrepet mente han at han så gjerne skulle gjort mange flere gjenbesøk. «Ikke bare for å støtte opp under grunneieren sitt arbeid, men også for å lære mer om hvordan mine planer fungerer». Flere fortalte at de av og til gjorde «private gjenbesøk», da i den betydning at når de likevel var i et område der de før hadde laget en plan, så kunne det skje at de svingte innom for å se hvordan det så ut der noen år etterpå. Dette var lettest å gjøre der de fra før av hadde hatt et nært og godt samarbeid med grunneier, da kunne de også banke på å gjøre seg til kjenne. «Det var alltid hyggelig og ikke minst var det motiverende». Tilsvarende fortalte de om folk de hadde laget planer til for mange år siden som ringte og sendte bilder til dem og fortalte hvordan det gikk. Ei fikk også årlige julekort fra en som ho hadde laget planer for ved flere anledninger mange år tilbake.

«Jeg tror det er et stort behov for å se de som gjør denne fantastiske skjøtselsjobben for oss som samfunn». Denne uttalelsen kom etter at den ene konsulenten hadde reflektert rundt hva som driver alle de som aktivt skjøtter disse landskapene. Like etterpå konkluderte ho sine refleksjoner med uttalelsen; «Jeg tror vi må kontrollere mindre og motivere mer».

Oppsummering: Kanskje har konsulenten og grunneier sammenfallende interesse for å møtes oftere også etter at skjøtselsplanen er lagd? Kanskje vil slike møter virke motiverende like som kompetansehevende, for begge?

4.5.4 Landbrukskompetanse

To av konsulentene innrømmer at de gjerne skulle hatt mer konkret kompetanse på hvordan profesjonelle gårdsbruk drives i dag. Også de to konsulentene som vi intervjuet, og som sjøl driver eget gårdsbruk, mente at det å forstå hvordan skjøtselen av arealene skal tilpasses gårdens øvrige drift kunne være utfordrende, sjøl for dem. En mente også det var «... pinlig å lese noen av skjøtselsplanene som kom fra oss [samme firma som ho jobba i], noen ganger er det bare så romantisk og jeg vet at; denne planen blir aldri fulgt».

De to som følte de manglet en del kompetanse på moderne gårdsdrift mente «det bør være mulig å lage et kurs» slik at de kunne opparbeide seg noe mer kompetanse på området. «Jeg prøver å suge til meg alt jeg kan når jeg snakker med bøndene, men gårdene og driften er så forskjellig og alle er heller ikke like villige til å forklare». Vi velger å ta med den refleksjonen som et eksempel på et helt konkret forslag til tiltak som til og med ser ut til å være etterspurt av de som til daglig jobber med å lage skjøtselsplaner.

Det kan også legges til en liten fortelling fra en av konsulentene som opplevde at nettopp det at ho ikke var helt oppdatert på moderne driftsformer var årsaken til at samarbeidet med grunneier «gikk i lås», som ho sa. Det er lett å se for seg at bonden i dette tilfellet kanskje har båret med seg skepsisen til konsulenter som vi omtalte innledningsvis i dette kapitlet. Og når vi da også veit at konsulenten i dette tilfelle var en ung kvinne, så kan antakelsen fra den sjølerklærte feministen i det samme avsnittet, også være relevant i denne sammenhengen.

Oppsummering for dette delkapitlet ligger i avsnittet over. Der blir det foreslått å lage ett kurs om moderne jordbruksdrift rettet mot de som lager skjøtselsplaner. Og kanskje bør også grunneiere og bønder skolerers litt om hvordan de skal møte unge kvinnelige konsulenter uten landbruksfaglig kompetanse.

4.5.5 Samla oppsummering

Konsulentene som blir sendt ut i felt for å lage skjøtselsplaner kan av og til oppleve at de blir møtt med skepsis fra grunneierne. De mener det hadde vært til stor hjelp om statsforvalter på forhånd informerte grunneier at en konsulent ville ta kontakt for å lage en skjøtselsplan. Enda bedre hadde det vært om en representant for statsforvalter også var til stede på befaringen. Det ville gitt bedre og mer presise svar på alle spørsmål om tilskuddsordninger og slik kunne det bidratt til å bedre avstemt forventningene grunneier har i forhold til hva de kan motta av tilskudd.

Konsulentene ønsker å lage gode planer, i den anledning er grunneierinvolvering viktig. Men det kan av og til være vanskelige sosiale prosesser, og i stedet for å bli møtt med kaffe og kaker blir en av og til møtt med skepsis.

Det er også verdt å merke seg at ingen av de vi snakket med opplevde tid som en faktor som medvirket til mindre grunneiermedvirkning, tvert imot mente de god medvirkning var tidsbesparende.

Flere av konsulentene mente at oppfølgingsbesøk eller motivasjonsbesøk kanskje kunne være like viktig som grunneierinvolvering i sjølve skjøtselsplanarbeidet.

Manglende landbruksfaglig kompetanse kan være en utfordring. Av og til kan det også være grobunnen for at samarbeidet med grunneier strander. For å bøte på det bør det kunne utarbeides et kurs som kan tilbys de som jobber med å lage skjøtselsplaner. Og kanskje har også faglaga i landbruket en jobb å gjøre når bønder møter forvaltningen.

5 Konklusjon

Prosjektet har samla inn et stort og omfattende datamateriale gjennom svarene fra et stort antall respondenter på en omfattende spørreundersøkelse, samt fra intervjuer av utvalgte konsulenter og grunneiere. Resultatene innhenta i prosjektet kan på følgende måte oppsummeres i forhold til prosjektmålene:

- Majoriteten av grunneierne/brukerne til artsrik slåttemark er godt inkludert i skjøtselsplanprosessene og det forekommer som oftest en god dialog med konsulent under planprosessen.
- Majoriteten av respondentene opplever også å få økt motivasjon for videre skjøtsel og en større forståelse for det biologiske mangfoldet gjennom skjøtselsplanprosessen.
- I stor grad fungerer de eksisterende prosessene for utarbeiding av skjøtselsplaner og bidrar til at målene for å ivareta den kritiske trua naturtypen slåttemark nås.
- Dette betyr at oppfølgingen av handlingsplan for slåttemark etter «Arvesølvmodellen» fungerer godt for majoriteten av slåttemarkene.

Men i de tilfellene der dialog og kontakt med konsulent i skjøtselsplanprosessen ikke foreligger opplever grunneieren/ brukeren det ofte svært negativt og demotiverende. Videre oppfølging av naturtypen må derfor finne løsninger for å forhindre at dette kan skje.

- Sammenligninger mellom de to gruppene som har skjøtselsplan og de som ikke har, viser at det generelt ikke er store forskjeller i motivasjon, gjennomføring av skjøtselstiltak og kontinuitet i skjøtsel. Noen forskjeller ligger i at en større andel av de som har aktiv drift også beiter slåttemarka og bruker høyet til fôr. I begge gruppene uttrykkes et ønske om å skjøtte og å ta vare på disse verdiene for storsamfunnet. De drives av en motivasjon knytta til det å ivareta kulturlandskapet, bygningsmiljøet, artsmangfoldet, og tradisjonene.

Til problemstillingen om det er vesentlige forskjeller i de biologiske kvalitetene i slåttemarker som kun mottar RMP sammenligna med de som mottar tilskudd gjennom «tilskudd til trua naturtyper» er datamaterialet i dette prosjektet for lite til at vi har kunnet si noe generelt om dette. Men det er ei svært relevant problemstilling som burde undersøkes nærmere, og som for eksempel vil kunne ha betydning ved overflyttinger av lokaliteter mellom tilskuddsordningene.

I intervjuene med grunneierne kom det fram at skillet mellom de som driver aktivt gårdsbruk og de som driver skjøtsel på fritida (og som har inntekt fra annet arbeid), var tydeligere enn skillet mellom de som har skjøtselsplan og de som ikke har skjøtselsplan. Fra intervjuene med konsulentene kommer det tydelig fram at de ønsker å lage gode planer, og gir tydelig forståelse av at grunneierinvolvering er viktig, men av og til kan de sosiale prosessene være vanskelige.

Ifølge svarene i spørreundersøkelsen er både de som har skjøtselsplan og de som ikke har det optimistiske med tanke på skjøtsel av slåttemarkene framover. Flesteparten av de som svarer, ser også for seg at de fortsatt skjøtter slåttemarkene om fem år.

6 Råd til videre oppfølging

Grunneiernes frivillige deltakelse, aktive medvirkning og positive innstilling danner basisen og sjølv fundamentet i ivaretagelsen av den kritisk trua og utvalgte naturtypen slåttemark. Grunneierne og brukerne av slåttemarkene ivaretar ved sin årlige skjøtsel svært store og verdifulle biomangfoldverdier for framtida og for oss alle. En stor majoritet av de som skjøtter opplever skjøttsarbeidet som meningsfullt, og motiveres av at de ivaretar biomangfold, tradisjon og holder arealene åpne og i hevd.

Oppfølgingen etter Arvesølvmodellen virker i stor grad vellykket, men det bør rettes søkelys mot enkelte aspekter:

6.1 Grunneiermedvirkningen bør ytterligere styrkes

Skjøttsplanprosessen representerer en viktig motivasjons- og gjensidig læringsarena som utspiller seg mellom grunneier/bruker og konsulent. Dialogen danner ofte grunnlaget for videre oppfølging av store biomangfoldverdier. Derfor er det viktig at det legges til rette for en god prosess. Det bør settes fokus på følgende:

- Vektlegge det overordna premisset om at grunneieren/brukeren skal være sterkt delaktig i hele prosessen. Ellers har skjøttsplanen liten verdi.
- Den interesserte grunneieren bør først kontaktes av Statsforvalter og motta informasjon om skjøttsplanprosessen (gjelder Miljødirektoratet sitt tilskudd), hva den skal inneholde, samt grunneiers og konsulent sin rolle i prosessen. Miljødirektoratet bør lage et generelt informasjonsskriv om hva en slik prosess medfører, og hva den krever av innsats både fra grunneier og konsulent med tanke på dialog og kunnskapsutveksling fram til skjøttsplanen er ferdigstilt. Statsforvalteren bør stå ansvarlig for å sende ut informasjonen til de som skal få skjøttsplan.
- Det er ingen grunn til store revideringer og endringer i grunneiers skjøttsregime dersom det allerede ivaretar de biologiske verdiene. Generelt bør prinsippet om at «for slåttemarker i god tilstand så skal de lokale tradisjonene overstyre de «generelle rådene». Det er likevel viktig at skjøttsregimet som praktiseres dokumenteres tilstrekkelig, slik at grunneier kan anvende planen som et verktøy for å søke om tilskudd til tiltakene.
- Det bør tas hensyn til det at grunneierne ofte har et mer helhetlig syn på landskapet de forvalter, og ofte har behov for å innlemme større arealer i skjøttselen enn akkurat den avgrensa slåttemarka. Her kan det være snakk om gjengroingsarealer man ønsker å restaurere og innlemme i slåttemarka. Derfor bør Statsforvalter/Miljødirektoratet sørge for at «prosjektområdene» konsulentene skal jobbe i, ikke blir for snevre. Dette vil kunne bidra til at målet om et sterkere fokus på landskapsøkologien også kan nås.

6.2 Kommunikasjonen mellom aktørene bør styrkes

«Alle ønsker vi å bli sett og få respons på det vi holder på med». Dette gjelder også for de grunneierne som forvalter den kritiske trua naturtypen slåttemark. Mange grunneiere gir uttrykk for at en mer direkte kontakt mellom dem og forvaltningen og andre grunneiere som skjøtter slåttemarker er positivt og motiverende. Det bør derfor settes ytterligere fokus på følgende:

- Forvaltningen bør vurdere å vektlegge såkalte «motivasjonsbesøk» istedenfor revideringer av skjøttsplanene. Dette må gjelde for de tilfellene der skjøttselen allerede ivaretar de biologiske verdiene på en god måte. En slik løsning vil trolig også være ressursbesparende for forvaltningen, og samtidig bidra til å holde motivasjonen oppe hos et større antall grunneiere.

- Forvaltningen bør vurdere å vektlegge regionale samlinger, fagdager og andre felles arenaer for grunneiere som skjøtter slåttemarker. Grunneierne sjøl representerer her en stor og viktig ressurs som bør trekkes inn, og temaene som tas opp bør treffe lokale eller regionale utfordringer og problemstillinger.

6.3 Sektorovergripende samarbeid

Det sektorovergripende samarbeidet er viktig for oppfølgingen av slåttemarkene. En synkronisering av landbrukets – og miljøforvaltningens ulike virkemidler sikrer at totalt flere slåttemarker ivaretas. Vel halvparten (55%) av de som skjøtter slåttemarkene har aktive gårdsbruk, og for disse er størrelsen på tilskuddene viktig for økonomien.

Tilskuddssatsene som gis av Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet bør koordineres, slik at aktive bønder (berettiget RMP) ikke havner i en situasjon der de mottar lavere tilskuddssatser enn de som ikke har aktive gårdsbruk (og som synes være mindre avhengige av tilskuddssatsene). Det bør settes fokus på:

- En gjennomgang av tilskuddssatsene, som også innebærer indeksreguleringer i samsvar med kostnads- og prisstigningen ellers i samfunnet
- En justering av tilskuddssatsene slik at ikke grunneiere (og spesielt aktive bønder) mister tilskudd når de overflyttes mellom ordninger
- Prioritering av skjøttsplan bortfaller hvis flere overflyttes til Landbrukets RMP ordning. Om dette er en ønsket utvikling fra forvaltningens side bør vurderes.

6.4 Kunnskapsoverføring mellom generasjoner bør vektlegges

Over halvparten av de grunneierne som har bidratt med opplysninger i prosjektet hører til aldersgruppa 50-69 år. Dette viser at det er behov for kunnskapsformidling også til den yngre generasjonen i nærmeste framtid. Derfor bør det settes et spesielt fokus på:

- Det å inkludere den yngre generasjonen generelt i arrangementer som planlegges i regi av Statsforvalteren eller kommunen.
- Det å inkludere studiesteder, skoler og barnehager sammen med eldre kulturbærere, slik at den erfaringsbaserte kunnskapen kan bli overført og interessen for det biologiske mangfoldet kan vekkes.

6.5 Konsulentens ansvar

Undersøkelsen viser at noen grunneiere ikke opplever å bli tilstrekkelig involvert i skjøttsplanprosessen, og de opplever at tiltakene som beskrives ikke kan gjennomføres i praksis. Konsulentene påpeker at det å møte grunneiere ofte representerer utfordrende sosiale prosesser. I det videre arbeidet med utarbeidingen av skjøttsplaner bør det settes fokus på at:

- Skjøttsplanmalene som er utarbeidet av Miljødirektoratet faktisk anvendes.
- De skjøtselstiltakene som beskrives kan gjennomføres i praksis og at de også tar landbruksfaglige hensyn.

6.6 Statsforvalterens ansvar

I undersøkelsen kommer det fram at ansvarsområdet mellom Statsforvalteren og konsulentene av og til kan oppleves som uklare. Dette gjelder for eksempel hvem som skal informere om aktuelle

tilskuddsordninger. Videre påpeker flere grunneiere at de gjerne ønsker et større engasjement fra Statsforvalteren. I det videre arbeidet bør det settes fokus på at:

- Oppdragsbeskrivelsen til konsulentene er presist nok beskrevet. Grunneiermedvirkningen ligger som en sentral grunnpremiss i modellen for oppfølgingen av handlingsplanarbeidet for slåttemark, og kan ikke utgå som en del av oppdraget.
- Oppdragsbeskrivelsen presiserer bruken av regionale skjøtselsplanmaler, og eventuelle tilfeller der dette kan frafalles.
- Konsulentene eventuelt skal formidle informasjon om tilskuddene som en del av oppdraget og møtene med grunneier.
- Tilstrekkelige areal inkluderes i de på forhånd avgrensede «prosjektområdene» som skal kartlegges. Dette vil sikre at også tilgrensende arealer med potensiale for restaurering kan inkluderes og fokuset på landskapsøkologien kan oppnås
- Konsulentene har en grunnleggende forståelse for landbruksfaglige problemstillinger, slik at skjøtselsrådene kan gjennomføres. Spesielt viktig er dette fokuset for skjøtselsplanene som utarbeides for aktive bruk.

For de grunneierne som kun mottar RMP og ikke har skjøtselsplan: Statsforvalterens veileder for hvordan skjøtsel i slåttemarkene skal foregå har vist seg å ikke fungere optimalt for alle, da grunneieren i enkelte tilfeller endrer skjøtselen slik at biomangfoldverdiene forringes. Også her bør prinsippet om «for slåttemarker i god tilstand så skal de lokale tradisjonene overstyre de generelle rådene» gjelde.

7 Behov for videre studier

Undersøkelsen har gitt innsikt i en del av de problemstillingene som er knyttet til grunneiermedvirkningen i skjøtselsplanprosesser, samt forhold rundt skjøtsel og motivasjon av slåttemark for både de med og uten skjøtselsplan. Den avdekker flere og relevante problemstillinger som NIBIO ønsker å jobbe videre med. Spesielt ser vi behov for å videreføre arbeidet ved hjelp av intervjuer og påfølgende gjennomgang av utarbeidde skjøtselsplaner. Mer konkret ser vi behov for på å belyse følgende problemstillinger:

- Er det vesentlige forskjeller i de biologiske kvalitetene i slåttemarker som kun har mottatt RMP og i de som har mottatt tilskudd gjennom «tilskudd til trua naturtyper»? Datamaterialet i dette prosjektet er for lite til at vi kan si noe mer generelt om dette. Men det er ei svært relevant problemstilling og vil kunne gi kunnskap som forvaltningen kan anvende, for eksempel ved overflyttinger av lokaliteter mellom tilskuddsordningene.
- Andelen kvinner/menn som har svart på spørreundersøkelsen er forholdsvis skjev (25 % kvinner bidrar med data). Det vil derfor være interessant å fange opp flere kvinners syn mht. hva som er deres motivasjon for å drive med skjøtsel, ved hjelp av intervjuer.
- Dette prosjektet ble korta ned fordi det ikke fikk fullfinansiering. Det vil derfor være interessant å gå gjennomføre flere intervjuer og gå gjennom tilhørende skjøtselsplaner, for å avdekke ytterligere forhold knyttet til dialogen mellom grunneier og konsulent.
- Det ble også avdekket at de sosiale prosessene mellom konsulent og grunneier er avgjørende for å få til gode skjøtselsplaner. Det vil derfor være interessant å få mer kunnskap om aktuelle tiltak som kan lette denne dialogen.
- Generasjonsskifteproblematikk. Gjennomsnittsalderen til grunneiere som skjøtter slåttemark er høy, mens det er økende interesse og fokus på «blomsterenger» blant unge og i skoleverket. Her vil det være interessant å se på hvordan en kobling mellom disse på sikt kan bli en ressurs for oppfølgingen av slåttemarkene.

Litteraturreferanser

- Artsdatabanken 2018. Norsk rødliste for naturtyper. Lastet ned (02.03.2025) fra <https://artsdatabanken.no/rodlistefornaturtyper>
- Artsdatabanken 2021. Norsk rødliste for arter 2021. Lastet ned (02.03.2025) fra <https://lister.artsdatabanken.no/rodlisteforarter/2021/>
- Bele, B., Grenne, S. N., Grøtta, M., & Hovstad, K.A. 2019a. Tiltak mot tett mosedekke i kulturmarkseng. Oppsummering av et 3-årig feltforsøk i Midt-Norge. NIBIO POP;5(27) 2019
- Bele, B., Grenne, S.N., Grøtta, M. & Hovstad, K. A. 2019b. Tiltak mot tett mosedekke i kulturmarkseng – utprøving av metoder som ivaretar det biologiske mangfoldet. NIBIO RAPPORT 5(43), 66 s. Direktoratet for naturforvaltning, 2009. Handlingsplan for slåttemark. Handlingsplaner for trua arter og naturtyper i Norge. DN rapport 2009-6, 51s. + 3 vedlegg.
- Bele, B. & Svalheim, E. 2017. Beitetradisjoner i slåttemarkene – med eksempler fra Telemark og Møre og Romsdal. NIBIO POP;3(10) 2017
- Landbruksdirektoratet 2018. Nasjonalt miljøprogram 2019-2022. Nasjonale miljømål og virkemidler for miljø- og klimaarbeidet i jordbruket. Rapport nr 28/2018. 19.11.2018
- Landbruksdirektoratet 2021. Regionalt miljøtilskudd til jordbruket (RMP). Kommentar til regelverk. Lastet ned (19.03/2025) fra <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/jordbruk/ordninger-for-jordbruk/regionalt-miljotilskudd-rmb/regionalt-miljotilskudd-rmp-kommentarer-til-regelverk>
- Landbruksdirektoratet, 2023. Instruks for regionale miljøtilskudd 2023–2027. Avdeling ressurs og areal. Seksjon miljø og klima. Dato 7.7.2022. Oppdatert 10.03.2025.
- Lovdata 2011. Forskrift om utvalgte naturtyper etter naturmangfoldloven. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2011-05-13-512>
- Miljødirektoratet 2021. Gjennomgang av miljøforvaltningens virkemidler brukt på skjøtselsbetinga natur. Internt notat.
- Miljødirektoratet 2023. M-2568. Handlingsplan for slåttemark – og tilhørende artsmangfold i perioden 2023-2037. Naturvernforbundet i Hordaland, 2023. Humlevenner og sommerfuglvoktere! Bli med på Oppdrag Blomstereng! <file:///C:/Users/elsv/Downloads/Brosjyre-Oppdrag-Blomstereng-2023.pdf>
- Norsk Botanisk Forenings nettside: Barnas Blomstereng prosjektet (2023-2025): <https://botaniskforening.no/barnasblomstereng>
- Statsforvalteren i Innlandet 2024. Veileder for regionale miljøtilskudd i Innlandet. RMP - Søknadsomgangen 2024 Oppdatert 4.10.2024
- Statsforvalteren i Trøndelag 2024. Veileder Regionale miljøtilskudd til jordbruket i Trøndelag 2024. Steinkjer 14. juni 2024.
- Svalheim, E., 2012 a. Arvesølvprosjektet. En pådriver for det kulturavhengige biomangfoldet. Bioforsk rapport;7(192) 2012. <http://hdl.handle.net/11250/2451219>
- Svalheim, E., 2012 b. Årsrapport for oppfølgingen av Nasjonal handlingsplan for slåttemark i 2012. Intern rapport til Direktoratet for naturforvaltning.
- Svalheim, E., 2012 c. Oppfølging av handlingsplan for slåttemark. Midtveisrapport for perioden 2009 t.o.m. 2011. Bioforsk rapport;7(167) 2012. <http://hdl.handle.net/11250/2451218>
- Svalheim, E., 2014. Årsrapport for oppfølgingen av Nasjonal handlingsplan for slåttemark i 2012. Intern rapport til Direktoratet for naturforvaltning.
- Svalheim, E., 2019. Folka og landskapet. Ei vandring i artsrike kulturmarker. Fagbokforlaget.
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2019. Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2020. Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2021. Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2022 Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.

- Svalheim, E., 2022. Kunnskapsgrunnlag for slåttemark og lauveng for nasjonal handlingsplanperiode 2023-2037. NIBIO rapport 8/138/2022. <https://hdl.handle.net/11250/3031776>
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2023. Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.
- Svalheim, E., & Aamlid, T., 2024. Rådgivning for fremme av mer blomsterrike areal som tiltak for ville pollinerende insekter. Intern rapport til Miljødirektoratet.
- Statsforvalteren i Innlandet, 2024. Veileder for regionale miljøtilskudd i Innlandet. RMP - Søknadsomgangen 2024. Oppdatert 4.10.2024
- Statsforvalteren i Trøndelag, 2024. Veileder Regionale miljøtilskudd til jordbruket i Trøndelag 2024. Steinkjer 14. juni 2024
- Wehn, S. & Rønningen, K. 2017. Prosjekt ENKALL: Tilpasset skjøtsel av verdifulle slåttemark. Blyttia 75: 209-216
- Wehn, S., Johansen, L., og Hovstad, K.A., Rønningen, K. og Burton, R., 2017. Tilpasset skjøtsel av verdifulle slåttemark basert på brukererfaringer og tradisjonell og forskningsbasert kunnskap – ENKALL
- Wehn, S., Burton, R., Riley, M., Johansen, L., Hovstad, K.A., & Rønningen, K. 2018. Adaptive biodiversity management of semi-natural hay meadows: The case of West-Norway Land Use Policy 72: 259-269
- Zhal-Thanem, Alexander & Anders M. Melås. 2022. Trender i norsk landbruk 2022. En nasjonal spørreundersøkelse blant bønder i Norge. R-10/22, Ruralis

Vedlegg 1 Skjøtselsplanmal, del 2

Miljødirektoratet har utforma fem regionale skjøtselsplanmaler for slåttemark. Der del 1 beskriver typiske trekk ved slåttemarkene innen regionen, mens del 2 er det som konsulenten skal skaffe informasjon om og som skal fylles ut for den konkrete slåttemarka. Del to er lik for alle malene:

2 Skjøtselsplan for [navn lokalitet(ene) som samsvarer med Naturbase]

[NB: All skrift i grått er ment som veildning og fjernes når en utformer skjøtselsplanen. Det er obligatorisk å fylle ut alle feltene.]

GRUNNEIER: [Navn]	ANSVAR SKJØTSEL: [Navn]	LOKALITETSVERDI I NATURBASE¹: [A, B eller C]
DATO UTARBEIDING AV 1.SKJØTSELSPLAN: [dd.mm.åå]	DATO BEFARING (1.SKJ.PL.): [dd.mm.åå]	
DATO REVIDERING: [dd.mm.åå]	DATO BEFARING (REVIDERING): [dd.mm.åå]	
KONTAKT MED GRUNNEIER/BRUKER (TELEFON, BEFARING, EPOST MM): [før gjerne opp perioder for kontakt, eventuelt datoer og type kontakt]		
1.SKJØTSELSPLAN UTFORMET AV: [Navn på skjøtselsplanskriver]		FIRMA: [Firmanavn]
REVIDERT UTGAVE UTFORMET AV: [Navn på skjøtselsplanskriver]		
UTM SONE LOKALITET(ER): 3x W	NORD: XXXXXXXX	ØST: XXXXXX
GNR./BNR.: xx/xx	NÅVÆRENDE AREAL PÅ SKJØTSELSPLAN-/NATURBASE LOKALITET: [xx daa. Om skjøtselsplanareal avviker fra arealet til naturtypen i Naturbase så bør begge oppgis]	DEL AV VERNEOMRÅDE: [nei/ja, navn]
AREAL (ETTER EVENTUELT RESTAURERING): [xx daa]	HVILKET VERN: [type vern]	DEL AV UTVALGT KULTURLANDSKAP: [nei/ja, navn]

2.1 Innledning

Kort om; gårdens beliggenhet, naturgrunnlag, hvilke naturverdier som er registrert (som denne skjøtselsplanen har fokus på), og i hvilken sammenheng (landskapsøkologisk kontekst) lokaliteten(e) finnes i.

- Oversiktskart/eventuelt flybilde som viser et litt større areal
- Flybilde med avgrensning av skjøtselsplanareal/lokalitet(er) som skjøtselsplanen omhandler

2.2 Hensyn og prioriteringer

- Spesielle forhold hensyntatt i skjøtselsplanen (brukers kapasitet/tid til tiltak, spes. drifts- og utstyrsbegrensninger)
- Bakgrunn for eventuelle prioriteringer blandt areal og av arbeidsoppgaver
- Hensyn til trua enkeltarter (som kan være særlig sårbare for enkelte aktiviteter på spesielle tider, f.eks vårplanter og beiting, insekter der slåtten må tilpasses, men ikke ta alt på en gang).

2.3 Tradisjonell og nåværende drift

Kort info om de driftsmessige rammene rundt lokaliteten(e) som;

- I. Gårdens tidligere/tradisjonelle og nåværende driftsform, eventuelt. år for driftsopphør
- II. tradisjonell skjøtsel av skjøtselsplanareal før eventuelt intensivering (om kjent)
- III. bruk av skjøtselsplanareal de 30-40 siste åra
- IV. Nåværende bruk av skjøtselsplanareal (3-4 siste åra)

For punkt II-IV vil følgende tema være aktuelle å få info. om:

- Slåttetidspunkt, slåttens varighet, hyppighet, utstyr benytta
- Vår og høstbeite, type beitedyr, beitelengde
- Annen gjennomført skjøtsel/aktivitet som; sviing, raking/pussing av enga om våren, mosebekjemping, gjødsling, type og mengde gjødsel

For punkt III og IV er det i tillegg interessant med info.om:

- Utførte restaurerings/ryddetiltak, år (tidspunkt på året), omfang, metode, hvilke arter som er fjernet.
- Bekjempelse av problemarter, eventuelt hvilke metoder som er benyttet.
- Eventuelle perioder med opphør av bruk
- Skadelige inngrep som preger lokaliteten: sprøyting, drenering/grøfting, gjødsling, slitasje, fysiske inngrep, nedbygging mm

2.4 Aktuelle erfaringer med skjøtselen

1.skjøtselsplan:

Grunneier/bruker har trolig erfaringer det er aktuelt å bygge videre på og ta hensyn til ved utforming av skjøtselsplan. Disse erfaringene kan skisseres her og kan for eksempel være:

- **Slått:** Hva som er krevende og utfordrende med skjøtselen, f.eks. få fjerna graset, dårlig utstyr, værforhold, for lite folk, osv.?
- **Beiting:** Erfaringer fra bruk av beitedyr til ev. vår- og høstbeite i enga, type beitedyr, beiteperiode, nedbeitingsgrad, tråkkskader med mer. Utfordringer med tilgang på beitedyr?
- **Rydding:** Konkrete erfaringer med restaurering og gjenåpning.
- Sjekk også om grunneier/bruker sitter inne med konkrete opplysninger om endringer i vegetasjonssammensetning, økning/tilbakegang av enkeltarter de seinere årene. Dette kan for eksempel diskuteres under felles befaring i enga.

Ved revidering av skjøtselsplanen: Følgende spørsmål vil være aktuelle:

- Er tiltaka utført som foreslått i skjøtselsplanen? Ja/Nei. Hvis nei, beskriv avvik og erfaringer som har bidratt til endring.
- Er det gjennomført tiltak som ikke står i skjøtselsplanen? Ja/Nei. Hvis ja, hva er årsaken?
- Er målene i skjøtselsplanen oppnådd, og hvis ikke hva er årsakene? Eventuelt hvilke mål er oppfylt og hvilke er ikke oppfylt. Beskriv.

Kan også være aktuelt å sjekke ut dette:

- **Skader:** Er skjøtselen blitt gjennomført uten eller med kun små skader på jordsmonnet, og uten påvirkning på naturlig drenering (eksempelvis bruk av tyngre maskiner)?
- **Beiting:** Er beitebruken slik at det er risiko for spredning av uønskede arter inn i enga, eksempelvis raigras, høymol?
- **Rydding:** Erfaringer mht. restaurering og gjenåpning. Har rydding vært vellykket i forhold til oppfølgende slått, stubbeskudd, renninger etc?
- **Fjerning av problemarter:** Hvilke tiltak har fungert best/ikke så bra?

2.5 Artsmangfold og eventuelle observerte endringer

Kartlegger følger egen prosedyre/instruks gitt i kartleggingsoppdrag for innsending av artsregistreringer fra lokalitet til miljøforvaltningen. Men det er fint om det gis litt oppsummerende info om natur- og artsverdier til grunneier/bruker:

1.skjøtselsplan. Kort orientering om verdifullt arts mangfold/sjeldne arter på lokaliteten(e)/ problemarter, enkelt forklart og uten for mange faguttrykk. Om aktuelt henvis til Bondens kulturmarksflora for omtale av enkeltarter, eller sett inn bilder av arter som nevnes, men ikke omtales i floraen.

Ved revidering: kort om eventuelle endringer som har skjedd i enga siden sist mht. arts mangfold generelt og eventuelt om enkeltarter spesielt. Positive og negative endringer.

2.6 Evaluering/vurdering av skjøtselen [kun for revidering av skj.pl]

OPPSUMMERENDE VURDERING	I HØY GRAD	IMIDDELS GRAD	I LITEN GRAD
Har skjøtselen vært tilfredsstillende for å oppnå målene, jf skjøtselsplanen som nå revideres?			
Bør skjøtselen endres for neste skjøtselsplanperiode (neste 5 år)? [konkrete endringer beskrives mer detaljert under tiltak i 2.8.,2.9. og 2.10]			
Er det realistisk at lokaliteten holdes i hevd de neste 5 åra?			

Begrunnelse:

- kort oppsummering av 2.4. og 2.5. Skissere hvilke eventuelle endringstiltak som er nødvendige/mulige. (F.eks. endring av slåttetidspunkt ut fra dokumenterte endringer i artssammensetning. Beskriv gjerne tegn på at skjøtselen synes riktig, er for svak eller for sterk.)
- Finnes det viktige økologiske faktorer en ikke har tatt hensyn til tidligere? I tilfelle hvilke? (For eksempel; sette igjen deler av enga for seinere slått (insektmat), innføring av «nye tiltak» som etterbeite, tiltak som reduserer innslag av fremmede arter/problemarter, behov for oppfølging av trua enkeltarter (overvåkning) m.m.)

2.7 Mål for verdifull slåttemark

HOVEDMÅL FOR LOKALITETEN(E): [Bør knyttes opp mot ønska tilstand på aktuelt areal. F.eks. utvikle/ opprettholde slåttemarksstruktur og arts mangfold, redusere forfall og problemarter med mer.]
EVENTUELLE SPESIFIKKE MÅL FOR DELOMRÅDER: [F.eks. ulike delarealer som krever spesielle tiltak i fht. gjengroing (kantsoner), problemarter, rik vårblostring med mer.]
TILSTANDSMÅL FOR ENKELTE AV ARTENE: Eventuelle spesifikke tilstandsmål for rødlistearter/problemarter.

2.8 Restaureringstiltak (engangstiltak eller tiltak som gjennomføres over en avgrensa periode)

RESTAURERINGSTILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKJE)
Tiltak 1			
Tiltak 2 osv			

[eks, rydding i kantsoner, restaurerings slått, fjerning av problemarter, restaurering av gamle styvingstrær , oppsetting av gjerde]

2.9 Skjøtselstiltak (tiltak som gjentas årlig)

2.9.1 Slått

SLÅTTETILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKJE)
Tiltak 1			
Tiltak 2 osv			

[Tiltak: eks. antatt aktuelt (ev. endra) tidsrom for slått, rekkefølge/prioritering blant areal for slått, eventuelle kantsoner som kan spares for insektslokaliteter, raking, tørking, fjerning m.m.]

- [Om beiting ikke er mulig (se lenger ned) bør en vurdere behovet for håslått om veksten er god utover høsten, eller eventuelt å anbefale utsatt slått til utpå seinsommeren]

Generelt gjelder for skjøtselsslått (for forklaring se veiledningshefte): [Kort info: la stå:]

- Slåttene bør skje etter at de fleste artene har blomstret og satt frø (som regel ikke før i siste halvdel av juli). Slåttetidspunktet vil variere fra år til år ut fra variasjoner i været og vekstsesongen. Følg derfor med på blomstring og frøsetting!
- Graset bakketørkes 2-3 dager før det fjernes fra området.
- Områdene kan slås med liten lett traktor med slåmaskin, tohjulsslåmaskin eller ljå, avhengig av bratthet. Kantklipper med senn kan og benyttes på mindre areal der det er vanskelig å komme til med maskiner.
- Ikke bruk tunge maskiner, spesielt i de fuktige partiene, som kan påføre komprimering av jorda og kjøreskader.
- Unngå bruk av kunstgjødsel, gylle eller store mengder bløt husdyrgjødsel (se veileder).

2.9.2 Beiting

BEITETILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKJE)
Tiltak 1			
Tiltak 2 osv			

Generelt gjelder for beiting i slåttemark (for forklaring se veiledningshefte): [Kort info.- la stå:]

- Beiting er positivt for slåttemarka, og har vært tradisjon mange steder.
- Høstbeiting hindrer opphopning av daugras (som gir grønngjødsling) og letter spiringen neste vår.
- Beiting gir tråkkspor som frøplanter kan spire i.

- Hvis arealet vårbeites, blir slåttan seinere (da blomstring/frøsetting kommer seinere igang)
- Unngå tilleggsføring inne på slåttemarka.
- Sett alltid dyrevelferden og førtilgangen i høysetet.
- Tunge storferaser bør ikke beite slåttemark (pga. tråkkskader).
- Slåttemark med rik vårblomstring (f.eks. med tidligblomstrende orkideer og marinøkler) bør ikke beites.
- Beit gjerne nærliggende skog, hagemark eller naturbeiter i sammenheng med slåttemarka. Det vil gi utveksling av frø og gener mellom ulike arealer.
- Isådde, fulldyrka kulturenger bør ikke beites sammen med slåttemarka. Dette for å hindre spredning av uønska arter inn i slåttemarka.

2.9.3 Andre aktuelle skjøtselstiltak

TILTAK (KORT BESKRIVELSE, REDSKAPSBRUK M.M.)	PRIORITERING (ÅR)	AREAL/ (DEL)OMRÅDE	TIDSRUM (MND/UKE)
Tiltak 1			
Tiltak 2 osv			

[F.eks. behov for oppfølging av enkeltarter/opptelling av individer innen et avgrensa, fastmerka område, raking, rydding av enga om våren, årlige rutiner for mosebekjemping, skjøtsel av styvingstrær nær enga/i lauvenga/kantsoner, vedlikehold av gjerder med mer.]

Sett gjerne inn et kart hvor de ulike skjøtselstiltakene er konkretisert!

2.10 Oppfølging av skjøtelsesplanen

NESTE REVIDERING/EVALUERES ÅR: [20xx]
BEHOV FOR YTTERLIGERE REGISTRERING AV SPESIFIKKE NATURTYPER OG/ELLER ARTSGRUPPER: [Nei/Ja (hvilke artsgrupper)]
GJENNOMFØRTE ELLER PÅBEGYNT TILTAK SOM ER FINANSIERT DE SISTE 5 ÅRA:
PERSON(-ER) SOM HAR ANSVAR FOR Å GJENNOMFØRE TILTAKENE I SKJØTSELSPANEN:

2.11 Bilder fra lokaliteten(e)

Ved første gangs skjøtelsesplanutforming, ta bilder av:

- Oversiktsbilde med store deler av lokaliteten, (noter GPS posisjon/kartkoordinat, og retning)
- Bilde av aktuelle delområder (noter GPS posisjon/kartkoordinat, og retning for bilde)
- Bilde av enkeltpopulasjoner, eventuelle synlige tiltak (noter GPS posisjon/kartkoordinat, og retning)

Ved revidering:

Gjenfotografer samme landskapsutsnitt som i første skjøtelsesplan for å få et godt grunnlag for å si noe om utviklingen på stedet.

Suppler om nødvendig med nye fotopunkt som kan være viktige for å følge opp skjøtelsen, spesielt endringer i skjøtelsen, videre.

Vedlegg

Lokalitetsbeskrivelse i Naturbase, artslister

[Sett gjerne inn faktaark fra naturbase med beskrivelse av lokaliteten]

[Sett gjerne inn artslister fra lokalitet(ene), f.eks. utklipp fra excel, se forslag til oppsett nedenfor,]

Norsk navn	Latinsk	År registrert	Rekartlagt/år

Tiltakslogg, grunneiers notater

[Her er det plass for grunneier å føre inn sine egne notater som gjelder gjennomføring av tiltakene. Ved å ha slike notater samla, vil det være lettere å sammenstille erfaringene når planen skal revideres. Husk å sett av nok plass/flere sider for dette.]

AREAL/DELOMRÅDE :	TYPE TILTAK (EKS SLÅTT, RYDDING, BEITING)	PERIODE	ANTALL DAGSVERK/ TIMER	ÅR
		[mnd./ dato/uke]		

Overvåkning, log

[I enkelte tilfelle kan f. eks grunneier/bruker ha interesse av/artskunnskap nok til å telle opp enkeltindivider av særskilte planter innen et avgrensa fast, område på noen få m² hver sesong. Dette kan være verdifull artsinfo å legge til rette for. Å fylle ut en slik tabell kan da være et (overvåknings)tiltak som nevnes under 2.9.3:]

POSISJON/FELT:	ART	DATO	ANTALL INDIVIDER	ÅR

Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO) ble opprettet 1. juli 2015 som en fusjon av Bioforsk, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) og Norsk institutt for skog og landskap.

Bioøkonomi baserer seg på utnyttelse og forvaltning av biologiske ressurser fra jord og hav, fremfor en fossil økonomi som er basert på kull, olje og gass. NIBIO skal være nasjonalt ledende for utvikling av kunnskap om bioøkonomi.

Gjennom forskning og kunnskapsproduksjon skal instituttet bidra til matsikkerhet, bærekraftig ressursforvaltning, innovasjon og verdiskaping innenfor verdikjedene for mat, skog og andre biobaserte næringer. Instituttet skal levere forskning, forvaltningsstøtte og kunnskap til anvendelse i nasjonal beredskap, forvaltning, næringsliv og samfunnet for øvrig.

NIBIO er eid av Landbruks- og matdepartementet som et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter og eget styre. Hovedkontoret er på Ås. Instituttet har flere regionale enheter.